

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Т Э
РАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

3
2021

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК
САРАПТАМА ӨДІСТЕМЕСІН ДАМУ

DEVELOPMENT OF ENTERPRISE INFORMATION
MANAGEMENT SYSTEM

РАСПЛЫВЧАТОЕ БУДУЩЕЕ КРИПТОВАЛЮТЫ:
ПРОДОЛЖИТЕЛЬНЫЙ РОСТ ИЛИ ПОЛНЫЙ ЗАПРЕТ

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи
Обращаться в редакцию по адресу:
050000, г. Алматы, мкр. Мамыр-1, д. 29/7
Сайт: www.tranzit-as.kz
e-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru
Телефоны: 8 (747) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Мурат Алиев (Казахстан)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Данагуль Тлеужанова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко

(Россия)

Нина Дюлгерова

(Болгария)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Назгуль Шамуратова

(Казахстан)

Махаббат Жамкеева

(Казахстан)

Петр Хайек (Чехия)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Рысбекова А.К.

Основные проблемы коммерциализации
результатов научных исследований..... 4

Дүзелбай А., Нурмагамбетова А.З.

Расплывчатое будущее криптовалюты:
продолжительный рост или полный запрет..... 11

Жунусали А.А., Султанбеков Г.З.,

Барышева С.К.
Оптимизация налогов: теория и практика..... 18

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

Байдаулетов М.Б., Қуатбекова А.Е.

Цифрлық экономика жағдайында бухгалтерлік сараптама әдістемесін дамыту..... 25

Nurgalieva K.G., Serkali A.

Development of enterprise information man-
agement system..... 36

Нурмагамбетова А.З., Жауылбаева А.М.

Анализ основных путей снижения себестоимости
продукции на основе производственного
предприятия в условиях развития
экономики..... 41

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА

Dzhanshanlo R.E., Kassymova M.Sh.

Current situation of the banking sector of the
Republic of Kazakhstan and self-preserva-tion
measures in the crisis period..... 50

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
мкр. Мамыр-1, д. 29/7,
офис 156

Тел.: 8 (747) 373 93 26,

<http://tranzit-as.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2021

Уалиева Б.Б.
Модернизация агропромышленного
комплекса..... 55

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Череп А.В., Горбунова А.В., Бугай В.З.
Анализ методических подходов иденти-
фикации экономической безопасности пред-
приятия..... 66

Өтепберген Ғ.М.
Банктердегі ішкі аудитті дамыту мәселелері. 76

Нургалиева Г.К., Сағынбекова Е.Н.
Ұйымның қаржысын басқарудағы креди-
торлық және дебиторлық берешектерді
есепке алудың өзекті мәселелері..... 83

Беккулиева А.Ж.
Заманауи жағдайда кәсіпорындарда басқару
есепін ұйымдастыру..... 90

Омарова А.К., Давлатов А.Ш.
Финансовые ресурсы организации, пути по-
вышения эффективности их использования... 101

Байдаулетов М.Б., Сейдаханов М.Ч.
Особенности бухгалтерского учета в сфере
строительства..... 107

Нұрмағамбетова А.З., Карабаева Ж.С.
Халық сауаттылығы сапалы білімнен
басталады..... 116

Асилова А.С., Карабаева Ж.С.
Ақпарат дәуіріндегі білім саласындағы
инновация 118

Сведения об авторах..... 119

Информация о членах редакционной колле-
гии..... 121

Требования к содержанию и оформлению
статей..... 122

А.К. Рысбекова, докторант

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация. В настоящей статье приводится анализ основных проблем коммерциализации результатов научных исследований в условиях рынка Республики Казахстан. Обосновывается актуальность данной тематики в национальных интересах страны. Научная новизна исследования отражается в полученных результатах систематизации проблем включения в коммерческий оборот инноваций, полученных в ходе научных исследований. На основе методов контент-анализа современных исследований по коммерциализации научных результатов и экспертной оценки выделены основные проблемы, встречающиеся в отечественной практике: недостаток финансового обеспечения, высокие риски внедрения, административные барьеры, кадровый дефицит, неразвитость инфраструктуры внедрения, конкуренция с зарубежными научными исследованиями, отсутствие гарантий для авторов, информационный вакуум, недостаточный уровень готовности научных исследований к внедрению на рынок.

Применение анализа успешного зарубежного опыта позволило сформулировать предложения по решению выявленных проблем. Обосновывается, что модернизацию коммерциализации результатов научных исследований необходимо начать со сферы здравоохранения. Практическая значимость настоящего исследования заключается в том, что предложенные решения необходимы для инновационного развития казахстанского общества и могут быть использованы государственными органами, бизнес-структурами, субъектами научно-исследовательской деятельности и другими участниками коммерциализации научных достижений.

Ключевые слова: результаты научных исследований, коммерциализация, проблемы внедрения, инновации, зарубежный опыт.

Введение. Важным критерием инновационного развития общества выступает коммерциализация результатов, полученных в ходе научных исследований, так как это приносит положительный социально-экономический эффект всем участникам: ученым-разработчикам, правообладателям, заказчикам, исполнителям, государству, потребителям, инвесторам. Коммерциализация приводит к преобразованию общественно полезных и актуальных результатов научных исследований в продукты и услуги с це-

лью получения дохода от их реализации. В качестве достижения конечной цели при коммерциализации принимается порог безубыточности, который означает, что продукт уже реализован на рынок, а полученный доход от его продажи превышает операционные затраты.

В основе системы коммерциализации результатов научных исследований лежит механизм взаимодействия всех заинтересованных лиц, участвующих в процессе внедрения полученных достижений на рынок на каждом этапе. Отбор научно-исследовательских работ, планирование внедрения, привлечение финансирования, закрепление прав на интеллектуальную деятельность, адаптация к использованию в производственном цикле, усовершенствование и последующее сопровождение продукта, – лишь укрупненные стадии сложного цикла работ по коммерциализации. На каждой из них возникают проблемы, требующие управленческих решений. Для отечественной экономики характерно прерывание инновационного процесса на стадии перехода от научных исследований к коммерциализации их результатов. Во многом это обусловлено исторически, так как некоторые проблемы до сих пор тянутся с советского прошлого:

- финансирование не имеет связи с результатами деятельности конкретной научной организации или научного сообщества. Устоявшаяся система работает по принципу бюджетирования учреждений, а не исследований. Искусственное создание видимости спроса на результаты научных исследований реализуется административным способом. Солидный объем инвестиций от бизнеса так и не вошел в цикл воспроизводства казахстанского сектора научных исследований, система государственно-частного партнерства в развитии научной сферы не сформирована;

- отсутствие гарантии карьерных перспектив и системного управления мотивацией привело к тому, что часть ученых иммигрировала за пределы страны, часть переквалифицировалась в другие сферы;

- несмотря на активное использование показателей эффективности деятельности научных учреждений и организаций (субъектов), на практике системе формального контроля (отчетности) отводится значительно больше внимания, чем анализу механизма отдачи;

- для научных субъектов характерна замкнутость: закрытость общения между разработчиками, лабораториями, научно-исследовательскими центрами, профессиональными объединениями. Эффективные сетевые сообщества так и не созданы, предпринимательская культура научных субъектов и рынок интеллектуальной собственности не развиты.

Такая стагнация обуславливает актуальность темы основных проблем коммерциализации результатов научных исследований на казахстанском рынке.

Экспериментальная часть. Изучение проблем коммерциализации результатов научных исследований проводилось на основе двух методов: контент-анализ современных исследований по соответствующей тематике и экспертная оценка обозначенных проблем. Это позволило получить комплексное видение проблем коммерциализации результатов научных исследований в отечественных реалиях и выделить основные для обозначения направлений их решения. Последние были получены на основе ана-

лиза материалов о системах коммерциализации в области научных исследований Всемирной организации интеллектуальной собственности [1].

В исследованиях [2, 3, 4, 5 и др.] о введении научно-исследовательских результатов в коммерческий оборот выделяются следующие проблемы:

- недостаток нормативно-правового обеспечения коммерциализации научных результатов;
- наличие административных барьеров для выхода с новым продуктом, препятствующих оптимизации времени и ресурсов;
- недобросовестная конкуренция при отборе инноваций для финансирования;
- недостаток финансирования, в том числе целевых инвестиций;
- недостаток информации о потребностях рынка в конкретных исследованиях;
- формальность научных исследований;
- недостаточный уровень готовности научно-исследовательских работ к внедрению, низкий коммерческий потенциал;
- отсутствие системного заказа на результаты научной деятельности;
- отсутствие гарантий авторам научно-исследовательских работ, недостаточное стимулирование научных субъектов к созданию экономически востребованных результатов в исследованиях;
- отсутствие связей с потенциальными потребителями;
- отсутствие единой схемы коммерциализации результатов;
- отсутствие профессиональных кадров по внедрению результатов научных исследований;
- неразвитость инфраструктуры внедрения, проведение её модернизации за счет расширения, а не повышения эффективности имеющихся структур;
- высокие риски внедрения за счет нестабильной рыночной среды;
- высокая конкуренция с зарубежными аналогами;
- отсутствие адаптивной деловой среды;
- многие научные результаты не переводятся в объекты интеллектуальной собственности;
- не развиты организационно-управленческие и маркетинговые функции структур коммерциализации научных субъектов;
- аудит понесенных затрат и экономического эффекта от внедрения носит поверхностный характер, что затрудняет оценку эффективности деятельности научных субъектов.

Как видно из представленного списка, проблемы носят разносторонний характер, характерны нарушения взаимосвязей, то есть отсутствует система коммерциализации результатов научных исследований как таковая. Для выявления основных проблем из списка были привлечены 32 работника научных организаций в области здравоохранения, в том числе из отделов по коммерциализации. Данная сфера выбрана в связи с тем, что в условиях пандемии и ограниченных ресурсов оптимизировать систему коммерциализации необходимо, начиная с введения в коммерческий оборот прогрессивных результатов научных исследований по охране здоровья

населения. Экспертам была поставлена задача выделить в предложенном списке те проблемы, с которыми они встречались на практике более двух раз (для исключения фактора случайности единичного случая).

Результаты и обсуждение. Результаты экспертной оценки представлены в виде диаграммы (рисунок 1).

Рисунок 1. Проблемы коммерциализации результатов научных исследований в Казахстане

Примечание: НИР – научно-исследовательские работы

Источник: Составлено автором статьи на основе метода экспертной оценки

Можно сделать вывод, что проблематика коммерциализации результатов научных исследований складывается преимущественно из финансовых и организационных проблем, а так же отсутствием правовых гарантий авторам. Среди организационных проблем следует отметить высокий показатель информационного вакуума (отсутствие связей с потенциальными потребителями и недостаток информации о потребностях рынка – 45%). Рассмотрим варианты решения на основе опыта зарубежных стран с высоким уровнем производительности труда исследователя.

В финансовой сфере:

1. Государственная поддержка инновационного сектора. Эта сфера подразумевает использование таких инструментов, как: льготное кредитование, государственные гарантии и поручительство (перед финансовыми организациями), льготы по налогам, ускоренная амортизация, таможенные квоты, защищающие отечественный наукоемкий продукт. Данный опыт успешно реализован в Италии, Швеции, Бельгии, Великобритании, а также в США и Канаде.

2. Привлечение частных инвестиций. Подразумевает развитие венчурных, патентных организаций и краудфандинга. Активно практикуется в США и Швеции.

3. Поддержка отечественных исследователей. Для ее реализации внедряются программы продвижения отечественных брендов и особым регулированием защищаются интересы малого и среднего предпринимательства, вкладывающего финансы в сферу внедрения научно-исследовательских результатов. Используется в странах ЕС и США.

4. Конкурсный отбор результатов с высоким коммерческим потенциалом. На практике применяется через активацию механизма посредни-

чества между разработчиками нового продукта и предпринимателями. Направление доказало свою эффективность в странах ЕС.

1. Налаживание взаимодействия между учеными, потребителями и посредниками эффективно организовано в странах ЕС путем создания технопарков, научных кластеров и сетевых сообществ. В Германии интеграция между научно-исследовательскими структурами и промышленными хозяйствующими субъектами достигла успеха путем развития холдинговых компаний.

2. Внедрение государственно-частного партнерства и налаживание обмена квалифицированными кадрами с помощью государственной инициативы, сотрудничество с вузами для подготовки менеджеров и маркетологов по внедрению инноваций. Такие меры показатели свою эффективность в Австрии и Германии.

В сфере гарантий авторам научно-исследовательских работ:

1. Италия, Германия и Франция решают эту проблему путем предоставления права владения ценными бумагами в созданной компании при соблюдении гарантии – сохранения положения ученого в государственной структуре от 6 лет и более.

2. Применение смешанной формы прав интеллектуальной собственности на внедренные результаты научного исследования для ученого и организации (Германия, Греция, Швеция, Италия).

Заключение. Процедура усовершенствования отечественных научных организаций, в том числе путем оптимизации состава ученых, предполагает развитие новых исследовательских центров на базе перспективных и результативных научных групп. Для этих целей должны выделяться бюджетные средства на конкурсной основе, которые можно будет направить на создание и материально-техническое оснащение новых научных структур.

В рамках таких центров перспективным будет внедрение механизмов коммерциализации результатов научных исследований с большей административной и финансовой анатомией, выходящей за пределы бюджетно-правовых отношений. Кроме этого, важно совершенствовать систему коммерциализации на основе концепции открытых инноваций и глобальных сетей. Для ее реализации целесообразно создать общую Интернет-платформу, выполняющую функции: классификации сфер инноваций (здравоохранения, промышленности, сельского хозяйства и т.д.), систематизации патентных фондов, биржи новых научных разработок, краудфандинга, информационного посредника. Налаживание информационных взаимосвязей между элементами системы коммерциализации научных результатов даст старт к решению остальных проблем, так как участники системы будут находить друг друга с предложениями инноваций и финансирования. Разрешение проблем введения результатов научных исследований в коммерческий оборот позволит включить сам факт и эффективность коммерциализации в систему показателей оценки результативности деятельности научных субъектов. Такой подход выведет науку и исследуемые ею сферы жизнедеятельности казахстанского общества на новый востребовано-инновационный уровень развития.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Всемирная организация интеллектуальной собственности (WIPO) [Электронный ресурс] <https://www.wipo.int/portal/ru/> (дата обращения 09.07.2021).
2. Айбосынова Д.А. Совершенствование системы управления инновационной деятельностью малых и средних предприятий (на материалах Республики Казахстан. Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD) по специальности: 6D051700. – Нур-Султан, 2019. – 121 с.
3. Койков В.В., Аканов А.Б., Абдуажитова А.М., Аубакирова А.С., Отаргалиева Д.Д., Умбетжанова А.Т. Оценка результативности научной и инновационной деятельности медицинских ВУЗов и научных организаций Республики Казахстан // Journal of Health Development. – 2021. – Vol. 1. – № 41. – С. 4-21.
4. Гриднева Е.Е., Калиакпарова Г.Ш., Омирбек Г.Б. Вопросы финансирования инновационной деятельности Казахстана // Проблемы внедрения результатов научных исследований и пути их решения. – 2020. – С. 115-117.
5. Ибатов М.К., Пак Ю.Н., Жетесова Г.С., Пак Д.Ю. Формирование университета предпринимательского типа в условиях модернизации образования (опыт Казахстана) // Высшее образование в России. – 2021. – № 2. – С. 154-168.
6. Кодекс Республики Казахстан № 360-VI ЗРК «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 7 июля 2020 года // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360> (дата обращения: 10.07.2021).

А.Қ. Рысбекова, докторант

әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан

Ғылыми зерттеу нәтижелерін коммерцияландырудың негізгі мәселелері

Түйіндеме. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының нарықтық жағдайындағы ғылыми зерттеулер нәтижелерін коммерциализациялаудың негізгі проблемаларына талдау жасалған. Бұл тақырыптың елдің ұлттық мүдделеріне сәйкестігі негізделген. Зерттеудің ғылыми жаңалығы ғылыми зерттеулер барысында алынған жаңалықтарды коммерциялық айналымға енгізу мәселелерін жүйелеудің алынған нәтижелерінде көрінеді. Ғылыми нәтижелерді коммерцияландыру және сараптамалық бағалау бойынша заманауи зерттеулердің мазмұндық талдау әдістеріне сүйене отырып, отандық тәжірибеде кездесетін негізгі проблемалар: қаржылық қолдаудың жетіспеушілігі, іске асырудың жоғары тәуекелдері, әкімшілік кедергілер,

кадрлардың жетіспеушілігі, іске асырудың дамымауы инфрақұрылым, шетелдік ғылыми зерттеулермен бәсекелестік, авторларға арналған кепілдіктердің болмауы, ақпараттық вакуум, нарыққа енгізуге дайындықтың жеткіліксіз деңгейі. Сәтті шетелдік тәжірибені талдауды қолдану анықталған проблемаларды шешу бойынша ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Ғылыми зерттеу нәтижелерін коммерциализациялау мәселелерін шешуді денсаулық сақтау саласынан бастау керек екендігі дәлелденді. Бұл зерттеудің практикалық маңыздылығы ұсынылған шешімдердің қазақстандық қоғамның инновациялық дамуы үшін қажет екендігінде және оны мемлекеттік органдар, бизнес құрылымдар, зерттеу субъектілері және ғылыми жетістіктерді коммерциализациялаудың басқа қатысушылары пайдалана алатындығында.

Түйінді сөздер: зерттеу нәтижелері, коммерциализация, енгізу мәселелері, инновациялар, шетелдік тәжірибе.

A.K. Rysbekova, doctoral student
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The main problems of commercialization of scientific research results

Abstract. This article provides an analysis of the main problems of the commercialization of scientific research results in the market conditions of the Republic of Kazakhstan. The relevance of this topic in the national interests of the country is substantiated. The scientific novelty of the research is reflected in the obtained results of the systematization of the problems of incorporating innovations into the commercial circulation, obtained in the course of scientific research. Based on the methods of content analysis of modern research on the commercialization of scientific results and expert assessment, the main problems encountered in domestic practice are highlighted: lack of financial support, high risks of implementation, administrative barriers, staff shortage, underdeveloped implementation infrastructure, competition with foreign scientific research, lack of guarantees for authors, information vacuum, insufficient level of research readiness for market introduction. The application of the analysis of successful foreign experience made it possible to formulate proposals for solving the identified problems. It is substantiated that the solution of the problems of commercialization of scientific research results must be started from the health sector. The practical significance of this study lies in the fact that the proposed solutions are necessary for the innovative development of Kazakhstani society and can be used by government bodies, business structures, research subjects and other participants in the commercialization of scientific achievements.

Keywords: research results, commercialization, implementation problems, innovations, foreign experience.

А. Дүзелбай¹, магистрант

А.З. Нурмагамбетова², кандидат экономических наук, доктор PhD

^{1, 2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

РАСПЛЫВЧАТОЕ БУДУЩЕЕ КРИПТОВАЛЮТЫ: ПРОДОЛЖИТЕЛЬНЫЙ РОСТ ИЛИ ПОЛНЫЙ ЗАПРЕТ

Аннотация. В статье рассматривается один из главных и быстрорастущих финансовых инструментов последних лет – криптовалюта. Криптовалюта – это цифровая валюта, защищенная криптографией. Они так сильно отличаются от обычных валют анонимностью, технологичностью и удобством. В то же время некоторые инвесторы их критикуют из-за определенных факторов, которые мешают рассматривать криптовалюту как полноценный финансовый инструмент. Главным аргументом в таких спорах является невозможность регулирования рынка. Именно из-за этого фактора многие страны начали запрещать криптовалюту, что стало причиной резкого обвала рынка криптовалюты в начале 2021 года. Но несмотря на это, этот рынок осенью обновил исторические рекорды и снова поднял шум вокруг этой темы. В данной статье мы анализируем сегодняшнее состояние рынка криптовалюты и попытаемся понять, стоит ли инвестировать в эту сферу в настоящее время.

Ключевые слова: криптовалюта, блокчейн, токен, транзакция, биткоин, эфир, традиционные активы, майнинг, майнер.

Введение. Криптовалюта – это цифровая или виртуальная валюта, которая защищена криптографией, что делает практически невозможным подделку или двойное использование. Многие криптовалюты представляют собой децентрализованные сети, основанные на технологии блокчейн – распределенный реестр, обеспечиваемый разрозненной сетью компьютеров. Отличительной чертой криптовалют является то, что они, как правило, не выпускаются каким-либо центральным органом, что делает их теоретически невосприимчивыми к государственному вмешательству или манипуляциям. Слово «криптовалюта» происходит от методов шифрования, которые используются для защиты сети.

Криптовалюты подвергаются критике по ряду причин, включая их использование для незаконной деятельности, волатильность обменного курса и уязвимость лежащей в их основе инфраструктуры. Тем не менее, они также получили высокую оценку за их мобильность, делимость, устойчивость к инфляции и прозрачность. Многие эксперты считают, что блокчейн и связанные с ним технологии подрывают многие отрасли, включая финансы и право.

Полуанонимный характер транзакций с криптовалютой делает их подходящими для множества незаконных действий, таких как отмывание

денег и уклонение от уплаты налогов. Однако сторонники криптовалюты высоко ценят свою анонимность, ссылаясь на преимущества конфиденциальности, такие как защита информаторов или активистов, живущих при репрессивных правительствах. Некоторые криптовалюты более приватны, чем другие.

Криптовалюты – это системы, которые позволяют осуществлять безопасные онлайн-платежи, которые выражаются в виртуальных «токенах», которые представлены записями в реестре, внутренними для системы. «Крипто» относится к различным алгоритмам шифрования и криптографическим методам, которые защищают эти записи, таким как шифрование по эллиптической кривой, пары открытого и закрытого ключей и функции хеширования.

Криптовалюты обещают упростить перевод средств напрямую между двумя сторонами без необходимости использования доверенной третьей стороны, такой как банк или компания, выпускающая кредитные карты. Эти передачи вместо этого защищены с помощью открытых и закрытых ключей и различных форм систем стимулирования, таких как Proof of Work или Proof of Stake.

В современных системах криптовалюты «кошелек» или адрес учетной записи пользователя имеет открытый ключ, а закрытый ключ известен только владельцу и используется для подписи транзакций. Переводы средств осуществляются с минимальной комиссией за обработку, что позволяет пользователям избежать высоких комиссий, взимаемых банками и финансовыми учреждениями за электронные переводы.

Экспериментальная часть. Первой криптовалютой на основе блокчейна был биткойн, который до сих пор остается самой популярной и самой дорогой. Сегодня существуют тысячи альтернативных криптовалют с различными функциями и характеристиками. Некоторые из них являются клонами Биткойна, а другие – новыми валютами, созданными с нуля. В ноябре 2021 года совокупная стоимость всех существующих криптовалют превышает 3 триллиона долларов – биткойн в настоящее время составляет примерно 42% от общей стоимости.

Недавно биткойн обновил свой исторический максимум, торгуясь на уровне 68 500 долларов. С начала января 2021 года, когда цена 1 биткойна составляла 29 400 долларов, доходность главной криптовалюты выросла на 233%. А по данным Bloomberg, с июля 2010 года оно подорожало на целых 9 000 000% [1].

Но не стоит забывать и о падениях и кризисах. Такие резкие подъемы не всегда происходят в мире криптовалют. Биткойн пережил некоторые быстрые взлеты и падения в цене, поднявшись до 17 738 долларов за биткойн в декабре 2017 года, прежде чем упасть до 7575 долларов в следующие месяцы. А когда оно обновило свой исторический максимум в марте 2021, поднявшись до 64 000 долларов, в мае резко опустился до 37 000 долларов, потеряв почти 42% своей стоимости.

Таким образом, некоторые экономисты считают криптовалюты недолговечной причудой или спекулятивным пузырем.

Рисунок 1. Динамика курса биткоина за 2017-2021 гг. [2]

В современном мире криптовалюта рассматривается как альтернативный источник инвестирования, а рыночная капитализация недавно превысила 3 триллиона долларов.

Если криптовалюту сравнивать с традиционными активами, увидим следующую картину. Индекс Доу-Джонса с начала 2021 года показал рост в 16%, S&P 500 вырос на 24%, NASDAQ на 23%, KASE на 37%, а цена золота всего лишь на 1% [3].

Рисунок 2. Динамика индекса KASE с начала 2021 г. [4]

Несмотря на высокую доходность и уровень роста криптовалют, есть множество проблем, которые мешают их рассматривать как полноценный и стабильный актив. Одной из главных проблем в сфере криптовалют является их законность. Во многих странах нет законодательных актов, которые решают проблемы торговли и майнинга криптовалют. У многих потенциальных инвесторов нет веры в том, что им законодательно разрешат майнить и пользоваться криптовалютами полноценно, как обычными валютами. Теоретически, если во всех странах запретят пользоваться и майнить криптовалюты, то от сегодняшней их ценности не останется ничего, и все вложения инвесторов пойдут насмарку.

Например, когда власти Китая запретили все операции с криптовалютами, стоимость почти всех криптовалют резко упала. Цена биткоина снизилась почти на 6%, с 44 800\$ до 42 200\$, а эфира сразу на 11%. Но спустя меньше двух месяцев, криптовалюты начали обратно расти, и недавно многие криптовалюты даже обновили свои пики. Ожидается, что биржи цифровых денег и многочисленные китайские стартапы, связанные с криптовалютами, переместятся в офшоры после исключения внутренних клиентов из своих реестров.

По данным Зеннона Капрона, основателя Сингапурской финансовой консалтинговой компании «Каргонаsia», большинство из этих майнеров находятся в процессе переезда за границу или уже завершили переезд. Кроме того, Сингапур может стать новым убежищем для майнеров, которые бегут из Китая в связи с новым законом.

По состоянию на июль 2021 года, страна приняла около 300 заявок на лицензию на криптовалюту. Вице-президент отраслевой группы «Taiwan Fintech Association» считает, что в Азии Сингапур был бы местом, куда Китайские майнеры криптовалют могли бы поехать. Очевидно, что в Сингапуре самые четкие правила, и они также хотят привлечь больше цифровых финтех-компаний [5].

Как в любой ситуации, здесь тоже есть обратная сторона медали. Теперь после запрета криптовалюты в Китае, более мелкие операторы могут легче заниматься добычей без конкуренции со стороны гигантских китайских предприятий. Если в прошлом году Китай контролировал две трети рынка криптовалют, сейчас там эта деятельность полностью запрещена. Чем больше участников рынка, тем меньше криптовалюты зарабатывает каждый майнер. Запрет криптовалюты в Китае открыл новые возможности для мелких майнеров других стран [6].

Результаты и обсуждения. Поэтому некорректно считать, что после ухода из рынка такого крупного гиганта, как Китай, этот сектор резко перестанет быть интересным. Наоборот, минорные участники, для которых открылось еще больше возможностей, постараются не упустить такой шанс и захватить этот рынок, как это делает сейчас Сингапур. Правда, после недавнего взлета криптовалюты, произошла коррекция.

По состоянию на 26 ноября 2021 года, биткоин стоит 53,5 тысячи долларов, а эфир – 4076 долларов. С недавнего пика, спад биткоина составляет 21,9%, а эфира – 15,3%. Но важно помнить, что падение связано не только с рыночными факторами и интересами инвесторов. Недавно появилась новость о том, что был обнаружен новый штамм коронавируса

под названием «SARS-CoV-2». Есть предположения, что из-за нового штамма заново могут начинаться локдауны и меры ужесточения карантина. Здесь надо вспомнить тот момент, когда проблемы, связанные с коронавирусом только начинались: не только криптовалюты, но и все акции и индексы очень сильно упали в цене. Именно такая ситуация уже вряд ли повторится, но ждать определенный спад точно стоит [7].

Также недавно появилась информация о том, что в Индии хотят запретить криптовалюту. Правительство Индии предупреждало население о рисках инвестирования в криптовалюту. Именно Индия была новым убежищем большинства Китайских майнеров, которые не могли оставаться в своей родине и продолжать свою деятельность в сфере криптовалюты в связи с новым законом. Здесь может повториться случай с Китаем, а может все страны следом начнут запрещать криптовалюту и оно окажется никому ненужным? Но самое важное то, что уже есть страны, где криптовалюта разрешена на законодательном уровне. В списке таких стран находятся США, Япония, Канада, Великобритания, Австралия, Финляндия и другие. Когда такие развитые и передовые страны поддерживают криптовалюту, предположения о том, что у криптовалюты есть будущее, вполне обоснованы [8], [9].

Сегодняшняя цена биткоина, и других криптовалют тоже, может быть выгодной для входа в рынок новых участников. Цена всех криптовалют в основном связана с биткоином, и поэтому, при анализе этого рынка стоит отталкиваться от цены биткоина. Многие эксперты считают, что цена биткоина в 50 000 долларов может быть нижней зоной, при которой коррекция биткоина завершится и начнется новый рост. Но есть и другая группа людей, которые считают, что падение биткоина этим не остановится. Например, ведущий аналитик компании 8848 Invest Виктор Першиков считает, что этот отскок не способен остановить падение главной криптовалюты. Он аргументировал эту мысль тем, что уровень цены в 50 000 долларов не играет важной роли ни в фундаментальном, ни в техническом плане и, что предельная цена биткоина для комфортного майнинга находится ниже 50 000 долларов [10].

Заключение. Поэтому целесообразный уровень цены криптовалют должен определять каждый инвестор самостоятельно, осознавая все риски и последствия. Главными аргументами в пользу криптовалюты являются их технологичность, удобство, дешевизна транзакций, анонимность и поддержка со стороны многих развитых стран. К отрицательным факторам можно отнести запрет в Китае, ситуацию в Индии и неотчетливое состояние рынка в нескольких странах.

По мнению автора, стоит ожидать снижение примерно до уровня 45 000 долларов, и пока выяснится ситуация, связанная с новым штаммом коронавируса. Если ситуация нормализуется, и рынок будет продолжать свой рост, невзирая на ситуацию в Индии, то цена в районе 50 000 долларов может стать хорошей точкой входа в рынок.

Также важно понимать, что следует инвестировать не только в такие именитые криптовалюты как биткоин или эфир, но и в другие новые и мелкие криптовалюты, которые по технологичности могут даже превосходить главные коины. Чтобы найти такой перспективный актив,

нужно тщательно следить за рынком и, главное, не попадаться на пузыри, раздутые «блогерами» и другими важными людьми. Таких активов определяют очень быстрый рост и дальнейшее резкое падение даже по меркам криптовалюты. Когда инвестируете в криптовалюту, не стоит ожидать сразу доходы в 100-200%, а уметь ждать и балансировать портфель.

С каждым днем все больше людей узнают об этом рынке и, следовательно, даже если рынок в один момент резко вырастет, то рост не будет таким, как прежде. Тем не менее, криптовалюты сильно превосходят обычные валюты по технологичности и удобству, поэтому в будущем, скорее, они заменят их полностью.

В таком случае все эти спады и коррекции станут только временным явлением, и тот, кто сейчас вложится, через 10-15 лет будет только в большом плюсе. Сейчас самое главное не пытаться выйти в огромный плюс, рискуя всеми своими активами, а вкладывать только лишние деньги, компенсируя временные спады ростом других активов. Оптимальным портфелем можно считать тот портфель, где доля криптовалюты составляет примерно 5-10%.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Финансовый портал Bloomberg [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.bloomberg.com/>
2. Инвестиционный сайт «TradingView» [Электронный ресурс]. – URL: <https://ru.tradingview.com/>
3. Финансовая платформа Investing.com [Электронный ресурс]. – URL: <https://ru.investing.com/>
4. Официальный сайт Казахстанской фондовой биржи [Электронный ресурс]. – URL: <https://kase.kz/>
5. Американская медиа-компания «Voice of America (VOA)» [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.voanews.com/>
6. Американская медиа-компания «CNBC» [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.cnbc.com/>
7. Британская медиа-компания «BBC» [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.bbc.com/>
8. Издательство о криптовалютах и блокчейн BIT Expert [Электронный ресурс]. – URL: <https://bitexpert.io/>
9. Российский информационно-аналитический сайт iXBT.com [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.ixbt.com/>
10. Мультимедийный холдинг России РБК [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.rbc.ru/>

А. Дүзелбай¹, магистрант

А.З. Нурмагамбетова², экономика ғылымдарының кандидаты, PhD докторы
^{1,2} әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Криптовалютаның бұлыңғыр болашағы: ұзақ мерзімді өсу немесе толықтай шектеу

Түйіндеме. Мақалада соңғы жылдардағы ең негізгі және тез өсіп келе жатқан қаржылық құралдардың бірі – криптовалюта қарастырылады. Криптовалюта – бұл криптография арқылы қорғалған цифрлық валюта. Олар дәстүрлі валюталардан анонимділігімен, технологиясымен және ыңғайлылығымен қатты ерекшеленеді. Дегенмен, кейбір инвесторлар оларды толықтай қаржылық құрал ретінде қарастыруға кедергі келтіретін белгілі бір факторларға байланысты сынады. Осындай келіспеушілік кезіндегі ең басты аргумент – бұл нарықты реттеудің мүмкін болмауы. Дәл осы факторға байланысты көптеген елдер криптовалютаны шектеуді бастады, ал ол өз кезегінде криптовалюта нарығының 2021 жылдың басындағы құлдырауына себепші болды. Бірақ, оған қарамастан, бұл нарық күзде тарихи рекордтарын жаңартты және қайтадан осы тақырып айналасында шу көтерді. Бұл мақалады біз криптовалюта нарығының қазіргі күйіне талдау жасап, дәл қазіргі сәтте бұл нарыққа инвестиция салуға тұратын немесе тұрмайтындығын түсінуге тырысамыз.

Түйінді сөздер: криптовалюта, блокчейн, токен, транзакция, биткоин, эфир, дәстүрлі активтер, майнинг, майнер.

А. Duzelbay¹, undergraduate

A.Z. Nurmagambetova², doctor PhD, candidate of economic sciences
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The indistinct future of cryptocurrencies: long growth or full ban

Abstract. The article examines one of the main and fastest growing financial instruments in recent years – cryptocurrency. Cryptocurrency is a digital currency protected by cryptography. They differ so much from conventional currencies in anonymity, manufacturability and convenience. At the same time, some investors criticize them because of certain factors that prevent them from considering cryptocurrency as a full-fledged financial instrument. The main argument in such disputes is the impossibility of market regulation. It is because of this factor that many countries began to ban cryptocurrency, which caused a sharp collapse of the cryptocurrency market in early 2021. But despite this, this market updated historical records in the fall and again raised a buzz around this topic. In this article, we analyze the current state of the cryptocurrency market and try to understand whether it is worth investing in this area at the present time.

Keywords: cryptocurrency, blockchain, token, transaction, bitcoin, ethereum, traditional assets, mining, miner.

А.А. Жунусали¹, магистрант 1 курса ОП «Финансы»
С.К. Барышева², кандидат экономических наук, доцент
Г.З. Султанбеков³, магистр, старший преподаватель

² Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

^{1,3} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

ОПТИМИЗАЦИЯ НАЛОГОВ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Аннотация. Автором раскрыты необходимость и цели налогового планирования и оптимизации налогов. Предвидеть изменение налоговой политики страны, законодательной базы налогообложения и оценить их – задачи налогового планирования. Налоговое планирование – это не только управляющая, но и управляемая система, которая находится под влиянием государства и ее воздействие через налоговое, валютное, таможенное, денежно-кредитное регулирование. Налоговое планирование как элемент системы менеджмента выполняет функции управления, направленные на достижение его стратегических и тактических целей. Важной функцией налогового планирования является налоговая оптимизация. Оптимизация – это приведение любой системы в наилучшее его состояние. Здесь речь идет о достижении определенных результатов при минимальных затратах. А в налоговой системе это означает сочетание значений налоговых показателей и достижение наилучшего состояния хозяйственной системы.

Необходимость оптимизации налогообложения, как инструмента налогового планирования, позволяющего использовать законные способы и методы оптимизации налоговых обязательств, обусловлена стремлением хозяйствующих субъектов сократить свои расходы и реинвестировать полученные доходы в развитие производства. Один из самых распространенных и наипростейших способов оптимизации налогов является правильное и корректное ведение расходной части деятельности компании – увеличение вычетов, тем самым уменьшение налогооблагаемой базы.

Ключевые слова: налоги, налоговое планирование, оптимизация, корпоративный подоходный налог, налоговая нагрузка

Введение. Планирование является неотъемлемой функцией управления. Условия неопределенности экономической деятельности, непредсказуемость влияния множества факторов на результат обусловили развитие планирования в системе управления, как на государственном, так и на корпоративном уровнях. Налоговое планирование исключением не является. На микроуровне оно связано с планированием налоговых платежей организации, которые оказывают непосредственное влияние на финансовый результат, а как следствие, и на принятие управленческих решений. В связи с этим возрастает значимость исследования методологии и практики на-

логового планирования на корпоративном уровне. Особое место отводится вопросам оптимизации налогообложения и ее допустимым границам.

Налог на прибыль организаций представляет собой форму перераспределения национального дохода путем изъятия государством части прибыли, создаваемой хозяйствующими субъектами.

Налог на прибыль является прямым налогом, т.е. его сумма напрямую зависит от конечного финансового результата деятельности организации. В связи с этим данный налог оказывает значительное влияние на интересы организаций через их финансовое положение. Этим обусловлено внимание руководства бизнеса к данному налогу – налог на прибыль организаций оказывает непосредственное влияние на принятие управленческих решений. Поэтому желание бизнеса оптимизировать налоговую нагрузку по налогу на прибыль, тем самым максимизируя финансовый результат компании, является вполне обоснованным [1].

Экспериментальная часть. Оптимизация налогов – это организационные мероприятия в рамках действующего законодательства, связанные с выбором места, времени и видов деятельности, созданием и сопровождением наиболее эффективных схем и договорных взаимоотношений, с целью увеличения денежных потоков компании за счет налоговой оптимизации и минимизации налоговых платежей [2].

Налоговая оптимизация заключается в применении различных вариантов снижения налоговой базы по налогу на прибыль в рамках установленных законодательством возможностей. Случаи занижения налоговой базы, выходящие за рамки законодательства, являются основанием для применения мер финансовой, административной и даже уголовной ответственности к налогоплательщикам. Таким образом, на сегодняшний день, важной задачей для любой организации становится разработка и применение схем налоговой оптимизации, не противоречащих налоговому законодательству РК.

Возрастающая роль оптимизации налогообложения в условиях современного рыночного хозяйства определяется рядом факторов, например: тяжестью налоговой нагрузки и сложностью, изменчивостью налогового законодательства. Налоговое планирование, являясь посредником между государственной налоговой системой и финансовой системой хозяйствующего субъекта, определяет основные направления оптимизации налоговых платежей в рамках установленных РК налоговым законодательством льгот и привилегий [1].

Оптимизация налогообложения с точки зрения планирования финансовых результатов деятельности организации предполагает осуществление следующих направлений в рамках системы финансового менеджмента предприятия:

- во-первых, определить наличие возможностей применения налоговых льгот и специальных режимов, оценить полноту использования предусмотренных налоговым законодательством льгот;
- во-вторых, определить наличие либо отсутствие технологических и методологических ошибок при исчислении налогооблагаемых баз и налогов;

– в-третьих, определить возможные направления развития финансово-хозяйственной деятельности с целью сокращения налоговой нагрузки предприятия, что позволит изменить состав и значение налогооблагаемых баз, а также перечень применяемых льгот.

В большинстве организаций планирование финансовых результатов является итоговым этапом планирования финансово-хозяйственной деятельности предприятия, то есть сначала планируется финансово-хозяйственная деятельность, затем налоговая нагрузка и в качестве заключительного этапа – финансовые результаты [2].

Первоначальным этапом формирования предприятия является, как правило, определение направлений и видов деятельности, прибыль и налогообложение планируются в последующую очередь.

На наш взгляд, налоговое планирование должно стать частью финансово-хозяйственной деятельности предприятия, вопросы налоговой оптимизации должны учитываться при принятии всех текущих управленческих решений, поскольку между методами налоговой оптимизации и финансовыми результатами деятельности организации существует тесная взаимосвязь.

В случае же с оптимизацией, компания осуществляет предупредительные меры: анализ налоговых рисков, разработка оптимального сочетания налоговых льгот и т.д.

Более того, в действующем законодательстве Республики Казахстан четко установлено в какой форме может выражаться уклонение от уплаты налогов:

- в форме непредставления декларации о совокупном годовом доходе в случаях, когда подача декларации является обязательной,
- в форме включения в декларацию или иные документы, связанные с исчислением или уплатой налогов, заведомо искаженных данных о доходах или расходах,
- в форме сокрытия других объектов налогообложения или иных обязательных платежей, или фактического местонахождения организации;
- в форме осуществления налогоплательщиком взаиморасчетов через кассу либо банковские счета третьих лиц при наличии задолженности по налогам, существующей более 90 дней от установленного срока их уплаты;
- иные формы.

Вообще на самом деле очень сложно провести, как Вы говорите, четкую грань между оптимизацией и уклонением.

В первую очередь необходимо отметить, что разработка способов оптимизации налогов зависит от конкретной ситуации, и для начала рассматриваются и принимаются во внимание следующие условия:

- 1) организационно-правовая форма ведения бизнеса в Казахстане.
- 2) виды деятельности компании (возможность применения налоговых льгот и преференций) и т.д. Допустим, в Казахстане существуют хорошие налоговые послабления для организаций, которые работают в нефтехимической отрасли. Они полностью освобождены от уплаты налогов на прибыль. Есть перечень приоритетных отраслей экономики, которые подразумевают льготы по таможенному законодательству.

Кроме того, один из самых распространенных и наипростейших способов оптимизации налогов является правильное и корректное ведение расходной части деятельности компании – увеличение вычетов, тем самым уменьшение налогооблагаемой базы.

В настоящее время возможна разработка сложных схем оптимизации налогов, применение конвенций об избежании двойного налогообложения и т.д. Сегодня Казахстан имеет 37 конвенций об избежании двойного налогообложения. Имеет место ситуация когда иностранный холдинг, имеющий большое количество структурных подразделений в различных странах начинает работать на казахстанском рынке от лица структурного подразделения базирующегося в стране с которой Казахстан имеет конвенцию об избежании двойного налогообложения, предусматривающую пониженные ставки некоторых налогов, которые должны удерживаться у источника выплаты в Республике Казахстан [2].

Продолжим говорить о законных способах налоговой оптимизации. Эффективность тех или иных налоговых схем определяется размерами снижения налоговой нагрузки. То есть нужно сравнить, сколько компания платила до налоговой оптимизации и сколько платит после нее [3].

В процентном выражении налоговая нагрузка исчисляется по следующей формуле:

$$\text{Налоговая нагрузка} = \text{сумма уплаченных налогов} / \text{СГД} * 100 \% (1)$$

Если читатель интересовался этим вопросом, то наверняка знаком с тем, что существуют различные мнения о том, какие налоги следует учитывать в расчете. Вопросы в основном касаются налогов и платежей, облагаемых источник выплаты.

Мы предлагаем в этот расчет включать абсолютно все налоги и платежи, которые уплачивает компания в ходе своей деятельности, в том числе налоги, удерживаемые ею у источника выплаты.

Во-первых, так считает сама налоговая служба при расчете коэффициента налоговой нагрузки налогоплательщиков.

Во-вторых, признание лиц, получающих доходы, «формальными» плательщиками налогов отчасти является юридической фикцией. Налоговые агенты оценивают удерживаемые ими налоги как свои дополнительные расходы. Напомним, что налоговые правоотношения являются вторичными по отношению к договорным. Поэтому, заключая ту или иную сделку, налоговый агент учитывает налоговые обязательства по ней.

В-третьих, облагаемые у источника выплаты налоги и платежи также могут быть оптимизированы. Соответственно, с практической точки зрения разумно включать их в расчет.

Как уже отмечалось, основная задача налоговой оптимизации заключается в снижении налоговой нагрузки. Для этих целей мы используем законные приемы и способы. Приведем некоторые из них.

Применение налоговых льгот. К примеру, в Казахстане освобождаются от корпоративного подоходного налога (КПН) и налога на добавленную стоимость (НДС) организации, осуществляющие деятельность в сфере медицины, образования, науки. Кроме того, не платят КПН и НДС организа-

ции, в которых численность людей с ограниченными возможностями или расходы по оплате их труда превышают 51%. Следовательно, если деятельность компании относится к указанным видам, либо если род занятий позволяет ей использовать труд людей с ограниченными возможностями, она может рассчитывать на налоговые льготы.

Передача имущества в качестве вклада в уставный капитал. Зачастую между дружественными компаниями происходит безвозмездная передача имущества. Безвозмездно полученное имущество для принимающей стороны признается доходом, влекущим обязательство по уплате КПП. Кроме того, такая операция влечет обязательство по уплате НДС.

В целях исключения обязанности по уплате КПП и НДС рекомендуется передавать это имущество в качестве вклада в уставный капитал. В налоговом законодательстве прямо предусмотрено, что получение имущества в качестве вклада в уставный капитал доходом не рассматривается, следовательно, не влечет обязательства по КПП. Одновременно данная операция не признается оборотом по НДС [4].

Создание различных резервов, при помощи которых компании могут эффективно перераспределить нагрузку по налогу на прибыль по времени в налоговом периоде. Доказать налоговикам сомнительность создания резервов практически бесперспективно. Самый популярный создаваемый резерв – это резерв по сомнительным долгам. Арбитражная практика, касающаяся правомерности признания отчислений в расходах, в большинстве случаев положительна.

Существенные расходы по услугам на консультационные, маркетинговые, юридические, информационные и прочие «нематериальные» расходы. Если услуги «не фиктивны» и контрагент не «однодневка», доказать необоснованность расходов всегда проблематично. Главным аргументом в защиту оптимизации налоговой нагрузки компании всегда являются идеально оформленный пакет документов, подробные детализированные отчеты, фото и видео подтверждения при оказании нематериальных услуг [5].

Заключение. В заключение необходимо еще раз отметить, что схем оптимизации налога на прибыль существует очень большое количество. Их правильный выбор зависит от грамотной работы финансового директора и руководителя компании. Для оптимизации налога на прибыль мы рекомендуем компаниям использовать различные варианты учетной политики, которые позволят относительно завесить определенные статьи затрат, и это в свою очередь, поможет снизить налогооблагаемую базу. Мы считаем, что рассмотренные способы оптимизации налога на прибыль вполне могут использоваться в компаниях и позволят им сократить платежи в бюджет по данному налогу.

Минимизировать налоговую нагрузку компании возможно только путем разработки и использования эффективных и безопасных схем оптимизации налогообложения, сохраняя тонкую грань между правомерной оптимизацией и незаконными способами.

Непрофессиональное применение методов оптимизации может привести к серьезным налоговым и финансовым последствиям для компании.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ермакова М.С. Способы оптимизации налога на прибыль в компаниях агрохолдинга // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2021. – № 1-2. – С. 145-150; URL: <https://vaael.ru/ru/article/view?id=1581> (дата обращения: 08.12.2021).
2. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30065682&pos=3;-52#pos=3;-52.
3. Понкратова А.П., Цыганкова В.Н. Анализ финансовых результатов деятельности организации // Современные научные исследования и инновации. – 2019. – № 5. – с. 32.
4. Как предприятиям законно снизить налоговую нагрузку, Габитжан Кудайберген, налоговый консультант, директор юридической фирмы GK & Partners, 31 декабря 2017.
5. Практика применения методов оптимизации налогообложения / <https://paradigma-ks.kz/praktika-primeneniya-metodov-optimizatsii-nalogooblozheniya>

А.А. Жунусали¹, магистрант

С.К. Барышева², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Г.З. Султанбеков³, магистр, аға оқытушы

² «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

^{1,3} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Салықтық оңтайландыру: теориясы және тәжірибесі

Түйіндеме. Автор салықтық жоспарлау мен салықты оңтайландырудың қажеттілігі мен мақсаттарын ашты. Елдің салық саясатының, салық салудың заңнамалық базасының өзгеруін болжау және оларды бағалау салықтық жоспарлаудың міндеттері болып табылады. Салықтық жоспарлау – бұл тек басқарушы ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің ықпалында болатын және оның салықтық, валюталық, кедендік, ақшалай-несиелік реттеу арқылы әсер ететін басқарылатын жүйе. Салықтық жоспарлау менеджмент жүйесінің элементі ретінде оның стратегиялық және тактикалық мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған басқару функцияларын орындайды. Салықтық жоспарлаудың маңызды функциясы – салықты оңтайландыру. Оңтайландыру дегеніміз – кез-келген жүйені оның ең жақсы күйіне келтіру. Бұл жерде біз аз шығынмен белгілі бір нәтижелерге қол жеткізу туралы айтып отырмыз. Салық жүйесінде бұл салық көрсеткіштерінің мәндерінің үйлесімін және экономикалық жүйенің ең жақсы жағдайына жетуді білдіреді.

Салық міндеттемелерін оңтайландырудың заңды әдістері мен әдістерін пайдалануға мүмкіндік беретін салықтық жоспарлау құралы ретінде салық салуды оңтайландыру қажеттілігі шаруашылық жүргізуші субъекті-

лердің шығындарын азайтуға және алынған кірістерді өндірісті дамытуға қайта инвестициялауға деген ұмтылысына байланысты. Салықтарды оңтайландырудың ең кең таралған және қарапайым әдістерінің бірі – компания қызметінің шығыс бөлігін дұрыс және дұрыс жүргізу – шегерімдерді көбейту, осылайша салық базасын азайту.

Түйінді сөздер: салықтар, салықтық жоспарлау, оңтайландыру, корпоративтік табыс салығы, салықтық жүктеме

A.A. Zhunusali¹, 1st year master's student of the EP «Finance»

S.K. Barysheva², Candidate of Economics, Associate Professor

G.Z. Sultanbekov³, Master, senior lecturer

^{1, 2} Turan University, Almaty, Kazakhstan

³ M.H. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

Tax optimization: theory and practice

Abstract. The author reveals the necessity and goals of tax planning and tax optimization. To anticipate changes in the country's tax policy, the legislative framework of taxation and evaluate them are the tasks of tax planning. Tax planning is not only a management system, but also a managed system that is under the influence of the state and its impact through tax, currency, customs, monetary regulation. Tax planning as an element of the management system performs management functions aimed at achieving its strategic and tactical goals. An important function of tax planning is tax optimization. Optimization is bringing any system to its best state. Here we are talking about achieving certain results at minimal cost. And in the tax system, this means combining the values of tax indicators and achieving the best state of the economic system.

The need to optimize taxation as a tax planning tool that allows the use of legitimate ways and methods of optimizing tax liabilities is due to the desire of business entities to reduce their expenses and reinvest the income received in the development of production. One of the most common and simplest ways to optimize taxes is the correct and correct management of the expenditure part of the company's activities – an increase in deductions, thereby reducing the tax base.

Keywords: taxes, tax planning, optimization, corporate income tax, tax burden

ХҒТАБ 06.81.85

ӘОЖ 336.717.6

М.Б. Байдаулетов¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

А.Е. Қуатбекова², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК САРАПТАМА ӘДІСТЕМЕСІН ДАМУ

Түйіндеме. Қазіргі жағдайда бухгалтерлік сараптама процесін оңтайландыру және оның сапасын арттыру мақсатында тек бухгалтерлік құжаттаманы және қағаз түрінде ұсынылған басқа да мәліметтерді зерттеу жеткіліксіз. Сараптамалық зерттеу жүргізу үшін неғұрлым толық ақпараттық өріс тексерілетін экономикалық субъектінің ІТ-жүйелерінде ұсынылған.

Ұйымның барлық бизнес-процестерін тіркейтін мамандандырылған ІТ-жүйелерде қамтылған экономикалық субъектілердің қызметі туралы ақпарат экономикалық бағыттағы алаяқтық әрекеттерге тән белгілерге негізделген топтастыру мен жіктеуді қажет етеді. Бұл құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне бухгалтерлік есеп саласында қажетті арнайы білім болмаған жағдайда дәлелдемелерді жинау рәсімін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Бұл мақаладас сарапшылардың алдында тұрған мәселелер талданып, барлық ақпараттық ресурстарды зерттеуге негізделген бухгалтерлік сараптаманы дамытудың инновациялық нысандарын қалыптастыру кезеңдерін теориялық және қолданбалы қамтамасыз ету қажеттілігі негізделді. Кешенді бухгалтерлік-компьютерлік сараптама жүргізу кезінде пайдаланылуы мүмкін автоматтандырылған есепке алу-талдау, бақылау жүйелерінен қосымша экономикалық ақпарат алу көздері белгіленді. Сараптамалық бухгалтерлік зерттеу процесінде шаруашылық жүргізуші субъектінің ІТ-жүйелерімен жинақталатын ақпараттың экономикалық бағыттағы алаяқтық іс-әрекеттерін қолданудың маңыздылығы айқындалды. Экономикалық қылмыстардың негізгі белгілері және тексерілетін ұйымның есепке алу-талдау кеңістігінде із қалдыратын алаяқтық әрекеттерді жасыру тәсілдері анықталды. Ұсынылған мақаланың нәтижелері әртүрлі меншік нысандарындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің бухгалтерлік сараптамасының теориясы мен практикасында қолданылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік сараптама, ІТ-жүйелер, автоматтандыру, бухгалтерлік есеп.

Кіріспе. Жаппай әлемдік цифрландыру қоғамның барлық салаларын, оның ішінде микро- және макродеңгейдегі экономикалық жүйелерді де қамтыды. Қаржы-шаруашылық қызмет процесінде кез келген шаруашы-

лық жүргізуші субъект алатын және дербес жинақтайтын ақпарат ағыны есепке алу және талдау жүйелерін автоматтандырусыз мүмкін болмайтын өңдеуді, талдауды және сақтауды қажет етеді. В.Б. Ивашкевич атап өткендей, «цифрлық экономика – қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды қолдана отырып, экономикалық қатынастарды басқаруды жетілдірудің кешенді жүйесі».

Бұл процесте шаруашылық өмір фактілерін жіктеуге және топтастыруға, алынған ақпаратты беруге, арнайы бағдарламаларды (1С-Бухгалтерия, Клиент-Банк және т.б.) қолдана отырып, оны жедел талдауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін бухгалтерлік есепке ерекше көңіл бөлінеді. Бухгалтерлік есеп, есепке алу-талдау функциясынан басқа, сарапшы-бухгалтердің зерттеу нысаны болып табылатын қаржы-шаруашылық қызметінің деректерін, оның ішінде экономикалық қылмыстар мен алаяқтық іс-әрекеттер фактілерін көрсете отырып, ақпараттық функцияны орындайды.

Есепке алу жүйесі – бұл қаржылық-экономикалық сипаттағы ақпаратты ақшалай-сомалық мәнде жүйелі түрде жинау, бекіту, жан-жақты талдау және генерациялаудың нормативтік реттелген жүйесі, ол құжаттық форматта мүліктік кешеннің жай-күйі мен қозғалысын, экономикалық қылмыстардың іздерін қамтуы мүмкін шаруашылық жүргізуші субъектілердің міндеттемелерін көрсетеді [1].

Экономиканы цифрландыру дәуірінде шаруашылық жүргізуші субъектілердің әртүрлі ақпарат көздеріндегі экономикалық бағыттағы алаяқтық әрекеттерді анықтауға және алынған нәтижелерді сараптамалық қорытындыларда көрсетуге бағытталған есептік ақпаратты сараптамалық зерттеудің неғұрлым тиімді әдістемесін жасау мақсатында түбегейлі жаңа ақпараттық-талдамалық деңгейде бухгалтерлік сараптаманы ұйымдастырудың стандартталған әдістемесін құру қажеттілігі туындайды. Микродеңгейде – ұйым деңгейінде де, макродеңгейде – сала, аймақ, мемлекет деңгейінде де есепке алу процестерін жаппай автоматтандыру бухгалтерлік сараптама объектілері қағаз түрінде ұсынылған құжаттар ғана емес, сондай-ақ электрондық дерекқорлар, сондай-ақ электрондық қолтаңбамен куәландырылған, ақпараттың компьютерлік жеткізгіштерінде сақталатын және деректерді беру желілері арқылы берілетін құжаттар болып табылады.

Әдістемелік базаны дамыту және құқыққа қарсы іс-әрекеттерді тергеудің тиімділігін арттыру мақсатында барлық ақпараттық ресурстарды зерттеуге негізделген бухгалтерлік сараптаманы дамытудың инновациялық нысандарын қалыптастыру кезеңдерін теориялық және қолданбалы қамтамасыз ету қажеттілігі негізделген. Елімізде оң әлеуметтік-экономикалық өзгерістермен қатар экономикалық қылмыстардың төмендеуі байқалады, бірақ сонымен бірге осы құқық бұзушылық түрлерінен келтірілген материалдық залал өсуде.

Экономикалық қылмысқа материалдық залалдың өсуі дәлелдеудің күрделілігі сот-бухгалтерлік сараптаманы тағайындау қажеттілігіне алып келеді. Экономикалық бағыттағы жасалған қылмыстардың дәлелдері бар ақпаратты жинаудағы қиындықтар қылмыстарды тергеудегі мәселелерді анықтайды. Сараптамалық тәжірибе көрсетіп отырғандай, экономикалық бағыттағы қылмыстармен күрестегі негізгі мәселелер:

1) қылмыс жасайтын адамдардың ақпараттық, техникалық және зияткерлік дайындығы, бұл оларға қылмыс жасаудың әртүрлі тәсілдерін пайдалануға мүмкіндік береді, бұл шаруашылық жүргізуші экономикалық субъектілердің есепке алу және ақпараттық жүйелерінде көрініс табады;

2) алаяқтарға нормативтік реттеудегі олқылықтарды пайдакүнемдік мақсаттарда пайдалануға мүмкіндік беретін қылмыстық, әкімшілік және салық заңнамаларындағы қайшылықтар;

3) оперативті қызметкерлер мен тергеушілердің білім деңгейінің төмендігі, бұл экономикалық бағыттағы қылмыстарды уақтылы анықтауға, сондай-ақ құқық бұзушылық іздері бар қажетті есептік ақпаратты жинауға мүмкіндік бермейді.

300-ден астам тексеру актілерін, бухгалтерлік сараптамалардың қорытындыларын, қылмыстық істерінің материалдарын талдау нәтижелері бойынша шаруашылық жүргізуші субъектілердің материалдық жауапты және лауазымды тұлғалары көбінесе кассада және ұйымның есеп айырысу шоттарында сақталған қолма-қол ақшаға қатысты қылмыстық алаяқтықты жасыратыны анықталды. Ұсынылған ақпарат ұйымның неғұрлым өтімді активтері болып табылатын ақша қаражатын беруді лауазымды және материалдық-жауапты тұлғалар жүзеге асырғанын және бухгалтерлік ақпаратты өндеудің автоматтандырылған жүйелеріне тиісті бақылаудың болмауына, бухгалтерия, IT-бөлім, ұйымның қауіпсіздік қызметі тарапынан активтерді бақылауға қатысты іс-қимылдардың сәйкессіздігіне байланысты мүмкін болғанын куәландырады. Сарапшы-бухгалтердің қолма-қол ақша қаражатымен алаяқтық іс-әрекеттердің белгілері бар Құжаттамалық деректердің ғана емес, сонымен қатар тергеу іс-әрекеттері процесінде алынған автоматтандырылған ақпарат көздерінің болуы тексеру жүргізу мерзімдерін айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік береді.

Бухгалтерлік құжаттама экономикалық субъектілер тұрғысынан экономикалық фактілерді тіркейді, сонымен бірге бухгалтерлік сараптама тұрғысынан зерттеу объектісі және материалдық немесе интеллектуалдық жалғандық фактілері туралы ақпарат тасымалдаушысы болып табылады. Ғылыми қоғамдастықта бухгалтерлік құжат экономика саласында жасалған қылмыстардың дәлелі ретінде қарастырылады, бірақ сараптамалық зерттеу жүргізу және оны ақпараттық қамтамасыз ету кезінде электрондық бухгалтерлік құжаттаманың ізделетін рөлі туралы ақпарат іс жүзінде жоқ.

Ғылыми қоғамдастық шеңберлерінде қағаз түрінде ұсынылған, тиісті қолтаңбалар мен мөрлермен бекітілген бухгалтерлік құжаттамада көрсетілген ақпарат неғұрлым сенімді деген пікір кең таралған. Бұл мұндай ақпараттың заңды күші бар екендігіне негізделген және бұл процедуралық тұрғыдан маңызды факт. Бірақ сонымен бірге, қазіргі жағдайда, цифрлық қолтаңба заңмен бекітілген кезде, бұл мәлімдеме толығымен негізделмеген. Әрине, мамандандырылған бағдарламаларды қолдана отырып есепте көрсетілген қаржы-шаруашылық қызмет туралы ақпараттың көп бөлігін кейіннен экономикалық субъект қағаз тасығыштарда сақтайды, бірақ электрондық тасығыштарда ұсынылған осы ақпарат сарапшы-бухгалтердің оны зерттеуі тұрғысынан ақпараттық болып табылады, өйткені ол құжатты жасаудың нақты уақытын, енгізілген түзетулер санын, IT-жүйеде көрсетілген басқа деректермен келісуді талдауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Экономикалық субъект жасаған және есепте көрсетілген экономикалық операциялар өте алуан түрлі, кейде олардың мазмұны бойынша әртүрлі құжаттар шаруашылық өмірдің бірдей фактісін жазады. Мысалы, жалақы төлеу түрінде, қызметкердің сыйақысы орындалған жұмыс көлеміне байланысты болған кезде, шаруашылық өмір фактісі – дайын өнімді шығару экономикалық мазмұны бойынша әр түрлі құжаттарда: жұмыс тәртібінде және дайын өнімді кіріске алу шот-фактурасында жазылады. Осы құжаттарды салыстыру кезінде шығарылған өнім көлемін төмендетуге және орындалған жұмыс үшін жалақыны көтеруге немесе керісінше байланысты сәйкессіздіктерді анықтауға болады.

Бухгалтерлік бағдарламада көрсетілген осы операцияны талдау тиімдірек болады, өйткені бұл оған құжаттарды толтырудың нақты уақытын, осы операцияны көрсеткен адамдарды, бастапқыда жасалған құжатқа түзетулер енгізе алатын адамдарды және шындықты анықтауға мүмкіндік беретін бірқатар басқа белгілерді анықтауға мүмкіндік береді.

Тексерілетін ұйымның заманауи автоматтандырылған жүйелерін зерттеу кезінде сарапшы-бухгалтердің сапасыз (жалған) құжаттарды анықтауға көптеген мүмкіндіктері пайда болады. Бұл жағдайда келесі ережелерді ескеру қажет:

– бастапқы есеп құжаттамасы әрдайым бірдей бола бермейді. Мысалы, есепке алынбаған соманы орналастыру бойынша кассалық кіріс ордерінің алдында аванстық есеп беріледі, онда жұмсалмаған аванстың сомасы көрсетіледі, ал аванстық есептің алдында аванстың бастапқы сомасын беруге арналған бұйрық пен кассалық шығыс ордері және т.б. болады.;

– автоматтандырылған есепке алу жүйелеріндегі зияткерлік жалғандықтың іздері заңға қайшы әрекеттерді лауазымдық қолжетімділік және бухгалтерлік бағдарламадағы есепке алу жазбаларын түзету тұрғысынан өз мүмкіндіктері шегінде ғана жасайтын лауазымды және материалдық жауапты адамдар жүзеге асырған байланысты құжаттардың өзара байланысының көмегімен жасырылады;

– автоматтандырылған есепке алу жүйелеріндегі зияткерлік жалғандықтың іздері заңға қайшы әрекеттерді лауазымдық қолжетімділік және бухгалтерлік бағдарламадағы есепке алу жазбаларын түзету тұрғысынан өз мүмкіндіктері шегінде ғана жасайтын лауазымды және материалдық жауапты адамдар жүзеге асырған байланысты құжаттардың өзара байланысының көмегімен жасырылады;

– өзара байланысты құжаттардың хронологиялық байланысы зияткерлік жалғандықтың іздерін анықтауға мүмкіндік береді, бірақ тек тексерілетін ұйымның IT жүйелерін зерттеу барысында, егер «артқы» санмен енгізілген түзетулер экономикалық субъектінің шаруашылық өмірінің фактілерін бекіту реттілігін егжей-тегжейлі зерттегенде анықталуы мүмкін [2].

Барлық осы ережелерді сарапшы-бухгалтер мұқият тексеріп, талдап, қағаз түрінде ұсынылған бухгалтерлік құжаттаманы ғана емес, сонымен қатар автоматтандырылған есеп жүйелерін – бухгалтерлік бағдарламаны салық органына және басқа да ақпараттық ресурстарға есеп беру жүйелерін зерттеу шаруашылық өмір фактілерін рәсімдеу процедурасындағы

олқылықтарды анықтауға және жасалған және есепте көрсетілген заңдылықтың жеткілікті және тиісті дәлелдерін алуға мүмкіндік береді. Бірақ есеп жүйесінде ауытқуларды белгілеу фактісі әрдайым экономикалық бағыттағы және IT-технологиялардың алаяқтық әрекеттерін көрсете бермейді, сондай-ақ бухгалтерлік есепті жүргізудің әдістемелік қағидаттарының мінсіз білу және пайдалану сенімді ақпарат алуға үлкен мүмкіндіктер береді.

Әр түрлі дереккөздерді талдау «электрондық құжат» терминін түсіндірудің келесі жалпы қабылданған нұсқаларын тұжырымдауға мүмкіндік берді:

- электрондық техникалық құралдардың көмегімен оны дайындау, жөнелту, алу немесе сақтау мақсатында электрондық материалдық жеткізгіште тіркелген ақпаратты ұсыну нұсқасы;

- байланыс құралдары мен техникалық құралдарды қолдана отырып, оны әртүрлі қашықтықтарға тарату мақсатында электрондық тасымалдағышта ұсынылған ақпарат.

Яғни, электрондық құжаттың анықтамасы бұл ақпаратты көбейту және көрсету опциясы бойынша анықталатын құжат деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Тексерілетін экономикалық субъектілердің есептік деректерін ақпарат көзі ретінде қолдана отырып, мамандар (сарапшылар) көбінесе анықталған кемшіліктер, алаяқтық әрекеттер, тек бухгалтерлік құжаттамаға негізделген залал сомалары туралы пікір білдіреді. Есепке алу шоттарында, синтетикалық және талдамалық есепке алу тіркелімдерінде ұсынылған ақпарат сараптамалық зерттеу объектілерін толық көлемде сипаттамайтынның түсіну керек, өйткені тұтастай алғанда бухгалтерлік есеп шаруашылық жүргізуші субъектінің есепке алу-талдау жүйесінің бір бөлігі ғана болып табылады. Осыған байланысты теріс пайдалану фактілері туралы ақпаратты жалпы контекстен алып тастауға және өз тұжырымдарыңызды тек бухгалтерлік есеп деректерінен құруға болмайды. Тексерудің бұл тәртібі шаруашылық жүргізуші субъектінің барлық есепке алу-талдау жүйесінде із қалдыратын құқыққа қарсы әрекеттердің барлық фактілерін анықтауға мүмкіндік бермейді.

Бухгалтерлік сараптаманы ақпараттық қамтамасыз ету жан-жақты және жан-жақты және, ең алдымен, экономикалық қылмыстарды жасау тәсілдеріне байланысты, олардың белгілерін шаруашылық жүргізуші субъектінің есепке алу-талдау кеңістігінде табуға болады [3]. Осыған байланысты, экономикалық субъектінің барлық бизнес-процестері үшін қағаз түрінде де, электронды түрде де сақталатын және таратылатын және экономикалық қылмыс белгілері бар барлық құжаттарды топтастыруға болады.

Бухгалтерлік, басқарушылық және салықтық есепке алу тұрғысынан шаруашылық өмір фактілерін тіркейтін есептік тіркелімдердегі шоттардың хат-хабарын зерделеу экономикалық бағыттағы алаяқтық іс-әрекеттерді жасау тәсілдерін айқындауға, оқиғалардың хронологиясын қалпына келтіруге, сондай-ақ құқыққа қайшы іс-әрекеттер жасаған адамдарды анықтауға мүмкіндік береді.

Сарапшы бастапқы құжаттаманы, есепке алу тіркелімдерін, есептілікті, өзара байланысты заңды және өзге де ақпаратты, сондай-ақ экономикалық субъектінің қаржы-шаруашылық қызметін тіркейтін автоматтандырылған электрондық жүйелердегі мәліметтерді талдай отырып, қойылған мәселелер бойынша объективті қорытынды қалыптастырады.

1-кесте. Автоматтандырылған есепке алу-талдау, бақылау жүйелерінен қосымша экономикалық ақпарат алу көздері

Ақпарат көздері	Сипаттамасы
<i>Ішкі</i>	
<i>Бухгалтерлік есеп, басқару және салық есебін ұйымдастыру процесіне арналған бағдарламалық қамтамасыз ету</i>	
1С, БОСС, Парус, БЭСТ, Турбо-бухгалтер, Инфо-Бухгалтер, Аккорд, Интегратор, Галактика, Abacus	Негізгі қағидаты бухгалтерлік есепті құру тұжырымдамасы болып табылатын көп функциялы жүйелер, яғни бағдарламалар экономикалық субъектінің бухгалтериясының жұмысы ұйымдастырылған принцип бойынша құрылады. Бағдарламалық кешендер бухгалтерлік есептің әртүрлі әдістері мен тұжырымдамаларын ашады, әртүрлі меншік нысандарындағы шаруашылық жүргізуші субъектілерде қолданылады. Автоматты бухгалтерлік есеп бағдарламалары соңғы кезеңде басқару қызметін жүзеге асыруға көмектесетін ақпарат береді
Банк-клиент	Интернет арқылы банк серверімен ақпарат алмасу арқылы нақты уақыт режимінде төлемдерді және басқа да банк операцияларын қашықтан жүргізуге, есеп айырысу шотын бақылауға арналған қашықтықтан банктік қызмет көрсету жүйесі
<i>Қаржылық талдау бағдарламалары</i>	
Audit Expert, Ваш финансовыйаналитик, ФинЭкАнализ	Олар белгілі бір күнге экономикалық субъектінің қаржылық жағдайын және болашақта оны дамытудың кейінгі нұсқаларын талдау үшін қолданылады. Бағдарламалық өнімнің алынған нәтижелері шаруашылық жүргізуші субъектінің бизнесінің одан әрі дамуын болжауға мүмкіндік береді, бұл компанияны басқару саласындағы неғұрлым перспективалы шешімдерді әзірлеуге ықпал етеді және ұйымның бұрын бекітілген бизнес-жоспарының келешегін талдайды
<i>Ішкі бақылау жүйесін автоматтандыру</i>	
SAP GRC	Бизнес-бөлімшелерді тәуекелдерді басқару процестеріне тартуға және оларға тәуекелдерді басқару жауапкершілігін беруге мүмкіндік береді. Тәуекел иелеріне тәуекелдер тізіліміндегі өзгерістерді дереу көрсетуге және тәуекелдерді азайту бойынша қабылданған шараларды құжаттауға мүмкіндік береді. Ерте сатылардағы жағымсыз оқиғаларды сәйкестендіруге және тәуекелдерді төмендету бойынша уақтылы шаралар қабылдауға мүмкіндік береді
AuditNET InternalAudit	Экономикалық субъектінің ішкі аудит бөлімін (қызметін) басқаруға арналған, өзінің бақылауын барлық бизнес-процестерге тарататын, аудит жоспарын, оның рәсімдерін түзетуге, жоспарлардың іске асырылуын талдауға және бақылауға мүмкіндік беретін бағдарламалық өнім
<i>Офистік бағдарламалар</i>	
MS Excel, LibreOffice Calc, Gnumeric	Регрессиялық талдау, уақыттық қатарларды талдау, тегістеу функциялары кестелік процессорларда жүзеге асырылады
Statistica, SPSS Statistics, STADIA	Неғұрлым жан-жақты есептеулер жүргізу кезінде дәстүрлі аналитикалық деректерді басқару жүйелерімен алмасуға мүмкіндік беретін арнайы статистикалық пакеттер қолданылады
Дереккөз: авторлар дайындаған	

Дәлелдемелер базасын құру және зерттеу кезіндегі қосымша мүмкіндіктер туралы айта кеткеніміз жөн. Іс жүргізу нормалары мен ережелеріне байланысты сарапшы сараптамалық зерттеу процесінде ақпаратты өз бетінше ала алмайды, бірақ ол тексерілетін экономикалық субъектінің

барлық бизнес-процестерін тіркейтін автоматтандырылған есепке алу бағдарламалары да жататын қосымша ақпарат көздерін алу туралы өтініш бере алады.

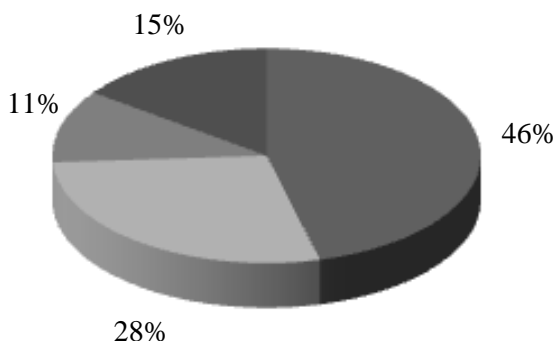
Жоғарыдағы 1-кестеде автоматтандырылған есеп жүйелерінен қосымша экономикалық ақпарат алу көздері ұсынылған. Экономикалық бағыттағы алаяқтық әрекеттердің белгілері жеке құжаттар тобында болуы мүмкін, мысалы, тек қаржылық есептілікте және ақпараттың біріктірілген көздерінде, сондай-ақ басқарушылық немесе жоспарлау-экономикалық құжаттамаларында және т.б.

Мамандандырылған бухгалтерлік бағдарламаларды қолдана отырып, автоматтандыру құралдарының көмегімен есепте көрсетілген экономикалық бағыттағы алаяқтық әрекеттерді егжей-тегжейлі зерттей отырып, біз құқық бұзушылықтың осы түріне тән жалпы белгілерді анықтай аламыз. Бұл белгілер топтастырылып, мақалада келтірілген.

Бірінші топқа ұйым басшылығының, әкімшілік және басқару қызметкерлерінің өз құқықтары мен міндеттерін теріс пайдалануына байланысты жасалған және мүмкін болатын алаяқтық әрекеттер кіреді.

Бухгалтерлік сараптаманы ақпараттық қамтамасыз етудің бұл жіктелуі ақпараттық технологияларды қолдану арқылы жүргізілді. Мысал ретінде «Банк-Клиент» жүйесі арқылы бас бухгалтердің жоқ қызметтер үшін контрагенттердің (туыстарының) шоттарына ақшалай қаражатты жүйелі түрде аударуы және оларды ұйым шығындарына одан әрі есептен шығаруы болады. Бұл құқық бұзушылықты көрсетілген бағдарламаға рұқсаты бар және электрондық қол қою құқығы бар адам ғана жасай алады. Яғни, құқық бұзушылықтардың осы тобын ерекшелетін негізгі белгі – бұл үшін белгілі бір мүмкіндіктері бар әкімшілік және басқару қызметкерлерінің оларды жасау мүмкіндігі.

Екінші топқа заңсыз әрекеттер кіреді, оларды жасау кезінде алаяқтық фактілерін жасау және жасыру үшін мамандандырылған бухгалтерлік бағдарламалар қолданылады. Мәселен, несие алу үшін қаржылық есептілікті өзгерткені үшін бұрмалау фактісін келтіре аламыз. Бұл әрекеттер тобы үшін ерекшелік – қаржылық қызметтің қарапайым қызметкерлерінің басшылықтың нұсқауымен құқық бұзушылық жасағанының белгісі.

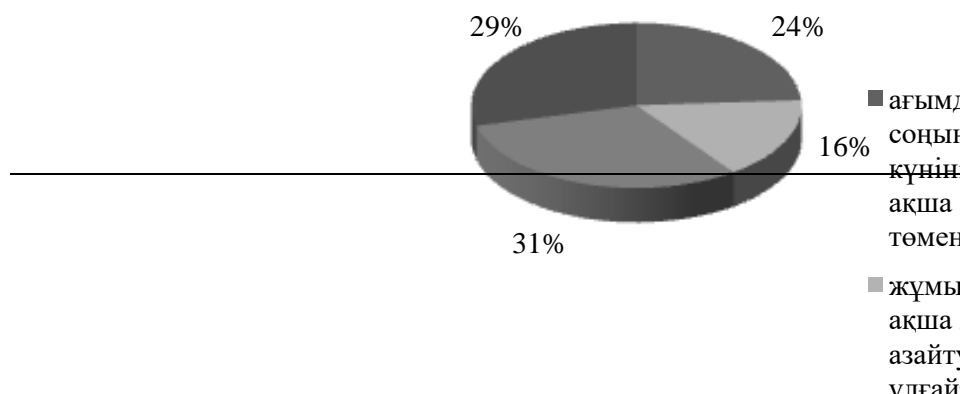
1-сурет. Экономикалық қылмыстардың объектілері

Дереккөз: авторлар дайындаған

Сот тәжірбиесінің деректерін талдау нәтижелері бойынша экономикалық қылмыстардың объектілері, ең алдымен, экономикалық субъектілердің ең өтімді активтері екендігі анықталды, бұл ақшалай қаражат қылмыстардың шамамен 46% құрайды, материалдық-өндірістік қорлар – 28%, айналымнан тыс активтер – 11% (1-сурет).

Ұсынылған ақпарат ұйымның неғұрлым өтімді активтері болып табылатын ақша қаражатын беруді лауазымды және материалдық жауапты тұлғалар жүзеге асырғанын және бухгалтерлік ақпаратты өңдеудің автоматтандырылған жүйелеріне тиісті бақылаудың болмауына, бухгалтерия, IT-бөлім, ұйымның Қауіпсіздік қызметі тарапынан активтерді бақылауға қатысты іс-қимылдардың сәйкессіздігіне байланысты мүмкін болғанын куәландырады. 2-суретте касса кітабына экономикалық субъектінің қолма-қол ақша қаражатының жұмсалуды туралы құжаттармен расталмаған жазбаларды енгізу және ұйымның кассасына түскен қолма-қол ақшаның толық көлемде көрсетілмеуі бірдей үлес салмағына ие және шамамен 31%-ды құрайды.

2-сурет. Кассада сақталатын қолма-қол ақша қаражатына қатысты алаяқтық әрекеттерді жасыру тәсілдері

Дереккөз: авторлар дайындаған

Тексерілетін кезеңнің соңында ақша қаражатының қалдық сомасын төмендету 24%-ды құрайды, бұл алаяқтық әрекеттердің алдыңғы түрлерінен айтарлықтай ерекшеленбейді. Сарапшы-бухгалтердің қолма-қол ақша қаражатымен алаяқтық іс-әрекеттердің белгілері бар құжаттамалық деректердің ғана емес, сонымен қатар тергеу іс-әрекеттері процесінде алынған автоматтандырылған ақпарат көздерінің болуы тексеру жүргізу мерзімдерін айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік береді.

Алаяқтық әрекеттердің осы санатына акционерлік қоғамдардың баланстық саясатын жатқызуға болады, олар жарияланған есептіліктің нысаны мен мазмұнын әдейі өзгерте отырып, инвесторларды тартуға тырысады. Баланстық көрсеткіштерді трансформациялау немесе оларды бұрмалау әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылады, атап айтқанда, бұл шаруашылық жүргізуші субъект акцияларының биржалық құнын ұлғайту мақсатында қаржылық нәтижелерді негізсіз ұлғайту немесе олардың

негізінде ұйымның табыстылығын куәландыратын өтімділік пен төлем қабілеттілігі коэффициенттері анықталатын бухгалтерлік баланс көрсеткіштерін ауыстыру. Құқық бұзушылықтардың үшінші тобы оларды ұйымның активтеріне тікелей қол жеткізе алатын материалдық жауапты адамдар болып табылатын қызметкерлердің жасауымен сипатталады. Экономикалық субъектінің активтерін иемдену келесі нысандарда көрсетіледі:

- мүлікті немесе материалдық емес активтерді тікелей ұрлау;
- жалған тауарларға (жұмыстарға, қызметтерге) ақы төлеу.

Құқық бұзушылықтардың төртінші тобы үшін басты белгі – олардың объектісі электрондық тасымалдағыштарда жазылған экономикалық ақпарат болып табылады. Бұл жағдайда алаяқтық әрекеттерді жасау үшін тікелей қолданылмаған автоматтандырылған жүйелер, интернет-арналар криминалистік ақпараттың тасымалдаушысы болып табылады.

Компьютерлік техниканы қолдана отырып, шаруашылық жүргізуші субъектілердің бизнес-процестері туралы ақпаратты өңдеу процесінде туындайтын типтік қателіктерге мыналар жатады:

- есепке алу ақпаратын енгізу процесінде іс-әрекеттер хронологиясын сақтамау;
- ақпаратты сақтау кезінде оның ішінара «жоғалуы»;
- енгізілетін ақпараттың қосарлануы;
- дөңгелектеу ережелерін сақтамау [4].

Бизнес-процестерді жалпы автоматтандыру кезіндегі сараптамалық зерттеудің негізгі мақсаты компьютерлік жүйелерді сканерлеу, тіркелген ақпараттың бастапқы жағдайын талдау болып табылады. Мысал ретінде біз экономикалық бағыттағы қылмыстарды жасау үшін тікелей қолданылмаған, бірақ сонымен бірге сот-медициналық ақпараттың тасымалдаушысы болған компьютерлік құралдарды айта аламыз.

Қазіргі уақытта экономикалық бағыттағы осындай қылмыстарды анықтау пайызы өте төмен және оларды анықтаудың негізгі векторларының бірі кешенді бухгалтерлік және компьютерлік сараптама болып табылады, оны зерттеудің алдыңғы қатарлы әдістерін қолдана отырып, теориялық негіздеме мен сараптамалық тәжірибеге негізделген әзірленген әдістеме болған жағдайда ғана жүргізуге болады.

Қорытынды. Осылайша, бірқатар ғалымдардың пікірі бухгалтерлік сараптама жүргізу кезінде негіз ретінде қағаз жүзінде ұсынылған ресми сипаттағы құжаттарды ғана қабылдау дұрыс деп тануға болмайтынын атап өткен жөн. Қорытындылай келе, кешенді сараптама жүргізу кезіндегі қорытындының сапасы бірқатар шарттарға тікелей байланысты екенін атап өткеніміз жөн:

- әртүрлі мамандықтағы сарапшыларға қолжетімді әдістемелік тәсілдерді қолданудың толықтығы. Олардың күш-жігерін біріктіру автоматтандыру құралдарының көмегімен тіркелген құжаттық және есептік-талдамалық деректерді талдауға қатысты синергетикалық әсер береді;

- процестік нормалар мен қағидалар шеңберінде сараптамалық іс-әрекеттер жүргізу үшін ұсынылған барлық ақпаратты зерттеудің кешенді сипаты;

- алынған қорытындыларды біркелкі түсінуді қоспағанда сараптамалық зерттеулерге ұсынылған материалдарды объективті бағалау.

Экономикалық бағыттағы алаяқтық әрекеттердің белгілері кешенді бухгалтерлік және компьютерлік сараптаманың зерттеу нысаны бола отырып, өзінің мақсатына ие әртүрлі ақпарат құралдарында көрінеді. Экономикалық субъектілердің ішкі есептілігі қаржылық-шаруашылық қызметтің қай кезеңінде, қандай бизнес-процесте алаяқтық әрекеттер жасалғанын анықтауға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ивашкевич В.Б. Цифрлық экономика жүйесіндегі экономикалогия // Халықаралық бухгалтерлік есеп. 2018. Т. 21. Шығарылым. 4. Б. 378-387.
2. Звягин С.А., Мальцев Е.П. Бухгалтерлік сараптаманың ұйымдастырушылық-жоспарлы құжаттамасы // Экономикалық талдау: теория және практика. 2017. Т. 16. Шығарылым. 6. 1187-1200 Б. URL: <https://doi.org/10.24891/ea.16.6.1187>.
3. Принцев М.Н., Козменкова С.В. Ауыл шаруашылығындағы мемлекеттік көмектің бухгалтерлік бақылау жүйесі: теория және практика: монография. Н. Новгород: Нижний Новгород GSHA, 2016. 248 б.
4. Серебрякова Т.Ю., Гордеева О.Г., Кураева О.Ю. Экономикалық тәуекелдерді сәйкестендірудің есептік-аналитикалық көздері // есеп. Талдау. Аудит. 2018. Т. 5. № 5. Б. 24-32.

M.B. Bidauletov¹, candidate of economic sciences, acting associate professor

A.E. Kuatbekova², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Development of accounting expertise methodology in the digital economy

Abstract. In modern conditions, it is not enough to study only accounting documentation and other information presented in paper form in order to optimize the process of accounting expertise and improve its quality. The most complete information field for conducting expert research is presented in the IT systems of the audited economic entity. Information about the activities of economic entities contained in specialized IT systems that record all the business processes of an organization requires grouping and classification based on signs characteristic of fraudulent economic activities. This will allow law enforcement officers to optimize the procedure for collecting evidence in the absence of the necessary special knowledge in the field of accounting. This article analyzes the problems facing experts, substantiates the need for theoretical and applied support for the stages of formation of innovative forms of development of accounting expertise based on the study of all information resources. The sources of obtaining additional economic information from automated accounting and analytical, control systems that can be used in conducting complex accounting and computer expertise have been

established. In the process of expert accounting research, the importance of using fraudulent actions of an economic orientation of information accumulated by IT systems of an economic entity has been revealed. The main signs of economic crimes and ways of concealing fraudulent actions that leave a trace in the accounting and analytical space of the audited organization are revealed. The results of the presented article can be used in the theory and practice of accounting expertise of economic entities of various forms of ownership.

Keywords: accounting expertise, IT systems, automation, accounting.

М.Б. Байдаулетов¹, кандидат экономических наук, и.о. доцента

А.Е. Куатбекова², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

Развитие методики бухгалтерской экспертизы в условиях цифровой экономики

Аннотация. В современных условиях недостаточно изучать только бухгалтерскую документацию и другие сведения, представленные в бумажном виде, с целью оптимизации процесса бухгалтерской экспертизы и повышения ее качества. Наиболее полное информационное поле для проведения экспертного исследования представлено в IT-системах проверяемого экономического субъекта. Информация о деятельности экономических субъектов, содержащаяся в специализированных IT-системах, фиксирующих все бизнес-процессы организации, требует группировки и классификации, основанной на признаках, характерных для мошеннических действий экономической направленности. Это позволит сотрудникам правоохранительных органов оптимизировать процедуру сбора доказательств при отсутствии необходимых специальных знаний в области бухгалтерского учета. В данной статье проанализированы проблемы, стоящие перед экспертами, обоснована необходимость теоретического и прикладного обеспечения этапов формирования инновационных форм развития бухгалтерской экспертизы, основанных на изучении всех информационных ресурсов. Установлены источники получения дополнительной экономической информации из автоматизированных учетно-аналитических, контрольных систем, которые могут быть использованы при проведении комплексной бухгалтерско-компьютерной экспертизы. В процессе экспертного бухгалтерского исследования выявлена важность применения мошеннических действий экономической направленности информации, накапливаемой IT-системами хозяйствующего субъекта. Выявлены основные признаки экономических преступлений и способы сокрытия мошеннических действий, оставляющих след в учетно-аналитическом пространстве проверяемой организации. Результаты представленной статьи могут быть использованы в теории и практике бухгалтерской экспертизы хозяйствующих субъектов различных форм собственности.

Ключевые слова: бухгалтерская экспертиза, IT-системы, автоматизация, бухгалтерский учет.

G.K. Nurgaliyeva¹, Acting Professor, candidate of economic sciences
A. Serkali², undergraduate

^{1,2} Kazakh National University named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF ENTERPRISE INFORMATION MANAGEMENT SYSTEM

Abstract: With the rapid development of social economy, people's living standards continue to improve, computer information technology is developing rapidly, and computer technology is widely used in all aspects of life. The information age has directly changed people's lifestyles, and intelligent development has become inevitable to meet the needs of enterprises for information resource management. The article chooses wireless network communication as the starting point, analyzes the problems faced by computer wireless network communication, and analyzes the measures to integrate computer wireless network technology and information management.

With the development of computer information technology, computers have become a necessity in people's daily work and life, and computer application technology promotes social progress and development. Under the new situation, people's demand for information continues to increase, and the speed of information coverage and dissemination is accelerating. Traditional information management technology cannot meet the development needs of modern society, improve the accuracy of information, and integrate computer technology into information technology management to achieve high quality and high efficiency. The purpose of the management information.

Keywords: wireless network communication, information management; security control, Enterprise Resource Planning, Manufacturing Execution System.

Introduction. For business management, the expansion of the scale of the enterprise and the increase in personnel, the amount of information and data has increased significantly, the emergence of this situation has brought certain challenges to the management of the enterprise. However, some companies do not realize the necessity of adopting computer technology and digital technology in management work. In the process of management work, they are still limited to manual work methods. In addition, leaders pay insufficient attention to hardware equipment, technology transformation, and In terms of management innovation, it is difficult to keep up with the changes of the times, which affects the security of information and faces further increased risks. For now, due to the development of science and technology, the information age has come, and most people have begun to use computer equipment and network technology to manage information. However, a serious problem in most units is that there are relatively few talents applying computer management, which leads to the management model is still very backward, which seriously affects the improvement

of work efficiency. In addition, data loss and incomplete information in the traditional management model are more serious, which is not conducive to the long-term preservation of information. The imperfect legal system leads to the lack of standardization of the practitioners, the lack of standardization of the system, and the inability to comprehensively and systematically form effective constraints on corporate management, resulting in problems in the implementation process, and the staff are not aware of the importance of their own work, and the content of law enforcement is not clear enough. Form a long-term supervision and management mechanism, and the legitimate rights and interests of information owners cannot be effectively protected. At present, the division of labor in management is not clear enough, and the secretarial staff in charge of management usually fail to assign persons and posts. As a result, the relevant employees have management rights and each act independently of each other, which is a big obstacle to the construction of a clean government. In addition, the lack of professionalism of relevant enterprise managers directly affects the quality of management.

Results and discussions. For enterprise information management, it is necessary to comprehensively consider various factors, select an appropriate information management system, and effectively improve the quality and efficiency of enterprise management. This requires enterprise managers to fully consider the actual situation of the enterprise and promote the construction of enterprise informatization.

ERP platform, which uses information technology to apply systematic management methods in enterprise management, provides every manager or employee with scientific and effective operating methods. The ERP platform includes advanced information technology, flexible management thinking, etc., which can promote the healthy development of enterprises. The most significant role of the platform is to manage material resources, economic resources, and human resources comprehensively and systematically, and give full play to the role of each staff member, reflect their own value, contribute their own strength, and enhance the management of the enterprise ability.

In addition, as a modern information technology tool, ERP takes advantage of the advanced information technology of the platform to fully grasp all aspects of the enterprise. This is also the role of ERP to guide enterprise information construction and improve management quality and efficiency. It is necessary to adjust the focus of the ERP platform according to its own situation to escort the reform of the enterprise. First, to build an enterprise information management operating system, it must first have a solid knowledge base. Therefore, enterprises should focus on improving the skills training of information management staff, and improve the professionalism of staff, as the basis of the information management system. Then, in the management work, in order to realize the stable operation of the computer information management system and improve the reliability and timeliness of the data, the system maintenance work should be carried out regularly, effective maintenance measures should be taken for the problems in the system, and the system should be updated in real time. The vulnerabilities found in the system shall be repaired in time, and the maintenance records and the cause of the problem and the handling measures shall be registered in a timely manner, and timely filing shall be carried out to facilitate the

follow-up inspection work. Finally, during the operation of the enterprise's system, a hierarchical management strategy is implemented for enterprise data and information to realize real-time updates of data and information to ensure the accuracy of enterprise information resources. The maintenance personnel of the computer technology information management system should also promptly monitor the management system. Carry out detection, repair the content that may have problems, reduce the risk of system failure, effectively avoid the leakage and tampering of enterprise information, improve the security of information resources, promote the authenticity and reliability of enterprise information resources, and promote enterprise Continuous development.

The MES platform mainly refers to the enterprise's administrative management system and is the core key of the enterprise's information system. It provides a huge development space for the strategic realization of the enterprise's production work and the portable development of information technology. The MES platform can establish a highly systematic environment for enterprise management, effectively improve the quality of user experience, and reduce the production and operating costs of the enterprise to a certain extent, laying a foundation for the production of high-quality products.

For the MES platform, it has a wider application space, which is basically used for the management of every industry. Whether it is a company that produces diversified products or a company that only produces one product, it can be experienced with the assistance of the MES platform. To good information service quality and information management effect. Therefore, it is necessary to increase the efforts to establish and improve the enterprise MES platform, so as to ensure that the enterprise can give full play to the management role of the MES platform in many fields such as product production, product quality inspection, and maintenance of equipment failures, so as to ensure that every department of the enterprise can The final accurate data is queried in the corresponding database to ensure the coordinated development of various tasks of the enterprise and effectively improve the effect of enterprise production and operation.

With the development of mobile communication network technology, building a mobile information platform is operability, using the platform to open up the connection between mobile apps, mobile websites and WeChat, to achieve a unified mobile portal and operation, and gradually develop a unified operating habit. Enterprises use instant messaging, work circles, etc., to achieve internal social and office collaboration, achieve the purpose of efficient office, promote the improvement of corporate internal communication efficiency, and smoothly achieve the purpose of office collaboration. When using mobile terminals, portal permissions need to be unified to achieve the purpose of multi-level authorization and hierarchical management. Achieve overall to partial, basic to application, public to individualization. When constructing enterprise mobile informatization projects, it must be combined with the actual situation of the enterprise, unified entrance, and focused on the construction of enterprise micro-portals. It is necessary to follow the design philosophy of "development standardization, system modularization, and application service" to integrate the existing information system The services of the company are integrated, and on

the basis of the existing PC-side enterprise portal, the business of the enterprise portal is reconstructed with the design concept of microservices.

In the actual deployment of enterprise mobile informatization, the main links are generally expanded as follows: from financial governance to marketing management, procurement, production, quality, human resources, R&D and design, and strategic decision-making. At present, enterprises have a good breadth of penetration of mobile informatization in marketing management and production management, but there is still a lack of deep penetration. For example, in the strategic decision-making module, all mobile informatization design links belong to the collection and push of data. How to do in-depth global control of data and real-time response based on mobile means, the in-depth application of mobile informatization has not yet been realized. In the implementation of mobile applications, we need to consider: First, in the process of mobilizing the PC system, give full play to the characteristics of mobile application operations, filter the most suitable functions for mobile characteristics, and make the operation easier through the combination of mobile and PC, and mobile and business integration. Second, combine the characteristics of mobile devices, such as voice recognition, image recognition, and biometrics, to optimize user operation pages to focus key information and simplify business operations. Third, with the gradual and in-depth use of mobile apps, the optimization of business links has been identified, and the business has been forced to simplify changes and make the business handling process more streamlined.

Conclusion. In short, the application of enterprise information management system should be combined with the actual situation of the enterprise, and the appropriate entry point should be selected to realize the combination of information management system and enterprise management. Through the use of information management systems to improve the quality of enterprise management, change the problems existing in traditional management, and promote the healthy development of enterprises. It is hoped that through the discussion in the article, it can provide reference for similar research, realize the purpose of building an efficient enterprise information system, deepen enterprise reform in an all-round way, and contribute more to the promotion of national economic development.

REFERENCES

1. Liu. (2015). the Application of Exploratory Data Analysis in Auditing. PhD Proposal, 1(October 2014).
2. Salterio S. (1994). Researching for Accounting Precedents: Learning, Efficiency, and Effectiveness. *Contemporary Accounting Research*, 11(1). <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1994.tb00454.x>
3. Sookhak, M., Richard Yu, F., & Zomaya, A. Y. (2018). Auditing Big Data Storage in Cloud Computing Using Divide and Conquer Tables. *IEEE Transactions on Parallel and Distributed Systems*, 29(5). <https://doi.org/10.1109/TPDS.2017.2784423>
4. Xu Z., Wu Z., Li Z., Jee K., Rhee J., Xiao X., Xu F., Wang H.& Jiang, G. (2016). High fidelity data reduction for big data security dependency analyses. *Proceedings of the ACM Conference on Computer and Communications Security*, 24-28-October-2016. <https://doi.org/10.1145/2976749.2978378>
5. Zhang J., Yang X. & Appelbaum D. (2015). Toward effective big data analysis in continuous auditing. *Accounting Horizons*, 29(2). <https://doi.org/10.2308/acch-51070>

Г.К. Нурғалиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.
А. Серқали², магистрант
^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кәсіпорын ақпараттық басқару жүйесінің дамуы

Түйіндеме: Әлеуметтік экономиканың қарқынды дамуымен адамдардың өмір сүру деңгейі жақсаруда, компьютерлік ақпараттық технологиялар қарқынды дамуда, компьютерлік технологиялар өмірдің барлық саласында кеңінен қолданылады. Ақпараттық дәуір адамдардың өмір салтын тікелей өзгертті, ал интеллектуалды даму кәсіпорындардың ақпараттық ресурстарды басқару қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сөзсіз болды. Мақалада сымсыз желі байланысы бастапқы нүкте ретінде талданады, компьютерлік сымсыз желі байланысының алдында тұрған мәселелер талданды және компьютерлік сымсыз желі технологиясы мен ақпаратты басқаруды біріктіру шаралары талданды.

Компьютерлік ақпараттық технологиялардың дамуымен компьютерлер адамдардың күнделікті жұмысы мен өмірінде қажеттілікке айналды, ал компьютерлік қосымшалар технологиясы әлеуметтік прогресс пен дамуға ықпал етеді. Жаңа жағдайда адамдардың ақпаратқа деген сұранысы артып келеді, ал ақпаратты қамту мен тарату жылдамдығы артып келеді. Дәстүрлі ақпараттық басқару технологиясы қазіргі қоғамның даму қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды, ақпараттың нақтылығын жақсартып алмайды және жоғары технология мен жоғары тиімділікке қол жеткізу үшін компьютерлік технологияларды ақпараттық технологияларды басқаруға біріктіре алмайды. Басқару ақпаратының мақсаты.

Түйінді сөздер: сымсыз желі байланысы, ақпаратты басқару; қауіпсіздікті бақылау, Кәсіпорын ресурстарын жоспарлау, Өндірісті орындау жүйесі.

Г.К. Нурғалиева¹, кандидат экономических наук, и.о. профессора
А. Серқали², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Развитие системы информационного управления предприятием

Аннотация. С быстрым развитием социальной экономики повышается уровень жизни людей, стремительно развиваются компьютерные информационные технологии, компьютерные технологии широко используются во всех сферах жизни. Информационная эпоха напрямую изменила образ жизни людей, и интеллектуальное развитие стало неизбежным для удовлетворения потребностей предприятий в управлении информационными ресурсами. В статье выбирается беспроводная сеть в качестве отправной точки, анализируются проблемы, с которыми сталкивается компьютерная беспроводная сеть, и анализируются меры по интеграции технологии компьютерной беспроводной сети и управления информацией.

С развитием компьютерных информационных технологий компьютеры стали необходимостью в повседневной работе и жизни людей, а технология компьютерных приложений способствует социальному прогрессу и развитию. В новой ситуации потребность людей в информации растет, а скорость освещения и распространения информации увеличивается. Традиционные технологии управления информацией не могут удовлетворить потребности развития современного общества, повысить точность информации и интегрировать компьютерные технологии в управление информационными технологиями для достижения высоких технологий и высокой эффективности. Назначение управленческой информации.

Ключевые слова: беспроводная сетевая связь, управление информацией; контроль безопасности, планирование ресурсов предприятия, система управления производством.

А.З. Нурмагамбетова¹, кандидат экономических наук, доктор PhD,
А.М. Жауылбаева², магистрант
^{1, 2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПУТЕЙ СНИЖЕНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ НА ОСНОВЕ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Статья посвящена одному из основных показателей эффективности производства – себестоимости продукции и проблемам ее снижения на предприятии. Важной задачей производственного предприятия является выполнение плана по объему, качеству и ассортименту продукции с наименьшими затратами.

Эффективность работы и экономичность предприятия характеризуется себестоимостью продукции. По Полякову Г.Б. себестоимость продукции – это выраженная в денежном отношении, суммы всех затрат предприятия на производство и реализацию той или иной продукции. Себестоимость в свою очередь, одна из важнейших категорий, наиболее полно проявляющаяся в условиях рыночной экономики во взаимной связи с такими категориями, как цена, доход. Изучение себестоимости продукции позволяет более точно оценить уровень показателей прибыли и рентабельности, полученных на предприятии и она же является отражением всех сторон хозяйственной деятельности предприятий, их достижений и недостатков. В работе рассмотрены основные условия и факторы снижения себестоимости, а также сформулированы группы мероприятий, с помощью которых можно достичь максимизации прибыли и минимизации затрат на производство продукта, работ и услуг на примере компании ТОО «Ақ жол құрылыс», основным видом деятельности которого является строительство дорог и производство строительной продукции.

Ключевые слова: себестоимость, производство, прибыль, затраты, мероприятия

Введение. В мировой практике можно наблюдать картину, где производство играет весомую роль в экономике любой страны. Производственный процесс представляет собой вкратце совокупность хозяйственных операций, связанных с созданием готовой продукции, выполнением работ, оказанием услуг. В связи с этим одним из обширных направлений бухгалтерского учета является учет производственных затрат и себестоимости продукции, а так же сам процесс расчета стоимости произведенной продукции, выполненных работ или оказанных услуг.

Чтобы знать, во сколько обойдется производство и изготовление того или иного продукта, предприятие должно произвести оценку его стоимости по материальному и количественному составу (средствам и предметам

труда), а также по составу и количеству затрат труда, необходимых для его производства.

Себестоимость производства относится к общей стоимости, понесенной предприятием для производства определенного количества продукта или предложения услуги. Производственные затраты могут включать, как труд, сырье, так и расходные материалы. В экономике себестоимость производства определяется как затраты, понесенные для получения таких элементов производства, как рабочая сила, земля и капитал, которые необходимы в процессе производства продукта [1].

Объектом исследования являются практические материалы предприятия ТОО «Ақ жол құрылыс», основным видом деятельности, которого является строительство дорог, монтаж всех технологических оборудования, производство строительной продукции, предоставление иных видов строительных услуг и т.д.

Экспериментальная часть. Особенно важным для успешной деятельности любого предприятия является процесс максимизации прибыли. Однако невозможно получить доход, не имея при этом никаких расходов. Ни одна компания не может обойтись без определенных затрат, например: на производство продукта, последующую её продажу, реализацию и другие возможные цели на протяжении всего своего существования. Чтобы понесенные расходы не оказали негативного влияния на компанию и на ее финансовый результат, особое внимание должно быть уделено путям и возможностям снижения затрат и себестоимости [2].

С этой целью на предприятии ТОО «Ақ жол құрылыс» рекомендуется провести ряд следующих организационно-технических мероприятий. Самое главное – разработать план мероприятий по снижению себестоимости продукции.

В чём смысл такого плана? Основываясь на нем, можно будет организовать эффективную работу по снижению себестоимости товаров, сохранив при этом высокое качество изделий. В плане отражается, какие расходы стоит уменьшить в первую очередь, а какие урезать нецелесообразно.

Процесс снижения себестоимости продукции предполагает действие на основе следующих этапов:

- формирование рабочей группы специалистов и проведение регулярных совещаний;
  - определение наиболее крупных статей расходов предприятия;
  - поиск и реализация актуальных в конкретной ситуации методов снижения себестоимости.
- заключительным шагом является внедрение системы мотивации сотрудников во всех подразделениях организации с целью повлиять на себестоимость продукта. В качестве стимулирующих инструментов могут использоваться беседы и различные виды поощрений.

1. Создание рабочей группы.

Для достижения существенного снижения себестоимости продукции необходимо создать рабочую группу, включающую представителей основных подразделений и возглавляемую авторитетным руководителем (например, финансовым или исполнительным директором). Рассмотрим данный этап более профессионально и подробно:

Снижение затрат на обслуживание производства и управление. Величина этих затрат на единицу продукта зависит не только от объема производства, но и от его абсолютной суммы. Это может быть достигнуто двумя способами:

- Совершенствование структуры аппарата управления. Для реализации данного способа можно создать планово-экономический отдел, одним из основных направлений, деятельности которого будут планирование и прогнозирование деятельности предприятия. В настоящий момент разработке целевых проектов и соответственно планированию по совершенствованию деятельности предприятия не уделяется должного внимания. Поэтому на базе экономического отдела предлагается организовать планово-экономический отдел и сосредоточить его работу на планировании и прогнозировании деятельности предприятия.

- Совершенствование работы управленческого персонала. На данный момент все отделы, связанные с обработкой экономической информации и принятия административных и управленческих решений, не используют в необходимой степени компьютерное программное обеспечение и заменяют эти техники примитивными калькуляторами. Таким образом, необходимо повысить квалификацию управленческого персонала и привлечь специалистов в области компьютерных технологий. Это позволит максимально повысить эффективность управления и в конечном итоге снизить затраты на обслуживание управленческого персонала. На практике такую работу представилось понаблюдать в аутсорсинговой компании, при командировочной работе по повышению квалификации [4].

2. Определение наиболее емких статей затрат.

Себестоимость любого продукта складывается из огромного количества статей расходов. В крупной организации их список может включать сотни пунктов. В такой ситуации для снижения стоимости целесообразнее сконцентрироваться на нескольких видах затрат, которые являются наиболее значимыми. Именно определение и анализ данных статей является первоочередной задачей рабочей группы.

3. Определение лучших методов снижения себестоимости выпускаемой продукции.

Обычно поиск путей оптимизации себестоимости осуществляется методом мозгового штурма. Этот этап является ключевым, поскольку именно от него зависит конечный результат проводимых мероприятий. В каждом случае набор способов уменьшения стоимости будет разным, но их суть можно сформулировать в виде нескольких направлений:

- снижение (или повышение, но не превышающее таковое у конкурентов) цен на необходимые компоненты себестоимости;

- понижение концентрации некоторых составляющих или их замена на более эффективные;

- уменьшение расхода компонентов за счет изменения норм.

- чтобы замена составляющих продукта привела к ощутимому результату, нужно:

- создать в организации отдел разработок, специалисты которого смогли бы найти достойные аналоги используемых материалов;

– перед принятием решения об использовании новых компонентов обращаться в отдел маркетинга, чтобы узнать мнение потребителей о предстоящих изменениях.

Работа с нормами в рамках оптимизации себестоимости включает две составляющие:

– оценка существующей системы норм с целью убедиться, что получаемая информация о производстве является достоверной. Это справедливо в случае, если в компании ведется регулярный товарный баланс и используются надежные измерительные средства, причем большая часть данных об остатках и расходах учитывается автоматизировано.

– переход на напряженные нормы с их дальнейшим уменьшением.

Давайте рассмотрим основные факторы и группы, над которыми можно поработать при снижении себестоимости в ТОО «Ақ жол құрылыс»:

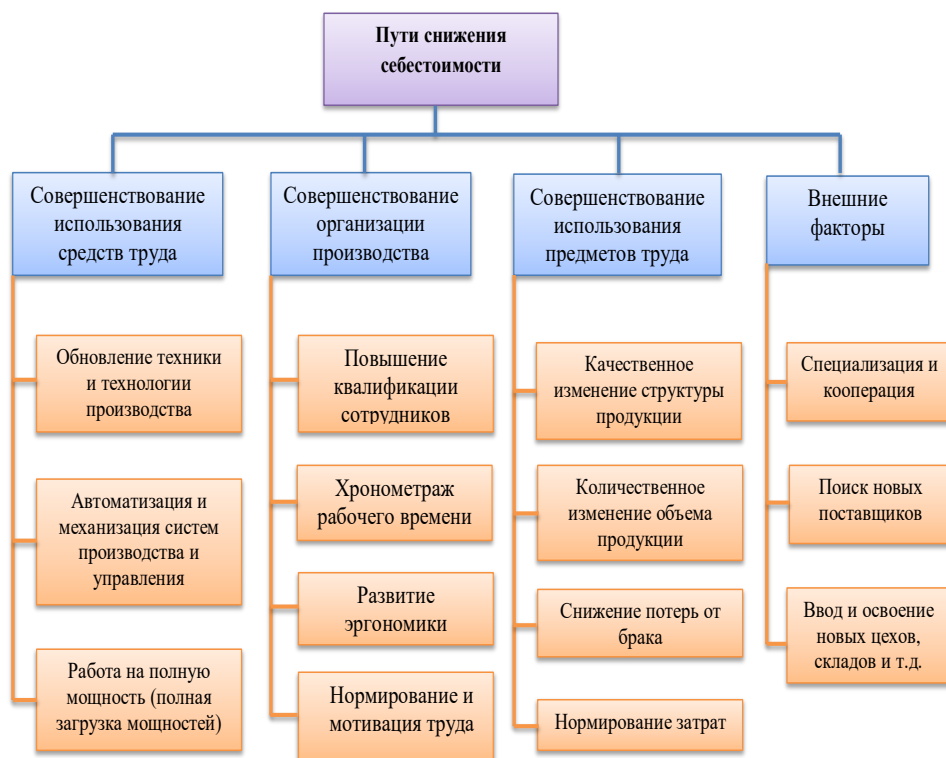

Рисунок 1 – Основные пути снижения себестоимости ТОО «Ақ жол құрылыс»

Примечание – составлено автором на основе сделанного анализа

1. Повышение технического уровня производства. Это внедрение прогрессивной, новой технологии, полная автоматизация производственных процессов; улучшение использования новых видов сырья и материалов; изменение конструкции и технических характеристик продукции;

другие факторы, которые способствуют повышению техникий уровень производства.

В этой группе анализируется влияние на себестоимость научно-технологического прогресса, происходящего в мире и современного опыта. Для каждого мероприятия рассчитывается экономический эффект, выражающийся в снижении себестоимости продукции. Экономия при проведении мероприятий определяется сравнением затрат на единицу до и после реализации мероприятий и умножением полученной разницы на объем производства в планируемом году.

Уменьшение себестоимости может произойти при формировании автоматизированных систем управления, использовании электронно-вычислительных машин, улучшении и модернизации существующих техники и технологий. Затраты снижаются и за счет комплексного использования сырья, использования экономических заменителей, полного использования отходов в производстве. Большой резерв таит в себе и совершенствование продукции, снижение ее материалоемкости и трудоемкости, снижение веса машин и оборудования, уменьшение габаритных размеров и т.д.

2. Совершенствование организации производства и труда. Снижение себестоимости может быть обусловлено и изменениями в организации производства, формах и методах труда с развитием специализации производства; улучшением управления производством и сокращением затрат на него; совершенствованием использования основных средств; улучшением логистики, а именно материально-технического снабжения; снижением транспортных расходов; и другими факторами, которые способствуют повышению уровня организации производства [5].

При одновременном совершенствовании техники и организации производства нужно для каждого фактора экономию определять индивидуально и включать их в соответствующие группы. Если такое разделение затруднено, то сбережения могут быть рассчитаны на основе целевого характера мероприятий или по группам факторов.

Снижение текущих затрат происходит за счет постоянного совершенствования обслуживания основного производства (например, развития поточного производства, повышения коэффициента сменности, упорядочения подсобно-технологических работ, улучшения инструментального хозяйства, совершенствования организации контроля за качеством работ и продукции).

Значительное снижение затрат живого труда может сопровождаться повышением норм и зон обслуживания, уменьшением потерь рабочего времени, сокращением количества работников, не отвечающих нормам производства. Эта экономия может быть рассчитана путем умножения количества высвободившихся работников на среднюю заработную плату с прошлым годом (вместе с начислениями на социальное страхование и с учетом расходов на питание, униформу и т.д.).

При улучшении использования основных средств снижение себестоимости обеспечивается в результате повышения надежности и долговечности оборудования; совершенствование системы планового профилактического ремонта; централизации и внедрении промышленных и индустриальных методов ремонта, обслуживания и эксплуатации основных

средств. Экономия рассчитывается как продукт абсолютного снижения затрат (кроме амортизации) на единицу оборудования (или других основных средств) на среднее количества оборудования, действующих на предприятии (или других основных средств).

Совершенствование материально-технического обеспечения и использования материальных ресурсов отражается в снижении норм расхода сырья и материалов, снижении их себестоимости за счет уменьшения затрат на заготовление и хранение. Транспортные расходы уменьшаются за счет снижения затрат на поставку сырья и материалов от поставщика до складов предприятия, от заводских цехов до мест потребления; снижения затрат на транспортировку готовой продукции. Определенные резервы снижения себестоимости так же обусловлены в устранении или сокращении затрат, которые не являются необходимыми при нормальной организации производственного процесса (сверхнормативный расход сырья, материалов, топлива, энергии, доплаты рабочим за отступление от нормальных условий труда и сверхурочные работы, платежи по регрессивным искам и т.п.).

3. Изменение объема и структуры продукции, которые могут привести к относительному уменьшению условно-постоянных расходов, уменьшению амортизационных отчислений, изменению номенклатуры и ассортимента продукции, повышению ее качества. Условно-постоянные расходы не зависят непосредственно от количества выпускаемой продукции. С увеличением объема производства их количество на единицу продукции уменьшается, что приводит к снижению ее себестоимости.

4. Поиск новых поставщиков. Сырье и материалы играют самую главную роль в определении себестоимости и входят в себестоимость по цене их приобретения с учетом расходов на перевозку, поэтому правильный выбор поставщиков материалов влияет на себестоимость продукции. Качественно новый метод поиска партнеров может обеспечить Интернет, как передовая система всемирной связи и как всемирная паутина. Любое предприятие, которая хочет своего дальнейшего развития на современном рынке не может обойтись без рекламы в социальных либо в других сетях, либо размещает информацию о себе и своем продукте на созданном специально для этих целей сайте и связь с этим производителем возможна в течение нескольких секунд. Изучение рынка, в котором функционирует компания, играет неимоверную роль в его дальнейшем становлении и развитии.

5. Отраслевые и прочие факторы. К ним относятся: ввод и освоение новых цехов, производственных единиц и производств, подготовка и освоение производства в действующих объединениях и на предприятиях; прочие факторы. Необходимо проанализировать резервы снижения себестоимости в результате ликвидации устаревших и ввода новых цехов и производств на более высокой технической основе, с лучшими экономическими показателями. Значительные резервы заложены в снижении расходов на подготовку и освоение новых видов продукции и новых технологических процессов, в уменьшении затрат пускового периода по вновь вводимым в действие цехам и объектам.

Приведем элементарные примеры снижения себестоимости. Например, одной из самых существенных составляющих себестоимости товара всегда являются расходы на топливо и энергию. Однако изменить цену этих ресурсов попросту невозможно из-за низкой конкуренции на рынке. Единственный способ повлиять на себестоимость в этом направлении – снизить расход топливно-энергетических ресурсов на тонну готового продукта. Чтобы этого добиться, необходимо разработать и претворить в жизнь масштабную программу уменьшения энергозатрат.

Компании следует выдавать канцелярские принадлежности в меньшем объеме. От этого вряд ли пострадает качество выполняемой работы, но так вы сэкономите бюджет кампании.

Или еще пример, сейчас в каждом офисе проведен интернет. Необходимо пересмотреть договор предоставления услуг с компанией-провайдером, обсудить с их представителем предоставление более выгодных для вас условий. Каждый поставщик связи дорожит клиентом, поэтому с большой вероятностью можно сказать, что вам пойдут навстречу.

В заключении одним из важных составляющих любой компании являются её сотрудники. Совершенствование производительности труда и стимулирование сотрудников. Практически в большинстве случаев, данный процесс обеспечивает увеличение производительности труда, стимулирует более качественное использование трудовых ресурсов, которые функционируют в деятельности предприятия. Это и приводит к сокращению издержек производства.

В предприятиях, на данном этапе особо рекомендуется всемерно улучшать эргономику, т.е. предоставить рекомендации, практику по повышению эффективности и комфорта при обустройстве рабочей атмосферы. Иными словами обеспечить приспособление должностных обязанностей, рабочих мест, предметов и объектов труда, а также компьютерных программ для наиболее безопасного и эффективного труда работника, исходя из физических и психологических особенностей человеческого организма путем создания полноценного социально-психологического климата. Данный вопрос, конечно обсуждался в наблюдательном совете ТОО «Ақ жол құрылыс», в связи с чем было принято решение о смене обстановки и переезде в более комфортное, оборудованное по современным технологиям, соответствующее по всем нормативным актам офис, помещение. Для дальнейшего эффективного функционирования предлагается ввести должность психолога, который будет следить за психическим здоровьем работников. Так же мы знаем, что большинство потерь рабочего времени связано с различными рода болезнями, наиболее весомым среди которых является грипп, кишечно-желудочные заболевания, поэтому считается необходимым создать собственный медицинский пункт, который будет следить за состоянием здоровья работников (рисунок 1).

Источниками информации о себестоимости являются: «Отчет о затратах на производство и реализацию продукции (работ, услуг) предприятия (организации)», плановые и отчетные калькуляции себестоимости продукции, данные синтетического и аналитического учета затрат по основным и вспомогательным производствам и т.д.

Заключение. В условиях динамичного развития рыночных отношений центр экономической деятельности переходит к главному звену всей экономики – предприятию, поскольку именно здесь создаются продукты, выполняются работы, оказываются услуги. В рыночной экономике выживает только тот, кто наиболее грамотно и компетентно определяет рыночную конъюнктуру, создает и организует производство продукта, которая будет пользоваться спросом и обеспечит доходность предприятия.

Современная экономика немислима без эффективного управления предприятием. Любой успех в управлении во многом определяется эффективностью принятия интегрированных решений, которые учитывают самые разносторонние факторы и тенденции динамики их развития.

В условиях рыночной экономики повышается роль бухгалтерского учета, доминирующее место в котором занимает учет затрат и калькулирование себестоимости продукции (работ, услуг).

Важным показателем, характеризующим работу предприятия, является себестоимость продукции. От её уровня зависят финансовые результаты деятельности предприятий, темпы расширенного воспроизводства, финансовое состояние хозяйствующих субъектов. В данной работе были рассмотрены особенности понятия себестоимости и предложены возможные пути ее снижения, что является одной из основных составляющих финансового состояния производственного предприятия.

Подводя итог вышесказанному, хотелось бы добавить, анализ калькулирования себестоимости продукции в настоящих рыночных условиях необходим предприятиям, стремящимся к максимизации прибыли и способным выдержать жесткую конкуренцию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет: Учебное пособие / 2-е изд., переработанная и дополненная. – Алматы: LEM, 2012. – 54-58 с.
2. Друри К. Управленческий учет для бизнес – решений. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 157 с.
3. Терёшина Н.П., Жаков В.В., Колядин Д.Г. Эволюция методов калькуляции текущих затрат и себестоимости продукции. – Научная статья по специальности «Экономика и бизнес», 2017.
4. Яхутль С. А., Битуева М.З. Особенности себестоимости продукции на предприятии [Электронный ресурс]. – 2015. – URL: <https://readera.org/problemy-snizhenija-sebestoimosti-produkcii-na-predprijatii-14330115>
5. Дегальцева Ж. В. Сравнительная характеристика различных методов учета затрат и калькулирования себестоимости. Научный экономический журнал. – 2014. – № 8.

А.З. Нурмагамбетова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, PhD докторы
А.М. Жауылбаева², магистрант
^{1, 2} әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Экономиканың дамуы жағдайында өндірістік кәсіпорын негізінде өнімнің өзіндік құнын төмендетудің негізгі жолдарын талдау

Түйіндеме. Мақала өндіріс тиімділігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі – өнімнің өзіндік құны және өзіндік құнды кәсіпорында төмендету мәселелеріне арналған. Өндірістік кәсіпорынның маңызды мақсаттарының бірі – өнімнің көлемі, сапасы және ассортименті бойынша жоспарды ең аз шығынмен орындау.

Кәсіпорынның тиімділігі мен үнемділігі өнімнің өзіндік құнымен сипатталады. Поляков Г.Б. бойынша өнімнің өзіндік құны – ақшалай түрде, кәсіпорынның белгілі бір өнімді өндіруге және сатуға жұмсалған барлық шығындарының сомасы болып табылады. Өзіндік құн, өз кезегінде, баға, кіріс сияқты санаттармен өзара байланыста нарықтық экономика жағдайында барынша толық көрінетін маңызды санаттардың бірі болып табылады. Өнімнің өзіндік құнын зерттеу кәсіпорында алынған пайда мен кірістілік көрсеткіштерінің деңгейін дәлірек бағалауға мүмкіндік береді және бұл кәсіпорындардың экономикалық қызметінің барлық аспектілерінің, олардың жетістіктері мен кемшіліктерінің көрінісі болып табылады. Жұмыста өзіндік құнның төмендеуінің негізгі шарттары мен факторлары қарастырылды, сондай-ақ олардың көмегімен жол құрылысы және құрылыс өнімдерін өндіру болып табылатын «Ақ жол құрылысы» ЖШС компаниясының мысалында пайданы ұлғайтуға және өнімді, жұмыстар мен қызметтерді өндіруге жұмсалатын шығындарды азайтуға қол жеткізуге болатын іс-шаралар тобы қалыптастырылды.

Түйінді сөздер: өзіндік құн, өндіріс, пайда, шығындар, іс-шаралар.

A.Z. Nurmagambetova¹, doctor PhD, candidate of economic sciences
A.M. Zhaulybayeva², undergraduate
^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Analysis of the main ways to reduce the cost of production on the basis of a manufacturing enterprise in the conditions of economic development

Abstract. The article is devoted to one of the main indicators of production efficiency – the cost of production and the problems of its reduction at the enterprise. An important task of a manufacturing enterprise is to fulfill a plan for the volume, quality and range of products at the lowest cost. The efficiency and economy of the enterprise is characterized by the cost of production. According to Polyakov G.B., the cost of production is expressed in monetary terms, the sum of all the costs of an enterprise for the production and sale of a particular product. Cost, in turn, is one of the most important categories, which is most fully manifested in the conditions of a market economy in mutual connection with such categories as price, income. The study of the cost of production makes it possible to more accurately assess the level of profit and profitability indicators obtained at the enterprise and it is also a reflection of all aspects of the economic activities of enterprises, their achievements and shortcomings. The paper considers the main conditions and factors of cost reduction, as well as formulated groups of measures by which it is possible to maximize profits and minimize costs for the production of products, works and services on the example of the company «Ak Zhol Kurylysy» LLP, whose main activity is the construction of roads and the production of construction products.

Keywords: cost, production, profit, costs, activiti.

R.E. Dzhanshanlo¹, PhD in Economics, professor

M.Sh. Kassymova², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

CURRENT SITUATION OF THE BANKING SECTOR OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND SELF-PRESERVATION MEASURES IN THE CRISIS PERIOD

Abstract. The decline in oil prices and the coronavirus pandemic had a negative impact on the country's economy and directly on the financial market of Kazakhstan. However, the banking sector was able to cope with the adverse consequences caused by the crisis: the majority of second-tier banks of the Republic of Kazakhstan have a significant stock of equity capital and liquidity to carry out their activities and provide a full range of banking services. The exception is a number of niche banks experiencing problems not directly related to the current crisis.

At the moment, a number of banks in the lowest top ten are starting to merge in order to preserve their activity in the market. Ideas for consolidation of the sector have been floating in banking circles for a long time, and the international rating agency Fitch made some support in the expediency of these measures, announcing that the merger step would allow small banks to stay afloat. Since the beginning of the year, AsiaCredit Bank, Capital Bank Kazakhstan and JSC SB National Bank of Pakistan in Kazakhstan have left the market. It should also be emphasized that a significant event took place in September that led to a narrowing of the banking sector – this is the merger of Jusan Bank and ATFBank. It is assumed that by the end of the third quarter, the merged bank will enter the top five second-tier banks in terms of assets.

Keywords: bank, pandemic, consolidation, merger, risk, assets, crisis.

Introduction. The banking sector of Kazakhstan has lost four players in the first nine months of this year, while the banks' net profit has almost doubled compared to the same period last year. According to a report issued by Fitch, “some midsize banks may require new capital injections or other forms of external support (eg sale of loans to the Problem Loan Fund) to cover potential additional impairment losses” [1]. The experts of the international agency noted “that operations outside the state balance sheet can be used again to finance further state support for banks.

Experimental part. Based on the regulatory reporting of second-tier banks (STBs), the total assets of the sector for the first half of 2021 increased by 11.7% or 3,654.7 billion tenge, to 34,826.4 billion tenge. At the same time, the banking sector decreased by four participants and at the end of September 22

second-tier banks were represented, of which 14 were banks with foreign participation (60.9% of the total number of banks).

It should be noted that AsiaCredit Bank, Capital Bank Kazakhstan and JSC SB National Bank of Pakistan in Kazakhstan have left the market since the beginning of the year. If the first two of the listed above the regulator decided to forcibly liquidate due to systematic violation of prudential standards and failure to fulfill obligations on payments and transfers to clients, then the latter received permission from ARRFM for voluntary liquidation.

It should also be noted that on September 6 this year, the banking market suffered an event that led to a narrowing of the sector – this is the merger of Jusan Bank and ATFBank.

Meanwhile, the concentration of the five largest players, including Halyk Bank of Kazakhstan JSC [2], SB Sberbank JSC, Kaspi Bank JSC, ForteBank JSC and Otbasys Bank JSC as of July 1, continues to occupy almost 2/3 sector or 64% of total banking assets.

The largest increase in the balance sheet total for the six months of this year was observed in Sberbank [3] – by 635.4 billion tenge or more than 20%. It was followed by Otbasys Bank, which increased its assets by almost 612 billion tenge or 35.8% [4]. This allowed the bank to move up one step in the second quarter and take the 4th position in the top 5. As a reminder, in the first quarter of Otbasys, the bank entered the top five, displacing Bank CenterCredit from it [5]. As explained in the financial institution itself, several factors influenced the growth of assets: an increase in the current accounts of individuals and legal entities by 180 billion tenge (including the increase in the balance on special accounts of clients opened for using funds under the EPO, amounted to more than 133 billion tenge), growth of the customer deposit base by 159 billion, as well as raising funds for the implementation of government programs in the amount of 202 billion tenge.

Meanwhile, the largest increase in the structure of assets of the banking sector in January-June 2021 was noted under the item "Securities available for sale" – by 1,050.9 billion tenge. Thus, it is obvious that in the first half of the year banks did not stop building up liquid assets. According to the ARRFM, second-tier banks have a significant stock of highly liquid assets, amounting to 12,486.5 billion tenge or 35.9% of assets.

At the same time, the portfolio of loans issued by banks to their clients has increased since January of this year by 972.3 billion tenge. Significant growth was noted in the Halyk Bank of Kazakhstan – by more than 503 billion tenge, Kaspi Bank – by 309 billion tenge and Sberbank – by 282.6 billion tenge. At the same time, a decrease in the loan portfolio was recorded at Jusan Bank by 329.6 billion tenge, at ATFBank – by almost 105 billion tenge and at Bank RBK – by 54.2 billion tenge, which was influenced by the repayment of loans from the corporate sector. Thus, the volume of loans to legal entities since the beginning of the year has decreased by 1%, to 7,169.1 billion tenge, mainly due to the write-off of loans from Jusan Bank in the amount of 475 billion tenge.

In the sectoral breakdown, the most significant amount of bank loans to the economy falls on such sectors as industry (share in the total volume – 13.9%), trade (11.1%), construction (3.3%) and transport (3.0%).

At the same time, the volume of loans to individuals, on the contrary, increased by 13.6%, to 8,552.4 billion tenge against the background of deferred demand for consumer loans from last year. In its structure, consumer loans have grown since the beginning of the year by 13.7%, to 4,993.1 billion tenge, and mortgage loans – by 10.1%, to 2,611.7 billion tenge.

Despite the fact that the share of the loan portfolio in total assets continues to prevail, in the first six months of this year there was a systematic decline from 50.7% to 48.1%.

If we consider the loan portfolio of the banking sector in the context of currencies, it can be seen that in the first half of 2021, the volume of loans in national currency increased by 8.4%, to 13,792.7 billion tenge, while loans in foreign currency showed decrease to 1,928.8 billion tenge.

It is noteworthy that the share of loans overdue over 90 days (NPL 90+) in the total volume of loans since the beginning of the year has decreased from 6.9% to 4.8%. Its volume as of July 1 amounted to 800.1 billion tenge. Jusan Bank became the leader in reducing delinquencies in the first half of the year, which reduced the share of NPL 90+ in its portfolio from 44.1% to 17.28%, as mentioned earlier, due to the write-off of problem loans.

Results and discussions. In general, it can be seen from the reports of banks that a number of second-tier banks have overdue debts over 90 days at a fairly acceptable level. Moreover, since the beginning of the year, its level has declined in the majority of banks, albeit insignificantly.

The total liabilities of the banking sector as of July 1, 2021 reached 30,681.6 billion tenge, having increased from the beginning of the year by 3,464.4 billion tenge or by 12.7%, which was due to an increase in customer deposits by 2,952 billion tenge, to 24,511.2 billion tenge. Including deposits of legal entities increased by 14.1% or 1,501.1 billion tenge, to 12,117.6 billion tenge, and deposits of individuals – by 1,450.9 billion tenge or 13.3%, amounting to 12,393.7 billion tenge.

It should be noted that the largest inflow of funds to customer accounts was observed at Halyk Bank of Kazakhstan – by 780.3 billion tenge, of which 456.9 billion tenge were attracted to individual deposits, and from Bank RBK – by 420.6 billion tenge, including to the accounts of legal entities – 378.9 billion tenge.

Also, a significant increase in the volume of deposits occurred with Kaspi Bank, Otbasyl Bank and Sberbank: by 365.3 billion tenge, by 338.3 billion tenge and 280.4 billion tenge, respectively.

At the same time, the share of the deposit portfolio in liabilities has increased insignificantly since the beginning of the year: from 79.2% to 79.9%.

In terms of currencies, there was a slight increase in the share of deposits in tenge – from 61.4% to 61.6%.

At the end of the first half of 2021, the sector's net profit reached 659.7 billion tenge, having increased by 286.2 billion tenge or more than 76.6% compared to the same period last year.

The largest profit in January-June of this year was earned by Halyk Bank of Kazakhstan JSC in the amount of 215.6 billion tenge (an increase of 70.8 billion tenge compared to the same period last year), Kaspi Bank JSC – 135.3

billion tenge (an increase of 27.2 billion tenge), SB Sberbank JSC – 64.7 billion tenge (an increase of 36.1 billion tenge).

At the same time, one cannot fail to note the impressive size of ATFBank's net profit, which exceeded 85 billion tenge in June. However, such a sharp increase in the indicator is not associated with the results of the bank's operating activities, but with the restoration of provisions created for classified loans from the beginning of the year in the amount of 63.8 billion tenge.

In general, as of July 1, 2021, a positive financial result was observed in almost all operating second-tier banks, except for JSC Islamic Bank Al Hilal, which received a loss of 813.8 million tenge.

Conclusion. Thus, we can conclude that in the second quarter, the trend towards growth in the banking sector continued systematically. Despite the fact that during the lockdown significant loan delays were provided, nevertheless, they have not yet affected the quality of the loan portfolio. Meanwhile, one should not forget that the period of strict restrictions is not over yet, so it is obvious that the further development of the situation in the sector will depend on changes in the general economic situation, not only in the country, but also in the world.

REFERENCES

1. Fitch Report on Banking Sector of Kazakhstan [Electronic resource]. – 2021. – URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/kazakhstan-26-08-2021> (date accessed: 03.10.2021).

2. JSC Halyk Bank Interim condensed consolidated financial information (unaudited) for the six months ended 30 June 2021 [Electronic resource]. – 2021. – URL: <https://halykbank.kz/storage/app/media/Investoram/2021/8/enginterim-condensed-consolidated-financial-information-unaudited-for-the-six-months-ended-30-june-2021.pdf> (date accessed: 03.10.2021).

3. Subsidiary Bank Sberbank of Russia JSC Interim condensed financial information (unaudited) for the six months ended 30 June 2021 [Electronic resource]. – 2021. – URL: <https://www.sberbank.kz/uploads/198/files/2czZTMWU.pdf> (date accessed: 03.10.2021).

4. JSC Otbasyl Bank Interim condensed financial information (unaudited) for the six months ended 30 June 2021 [Electronic resource]. – 2021. – URL: https://hcsbk.kz/ru/about-the-bank/reporting/docs/%D0%A4%D0%9E_6%20%D0%BC%D0%B5%D1%81_2021_RUS.pdf (date accessed: 03.10.2021).

5. JSC Bank CenterCredit Interim condensed financial information (unaudited) for the six months ended 30 June 2021 [Electronic resource]. – 2021. – URL: <https://www.bcc.kz/about/finansovye-rezultaty/> (date accessed: 03.10.2021).

Р.Е. Джаншанло¹, экономика ғылымдарының докторы, профессор
М.Ш. Қасымова², магистрант

^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қазақстан Республикасының банк секторының қазіргі жағдайы және дағдырлық перізде өзін-өзі сақтау шаралары

Түйіндеме. Мұнай бағасының төмендеуі мен коронавирустық пандемия ел экономикасына және тікелей Қазақстанның қаржы нарығына кері әсерін тигізді. Алайда, банк секторы дағдарыс тудырған жағымсыз салдарларды жеңе алды: Қазақстан Республикасының екінші деңгейлі банктерінің көпшілігінде өз қызметін жүзеге асыру үшін меншікті капитал мен өтімділіктің айтарлықтай қоры бар және олардың толық спектрін қамтамасыз ету. банктік қызметтер. Ерекшелік – бұл қазіргі дағдарысқа тікелей қатысы жоқ проблемаларды бастан кешіретін бірқатар банктер. Қазіргі уақытта нарықтағы белсенділігін сақтау үшін алғашқы ондыққа кіретін бірқатар банктер бірігуді бастайды. Секторды шоғырландыру идеялары банктік ортада бұрыннан келе жатыр, ал Fitch халықаралық рейтингтік агенттігі бұл шаралардың орындылығына біршама қолдау көрсетіп, бірігу қадамы шағын банктердің тұрақты болуына мүмкіндік беретінін жариялады. Жыл басынан бері AsiaCredit Bank, Capital Bank Kazakhstan және Қазақстандағы Пәкістан Ұлттық Банкі ЕБ АҚ нарықтан кетті. Сондай-ақ, қыркүйек айында банк секторының тарылуына әкелген маңызды оқиғаның орын алғанын атап өту керек – бұл Jusan Bank пен АТФБанк-тың бірігуі. Үшінші тоқсанның соңына қарай біріктірілген банк активтер бойынша ЕДБ бестігіне кіреді деп болжануда.

Түйінді сөздер: банк, пандемия, шоғырландыру, бірігу, активтер, дағдарыс.

Р.Е. Джаншанло¹, доктор экономических наук, профессор
М.Ш. Касымова², магистрант

^{1, 2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан и меры самосохранения в кризисный период

Аннотация. Снижение цен на нефть и пандемия коронавируса оказали негативное воздействие на экономику страны и непосредственно на финансовый рынок РК. Впрочем, банковский сектор оказался в силах справиться с неблагоприятными последствиями, вызванными кризисом: большинство БВУ РК имеют значительный запас собственного капитала и ликвидности для осуществления своей деятельности и оказания полного перечня банковских услуг. Исключение составляет ряд нишевых банков, испытывающих проблемы, не связанные напрямую с текущим кризисом. В настоящий момент ряд банков второй десятки с целью сохранения жизнедеятельности на рынке приступают к объединениям. Идеи по консолидации сектора давно витают в банковских кругах, и некоторую поддержку в целесообразность данных мер внесло международное рейтинговое агентство Fitch, заявив о том, что шаг объединения позволит остаться небольшим банкам на плаву. С начала года с рынка ушли – AsiaCredit Bank, Capital Bank Kazakhstan и АО ДБ «Национальный Банк Пакистана» в Казахстане. Также следует отдельно выделить, что в сентябре произошло значимое событие, которое привело к сужению банковского сектора – это слияние Jusan Bank и АТФБанк. Предполагается, что по итогам третьего квартала объединенный банк по размеру активов войдет в первую пятерку БВУ.

Ключевые слова: банк, пандемия, консолидация, слияние, риск, активы, кризис.

Б.Б. Уалиева, докторант
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан

МОДЕРНИЗАЦИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация. В статье автором изучена категория «модернизация» в агропромышленном комплексе. Модернизация в аграрной сфере является фактором трансформационных преобразований рентабельной экономики в инновационную. Уровень модернизации – целевой ориентир для инновационного типа экономического развития, результативный индикатор повышения устойчивости национальной экономики, в т.ч. аграрной. Применение концепции модернизации в практической деятельности актуально по отношению к АПК: выход на качественно новый уровень сельских территорий, повышение благосостояния сельского населения, комплексное развитие социальной и производственной инфраструктуры, создание цифровой информационной среды, переориентация в обратном направлении сельской миграции. Главный аргумент в поддержку модернизации АПК состоит в следующем. Появляется возможность достижения лучших результатов в поставленных национальных целях и стратегических задачах догоняющего и опережающего развития, увеличивается ресурсный потенциал аграрной отрасли. Это актуально в силу специфики аграрных процессов, ограниченности земельных и трудовых ресурсов, неэластичного спроса на сельскохозяйственную продукцию. Динамика развития потенциала АПК коррелирует с мультипликативными эффектами развития экономики страны, региона. Обоснование ведущих звеньев в модернизации АПК связано с многофункциональностью элементов АПК: одновременно осуществляются социальные и производственные функции. Это интегрированная система, обеспечивающая расширенное воспроизводство, идентифицируемое с инновационным развитием. Комплексный анализ выделенных обстоятельств указывает на актуальность данного исследования. Если категория «модернизация» подробно изучена в условиях становления шестого индустриального уклада, то избранная область «модернизация АПК» нуждается в анализе с учетом информатизации экономического пространства и интеллектуализации факторов производства.

Ключевые слова: модернизация, аграрно-промышленный комплекс, экономика, сельское хозяйство, производство, инновационный процесс.

Введение. Исходным пунктом научной статьи является выявление ключевых тенденций модернизации в агропромышленном комплексе в рамках перехода на инновационный путь развития. Сельское хозяйство является основой АПК, генерирующей отраслью по отношению к другим отраслям в составе АПК. Сельское хозяйство – специфический комплекс, так как имеет естественные, национальные, воспроизводственные, эволю-

ционные, рыночные особенности. Изменения в аграрном производстве имеют турбулентный характер, сельское хозяйство характеризуется дотационностью из-за неэквивалентного межотраслевого обмена, государственным вмешательством в воспроизводство отрасли, устаревшим технологическим укладом. Базовый функционал аграрного сектора Республики Казахстан в настоящее время изменился количественно за счет соотношения факторов производства и факторов экономического роста, но ключевые характеристики – основной источник продовольственных ресурсов, сельскохозяйственного сырья для переработки – не изменились.

Темпы модернизации АПК зависят от объема ресурсов. Финансовыми ресурсами в реализации модернизации являются инвестиции, поэтому можно утверждать, что модернизация – это инвестиции. Результативные государственные целевые программы, справедливый баланс бюджетных затрат, эффективные инфраструктурные проекты объединяют экономический потенциал субъектов хозяйствования, снижают финансовые риски, обеспечивают достижение синергетического эффекта, экономической динамики и ресурсоэффективности. И одновременно являются предпосылками устойчивого развития как организаций, так и территорий. В настоящее время реализуются Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы, Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020-2025 годы, правовое поле обеспечивает Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 г. «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий».

В развитии АПК важны оптимальные пропорции элементов. Содержанием модернизационных процессов является качественное преобразование элементов и структуры АПК. Этому способствуют виды экономической модернизации: системная, институциональная, промышленная, технологическая. На наш взгляд, в казахстанской экономике актуальность приобретает технологическая модернизация. На макроуровне технологическая модернизация нашла отражение в национальной стратегии социально-экономического развития страны «Казахстан-2050». В ней заданы приоритеты и средства достижения стратегических целей. Это выход на мировой уровень технологической оснащенности, производительности труда, инновационное развитие, устойчивость экономического роста. На региональном уровне особенности регионов отражаются в Программах развития территорий. Программа развития территории Западно-Казахстанской области на 2021-2025 годы содержит условия для перехода на инновационную модель развития, экологизацию производства, реализацию инновационных проектов, новый уровень отраслевых и межотраслевых экономических отношений, конкретные задачи экономической эффективности и роста, развитие информационной индустрии и электронного бизнеса.

Цель статьи – изучение особенностей модернизации АПК. Теоретической и методологической базой является сформированный теоретический базис в области модернизации, фундаментальные положения общей теории модернизации. В статье применены общенаучные методы (монографический, сравнительный), общелогические методы (ретроспективный анализ, синтез, аналогия). Логика исследования анализируемого вопроса

отражает авторский взгляд на развитие модернизации отечественного агропромышленного комплекса для содействия росту инновационной экономики. Постановка и решение вопроса исследования предполагает тщательный анализ научных источников на основе системного подхода, обеспечивающего целенаправленность, конкретность, комплексность.

Экспериментальная часть. Для выявления начала использования термина «модернизация» в экономической науке определим ученого его первоначальной трактовки. Основоположителем учения, связанного с познанием модернизации, был философ де Кондорсе. Сформированная им в 1770 г. теоретическая концепция определяет модернизацию как изменение общества людьми. Таким образом, генезис понятия «модернизация» относится к научным исследованиям 18 века. Резюмируя М. Вебера, можно сделать вывод, что потребность в модернизации появляется при отставании, которая делает экономику неэффективной и неконкурентоспособной [1]. Исследовав ряд определений понятия, «модернизация», следует подчеркнуть, что экономическая модернизация – это совершенствование элементов экономической системы [2, 3].

Изучению вопросов модернизации экономических систем посвящены научно-практические разработки казахстанских и зарубежных ученых. Сактаганова З.К. раскрыла сущность рассматриваемого явления в Республике Казахстан в период 1946-1970 гг. [4]. Абдыкаримов Б. [5], К.К. Борибеков, А.К. Кусаинов [6] отмечают, что модернизация следует потребностям общества и индустриально-инновационного развития экономики. Курманова Г.К., Суханбердина Б.Б., Уразова Б.А. указывают на связь модернизации сельского хозяйства с модернизацией других отраслей [7]. Модернизация – траектория развития экономической системы, соответствующей постиндустриальным тенденциям, под влиянием инноваций, которые, по мнению Е.В. Наливайченко, являются высокодоходным экономическим активом [8].

Государство, предприниматели, работники как движущие социальные силы модернизации участвуют в модернизации в различных соотношениях [9]. В Республике Казахстан из перечисленных трех активных сил инициатором, организатором модернизации является государство. Модернизация – это и задача, и программа, которая стоит перед государством. Различные взгляды на роль государства и бизнеса в участии модернизации отражены В.Б. Кондратьевым, который отмечает, что модернизация является элементом индустриального развития [10].

Роль государства состоит не в обеспечении бюджетными средствами модернизационного процесса, а в консолидации интересов бизнеса и работников для его осуществления. Как подчеркивает О. Рашидов, если модернизация сверху (дирижизм) основана на модернизации снизу, это обеспечивает саморазвитие модернизации. Модернизация трудовых отношений в казахстанских предпринимательских структурах должна быть нацелена на управление инновационной активностью персонала. Человек и его интеллектуальные активы – это критический фактор инновационного развития. Модернизационный процесс происходит не сам по себе, а в системе взаимодействующих процессов деятельности государственных, экономических, финансовых институтов [11].

Стадии модернизации коррелируют со стадиями развития, обоснованными У.У. Ростоу: экономика основана на низких ценах за счет природных ресурсов и доступных, дешевых трудовых ресурсов; факторы эффективности производства – определяющие в экономике; высокотехно-логичные, инновационные процессы – драйверы экономического развития страны [12].

Процесс модернизации имеет системный характер и влияет на все уровни экономики. Поэтому для более верного восприятия сущности модернизации необходимо использовать многоуровневую иерархическую модель, в которой модернизация выполняет роль, соответствующую масштабу, и отражает многозначную базу в создании конкуренто-способного аграрного производства. Это международный уровень модернизации, национальный, региональный, локальный, т.е. природа модернизации имеет многоуровневое содержание. Основными факторами формирования нескольких уровней, по нашему мнению, являются:

исходные:

- научно-технический прогресс;
- смена приоритетов и целей развития экономики;

опосредующие:

- инновационные процессы;
- новые производства, развитие наукоемких производств;
- углубление специализации агропромышленного производства;
- диверсификация сельской экономики;

непосредственные:

- интересы экономических субъектов.

Результаты и обсуждение. Модернизация АПК – одно из направлений общей стратегии модернизации экономики. Требования к модернизационным преобразованиям АПК связаны с экономикой цифрового формата и не разграничены по сферам АПК. Подсистемы модернизации АПК являются общими: это – модернизация отраслей; модернизация инфраструктуры; модернизация управления; модернизация предприятий; модернизация институтов; модернизация территориальных образований.

Инструменты модернизации агропромышленного комплекса отражает рис. 1.

Рисунок 1 – Инструменты модернизации агропромышленного комплекса

Положительные экстерналии от модернизации АПК:

- агроэкономика, основанная на знаниях;
- технологическое обновление предприятий, входящих в АПК;
- развитие смежных отраслей;
- рост производительности труда, создание высокопроизводительных рабочих мест;
- повышение престижа сельского труда;
- предотвращение оттока сельских жителей;
- развитие специализированной инфраструктуры;
- создание агрокластеров нового формата;
- выход на новые рынки;
- прирост экономического времени;
- развитие ресурсосберегающих технологий (в растениеводстве и животноводстве Strip-Till и No-Till), повышение экологической безопасности биологических ресурсов;
- применение прорывных технологий (технологии управления свойствами биологических объектов, большие данные, цифровое стадо, электронная идентификация животных, роботизированные теплицы, вертикальные фермы, точное земледелие, реализация на электронных площадках E-Farm, система «от поля до прилавка», урбанизированное сельское хозяйство, телеветеринария);
- возникновение новых профессий (аграрный туризм, экотуризм, агроинформатик/агрокибернетик, сити-фермер, ГМО-агроном, специалист по дистанционной бонитировке);
- формирование инновационного потенциала и рост инновационной активности;
- разработка новых продуктов питания, интернет-магазины сельскохозяйственной продукции;
- снижение потерь продуктов питания на стадиях переработки и агрологистики, автоматизация хранения;
- рост урожайности сельскохозяйственных культур, увеличение поголовья, сокращение падежа;
- экономия на издержках, в т.ч. за счет использования организационных инноваций;
- концентрация ресурсов в передовых технологиях;
- тотальное проникновение интернет-технологий;
- сокращение цифрового неравенства;
- увеличение качества жизни населения.

Модернизация такой социально-чувствительной отрасли как сельское хозяйство имеет и негативные последствия. Отрицательные экстерналии от модернизации АПК:

- рост безработицы, сокращение рабочих мест, что негативно повлияет на устойчивое развитие сельских территорий;
- увеличение рисков биологической безопасности;
- исчезновение отдельных специальностей;
- зависимость от экономики других государств.

В модернизирующейся экономике актуально состояние основных средств, влияющих на конкурентоспособность и качество отечественной продукции.

Таблица 1 – Основные производственные фонды сельского хозяйства Западно-Казахстанской области, млн тенге [13]

Год	по первоначальной стоимости	по балансовой стоимости	ввод и приобретение	амортизация	коэффициент обновления	степень износа
2015 г.	46 556	40 465	2 290	851	7,8	36,8
2016 г.	47 603	43 601	3 127	835	14,1	29,5
2017 г.	70 023	63 156	18 090	1 662	42,0	25,2
2018 г.	72 532	64 677	18 826	1 152	11,8	24,1
2019 г.	78 733	71 656	22 569	1 610	6,6	18,3
2019 г. к 2015 г., %	169,1	177,1	9,9 р.	189,2	–	–

Из таблицы 1 можно сделать вывод о расширенном воспроизводстве в сельском хозяйстве исследуемого региона. Основные производственные фонды сельского хозяйства по первоначальной стоимости возросли в отчетном периоде на 32 177 млнтенге или на 69,1% по сравнению с базисным периодом. По балансовой стоимости прирост фондов составил 31 191 млн тенге или 77,1% в 2019 г. по сравнению с 2015 г. Показатели ввода и приобретения, возросшие в 10 раз, предусматривают эксплуатацию основных средств с техническими характеристиками, соответствующими передовым моделям средств труда и позволяет возмещать моральный и физический износ средств труда. Амортизация – это источник собственных средств, который вырос на 89,2% в исследуемом периоде. Представленный в таблице коэффициент обновления основных средств отражает удельный вес новых основных средств, введенных за год в общем их объеме. Рост темпов обновления в 2017 г. до 42,0 положительно сказался на состоянии и эффективности использования сельскохозяйственных машин, оборудования, производительности труда, снижении уровня производственных затрат. За последние годы значение рассматриваемого показателя значительно снизилось – до 11,8 в 2018 г. и до 6,6 в 2019 г., однако соответствует нормативному значению – больше единицы. Повышение темпов обновления связано с повышением инвестиций в основные средства. Инвестиции в основные средства означают их модернизацию, так как обновление основных средств связано с передовыми технологиями и формированием инновационного потенциала казахстанских аграриев, приводит к росту объема производства продукции, производительности труда, снижению себестоимости аграрной продукции, сокращению влияния сезонного фактора на производственные процессы. Динамика изношенности основных средств отличается по годам. Наиболее интенсивное старение средств труда отмечается в 2015 г. В сельском хозяйстве динамика изношенности основных средств снизилась до 18,3 в 2019 г., тен-

денции ее изменения характеризуют положительный тренд введения в производство новой сельскохозяйственной техники.

На модернизацию аграрного сектора влияет трудовой потенциал сельского населения, основной количественной характеристикой которого является численность трудовых ресурсов. Трудовые ресурсы Республики Казахстан в 2019 г. составили 8 780, 8 тыс.чел., в Западно-Казахстанской области сосредоточено 3,8% рабочей силы РК. Рабочая сила в сельской местности Республики Казахстан в 2019 г. составила 3 830,7 тыс.чел., в исследуемом регионе показатель составляет 4,5% от республиканского. Сельское занятое население страны в 2019 г. – 3 648,8 тыс.чел., в Западно-Казахстанской области сконцентрировано 4,4% сельского занятого населения РК.

Таблица 2 – Рабочая сила в сельском хозяйстве Западно-Казахстанской области, чел. [14]

Год	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2019 г. к 2015 г., %
Рабочая сила – всего	325 977	335 944	336 605	337 404	338 012	103,7
Сельская рабочая сила	170 389	177 516	174 828	172 811	171 251	100,5
% сельской рабочей силы	52,3	52,8	51,9	51,2	50,7	–
Занятое население – всего	309 295	319 530	320 221	320 999	321 662	104,0
Сельское занятое население	161 233	168 759	166 214	164 072	162 827	101,0
% сельского занятого населения	52,1	52,8	51,9	51,1	50,6	–
Безработные – всего	16 682	16 414	16 384	16 405	16 350	98,0
Сельские безработные	9 156	8 757	8 614	8 739	8 424	92,0
% сельского безработного населения	54,9	53,3	52,6	53,3	51,5	–

Из таблицы 2 видно, что в Западно-Казахстанской области за период с 2015 по 2019 гг. рабочая сила возросла на 12 035 чел. или на 3,7%, сельская рабочая сила – на 862 чел. или на 0,5%, данные свидетельствуют о незначительном росте численности рабочей силы на селе. Численность населения, занятого в сельском хозяйстве, за период с 2015 по 2019 гг. составляет более 50,0% от занятого населения Западно-Казахстанской области. За период с 2015 по 2019 гг. численность безработного сельского населения уменьшилась на 8,0% и составила в 2019 г. 8 424 чел., что составляет 5,2% от общего числа экономически активного населения, занятого в сельском хозяйстве региона. Максимальная численность безработных зафиксирована в 2015 г. (9 156 чел.), минимальная в 2019 г. (8 424 чел.).

Устойчивого модернизированного развития сельских территорий сложно достигнуть без одновременного развития трудового потенциала, фондовооруженности и инвестиций. В 2019 г. Западно-Казахстанская

область находилась на 11 месте среди областей Республики Казахстан по показателю «доля ВРП области в ВРП РК», которая составила 3,2%.

Таблица 3 – Валовой выпуск продукции сельского хозяйства Западно-Казахстанской области, млн тенге [15]

Год	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2019 г. к 2015 г., %
Всего	106 544,4	131 015,8	140 043,8	139 918,3	171 145,1	160,6
Растение-водство	40 159,2	57 093,8	57 678,8	48 182,4	62 808,3	156,4
%	37,7	43,6	41,2	34,4	36,7	–
Животноводство	65 771,7	72 868,4	82 020,6	91 365,8	107 782,4	163,9
%	61,7	55,6	58,6	65,3	63,0	–
Услуги в области с/х	613,5	1 053,6	344,4	370,2	554,5	90,4
%	0,6	0,8	0,2	0,3	0,3	–

Из таблицы 3 видно, что в Западно-Казахстанской области за период с 2015 по 2019 гг. валовой выпуск продукции сельского хозяйства вырос на 64 600,7 млн тенге или на 60,6%, в т.ч. растениеводства на 22 649,1 млн тенге или на 56,4%, животноводства на 42 010,7 млн тенге или на 63,9%. Структура валовой продукции в 2019 г.: 63,0% животноводство, 36,7% растениеводство, 0,3% услуги в области сельского хозяйства. Животноводство преобладает, рентабельность в 2019 г. составила 32,4%, а в растениеводстве 43,8%. Анализ сельского хозяйства, понимание перспектив его развития обуславливает направления его модернизации, способной реализовать задачи нового технологического уклада.

Заключение. Модернизация аграрно-промышленного комплекса как экономической подсистемы с одной стороны есть процесс ее усовершенствования в ответ на долговременные системные вызовы (преобразование техники, технологий в соответствии с мировыми стандартами, рост конкуренции на традиционных и новых рынках, внутренние барьеры роста, усиление социального неравенства). С другой стороны, модернизация есть процесс позитивных изменений человеческого капитала (реализация его потенциала, рост материального благосостояния, преодоление бедности), интеллектуальных решений. В настоящее время модернизация АПК – это безальтернативный вариант стабильного экономического роста, мировой технологический тренд. Модернизация АПК имеет:

- цель в виде функционирования прогрессивного агропромышленного комплекса;
- положительный эффект для растениеводства, животноводства, сферы переработки продукции, отраслевого управления, развития сельских территорий;
- основу в виде активности работников, занятых в сельскохозяйственном производстве, перерабатывающей промышленности, как комплекса постоянно приобретаемой компетентности (знания, умения, навыки).

Модернизация АПК сопряжена с тенденциями цифровизации экономики. Это позволяет переформатировать отрасли на новый технологиче-

ский уклад. Модернизация АПК является позитивной, если она обеспечивает более высокую результативность функционирования. Модернизация может иметь вид формального усовершенствования, тогда как реальная модернизация – это изменение условий. Критерий реальной модернизации – рост инновационности и эффективности экономики. Республика Казахстан на современном этапе развития представляет модернизирующееся общество. Его отличает единый адресный процесс модернизации в интересах субъектов на микроуровне (человек, семья) и макроуровне (общество, государство), комплекс эффектов от цифровизации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Veber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. – Taylor & Francis Group, 2005. – 271 p.
2. Устойчивое развитие сельских территорий; под общ. Ред. В.М. Баутина. – М.: ФГНУ «Росинформагротех». – 2004. – 312 с.
3. Социально-экономическая модернизация региона / Н.Н. Свиридов, Н.П. Гибало, О.Н. Грабова, М.И. Скаржинский, Г.М. Травин: под общ. ред. Н.Н. Свиридова. – Кострома: КГУ им. Некрасова, 2006. – 208 с.
4. Сактаганова З.Г. Экономическая модернизация Казахстана. 1946-1970 гг.: монография. – Караганда: КарГУ, 2017. – 365 с.
5. Абдыкаримов Б. Некоторые вопросы модернизации профессионального образования в Казахстане // Вестн. Караганд. Ун-та. Сер. пед. – 2005. – № 3. – С. 5-10.
6. Борибеков К.К., Кусаинов А.К. Развитие технического и профессионального образования в Казахстане // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2015. – № 2 (18). – С. 23-26.
7. Курманова Г. К., Суханбердина Б.Б., Уразова Б.А. Развитие регионального сельского хозяйства Республики Казахстан // Проблемы агро-рынка. – июль-сентябрь, 2020. – № 3. – С. 43-50.
8. Наливайченко Е.В. Влияние научно-технического прогресса на трансформационные процессы в экономике России / Е.В. Наливайченко, А.О. Каминская // Друкерровский вестник. – 2019. – № 1. – С. 46-57.
9. Емельянов Ю.С., Хачатурян А.А. Человеческий капитал в модернизации России: Инструментальный и корпоративный аспекты. – М.: Едиториал УРСС. 2011. – 416 с.
10. Кондратьев В.Б. Современные процессы модернизации экономики зарубежных стран. Отв. ред. В.Б. Кондратьев. – М., ИМЭМО РАН, 2012. – 364 с.
11. Рашидов О. Сколково: принуждение к чуду. Реальная история самого амбициозного проекта в новой России. – М.: Манн, Иванов, Фербер, 2012. – 256 с.
12. Росту У.У. Стадии экономического роста [Текст] / В.В. Росту; Пер. с англ. В. П. Марченко. – Нью-Йорк: Прегер, 1961. – 236 с.
13. Основные фонды Западно-Казахстанской области. – Орал, 2020. – 53 с.

14. Занятость в Западно-Казахстанской области. Статистический сборник. – Орал, 2020. – 56 с.

15. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Западно-Казахстанской области. – 2015-2019. – Орал, 2020. – 106 с.

Б.Б. Уалиева, докторант
эл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Алматы қ., Қазақстан

Агроөнеркәсіптік кешенді жаңғырту

Түйіндеме. Мақалада автор агроөнеркәсіптік кешендегі «модернизация» санатын зерттеді. Аграрлық саладағы жаңғырту ренталық экономика- ны инновациялық экономикаға трансформациялық түрлендірудің факторы болып табылады. Жаңғырту деңгейі – экономикалық дамудың инновация- лық түрі үшін нысаналы бағдар, ұлттық экономиканың, оның ішінде аграрлық экономиканың орнықтылығын арттырудың нәтижелі индикато- ры. Жаңғырту тұжырымдамасын практикалық қызметте қолдану АӨК- ке қатысты өзекті: ауылдық аумақтарды сапалы жаңа деңгейге шығару, ауыл халқының әл-ауқатын арттыру, әлеуметтік және өндірістік инфра- құрылымды кешенді дамыту, цифрлық ақпараттық орта құру, ауылдық көші-қонға кері бағытта қайта бағдарлау. АӨК жаңғыртуды қолдаудағы басты дәлел мынадай. Алға қойылған ұлттық мақсаттар мен стратегиялық міндеттерде озық және озық дамуға қол жеткізуге мүмкіндік бар, аграрлық саланың ресурстық әлеуеті артып келеді. Бұл аграрлық үдерістердің ерекшелігіне, жер және еңбек ресурстарының шектеулігіне, ауыл шаруа- шылығы өніміне икемсіз сұранысқа байланысты өзекті болып отыр. АӨК әлеуетінің даму серпіні ел, өңір экономикасын дамытудың мультиплика- тивтік әсерлерімен тығыз байланысты. Агроөнеркәсіптік кешенді модер- низациялаудағы жетекші байланыстардың негіздемесі агроөнер-кәсіптік кешен элементтерінің көп функциялығымен байланысты: әлеуметтік және өндірістік функциялар бір уақытта жүзеге асырылады. Бұл инновациялық дамумен анықталатын кеңейтілген көбеюді қамтамасыз ететін интегра- цияланған жүйе. Анықталған жағдайларды кешенді талдау осы зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Егер «модернизация» санаты алтыншы индустриал- ды құрылымның қалыптасу жағдайында егжей-тегжейлі зерттелсе, онда таңдалған «агроөнеркәсіптік кешенді модернизациялау» саласы Экономикалық кеңістікті ақпараттандыруды және өндіріс факторларын зияткерлен- діруді ескере отырып талдауды қажет етеді.

Түйінді сөздер: жаңғырту, аграрлық-өнеркәсіптік кешен, экономика, ауыл шаруашылығы, өндірісі, инновациялық процесс.

B. Ualiyeva, Doctoral student
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Modernization of the agro-industrial complex

Abstract. In the article, the author studied the category of "modernization" in the agro-industrial complex. Modernization in the agricultural sector is a factor of transformational transformations of the rental economy into an innovative one. The level of modernization is a target reference point for an innovative type of economic development, an effective indicator of increasing the stability of the national economy, including the agrarian one. The application of the concept of modernization in practice is relevant in relation to the agro-industrial complex: reaching a qualitatively new level of rural areas, improving the well-being of the rural population, comprehensive development of social and industrial infrastructure, creating a digital information environment, reorientation in the opposite direction of rural migration. The main argument in support of the modernization of the agro-industrial complex is as follows. There is an opportunity to achieve better results in the set national goals and strategic tasks of catching up and advancing development, the resource potential of the agricultural sector increases. This is relevant due to the specifics of agricultural processes, limited land and labor resources, inelastic demand for agricultural products. The dynamics of the development of the potential of the agro-industrial complex correlates with the multiplicative effects of the development of the economy of the country and the region. The rationale for the leading links in the modernization of the agro-industrial complex is related to the multifunctionality of the elements of the agro-industrial complex: social and production functions are carried out simultaneously. This is an integrated system that provides expanded reproduction, identified with innovative development. A comprehensive analysis of the selected circumstances indicates the relevance of this study. If the category of "modernization" has been studied in detail in the conditions of the formation of the sixth industrial order, then the chosen area of "modernization of the agro-industrial complex" needs to be analyzed taking into account the informatization of the economic space and the intellectualization of production factors.

Keywords: modernization, agricultural and industrial complex, economy, agricultural industry, production, innovation process.

А.В. Череп¹, доктор экономических наук, профессор,

А.В. Горбунова², кандидат наук, доцент,

В.З. Бугай³, кандидат экономических наук,

старший научный сотрудник

^{1, 2, 3} Запорожский национальный университет, г. Киев, Украина

АНАЛИЗ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ ИДЕНТИФИКАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Безопасность предприятия предусматривает непрерывное, сбалансированное и устойчивое его развитие, что обеспечивается с помощью эффективного использования всех видов имеющихся ресурсов, которое отражается в положительной динамике экономических и финансовых показателей. Установлено, что система показателей, определяющая экономическую безопасность предприятия, характеризуется многообразием, трудно подлжит структуризации, их значительное количество не всегда несет необходимую информационную нагрузку. Экономические показатели тесно связаны между собой. Поэтому только их системное определение может дать объективную картину экономических угроз предприятию. Установлено, что в научных источниках существуют разные подходы к оценке угроз экономической безопасности предприятий. Основными из таких подходов является индикаторный и ресурсно-функциональный. Определено, что основными недостатками первого подхода является значительное количество индикаторов и сложность определения предельных их значений, а также не учет изменений внешней и внутренней среды. Установлено, что применение только ресурсно-функционального подхода к оценке экономической безопасности предприятия в современных условиях является необоснованным, поскольку собственно безопасность трактуется как способность предприятия противостоять угрозам и обеспечивать его развитие в будущих периодах. Обосновано, что оценку угроз экономической безопасности предприятия необходимо проводить не только в случаях экономических проблем, но и для того, чтобы их предвидеть, избегать, эффективно и рационально использовать экономический потенциал.

Основные проблемные вопросы, возникающие при проведении оценки экономических угроз предприятию, заключаются в выявлении тенденций и закономерностей развития предприятия в исследуемом периоде, определение неблагоприятных участков финансово-экономической деятельности и степени их влияния на экономическую безопасность предприятия, выявлении резервов, которые можно использовать для ее укрепления.

Ключевые слова: предприятие; экономическая безопасность; методические подходы; анализ; индикаторы; угроза; оценка экономической безопасности предприятия.

Постановка проблемы. Становление рыночных отношений в Украине и усиление конкуренции во всех сферах хозяйственной деятельности национального и мирового рынков значительно обострили проблему выживания и обеспечения необходимого уровня экономической безопасности для отечественных субъектов хозяйствования, что требует определения соответствующих методов ее оценки. Анализ различных подходов к оценке уровня экономической безопасности предприятия свидетельствует о том, что данная проблема является еще недостаточно исследованной. В сложных современных условиях хозяйствования разработка методов оценки экономической безопасности предприятия имеет важное методологическое значение, которое связано с необходимостью постоянной его защищенности от неблагоприятных условий внешней и внутренней среды.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованием вопросов оценки экономической безопасности предприятий занимались такие ученые как Ю. А. Горбачук, Н. Б. Кушнир [1], А. Н. Жовна, А. Н. Молодецкая [2], Н. А. Грицюк [3], А. И. Судакова [4], В. А. Даниленко [5], А. В. Матвийчук [6], М. В. Рета, А. А. Иванова [7] и др.

Ученые отмечают, что объективная оценка экономической безопасности предприятия является основой его функционирования и развития. В своих исследованиях они обосновывают, что каждый метод имеет свои условия и пределы применения. Большинство ученых считает, что определение состояния и угроз экономической безопасности предприятия требует применения индикаторного метода, который предполагает определение уровня экономической безопасности путем сравнения фактических показателей деятельности предприятия с предельными значениями индикаторов ее уровня. Все исследователи указывают на то, что существует связь экономической безопасности предприятия с обеспеченностью финансовыми ресурсами.

Формирование целей статьи. Целью статьи является исследование методических подходов оценки экономической безопасности предприятия, выявление их недостатков и формирования выводов о целесообразности их использования в практике оценки состояния экономической безопасности корпоративных структур.

Изложение основного материала исследования. Оценка экономической безопасности предприятия с целью определения основных направлений его дальнейшего развития в настоящее время является актуальной для промышленных предприятий. Ведь наличие прибыли и даже высокого уровня рентабельности нередко сопровождается довольно низким уровнем стратегической безопасности субъектов хозяйствования, обусловленным, прежде всего, низким уровнем конкурентоспособности и технико-технологического потенциала, высоким уровнем зависимости от факторов внешней среды. Отметим, что под экономической безопасностью мы понимаем способность предприятия адекватно реагировать на угрозу влияния деста-

билизирующих факторов внутренней и внешней среды на экономическую деятельность.

Для того, чтобы обеспечить самосохранение предприятия и его устойчивое развитие, необходимо определить уровень экономической безопасности, и на его основе подобрать инструменты, позволяющие эффективно использовать имеющийся потенциал, способствовать повышению качества управления, постоянному обновлению технологий и совершенствованию информационной базы.

В экономической литературе определен ряд методов оценки уровня экономической безопасности предприятия (рис. 1).

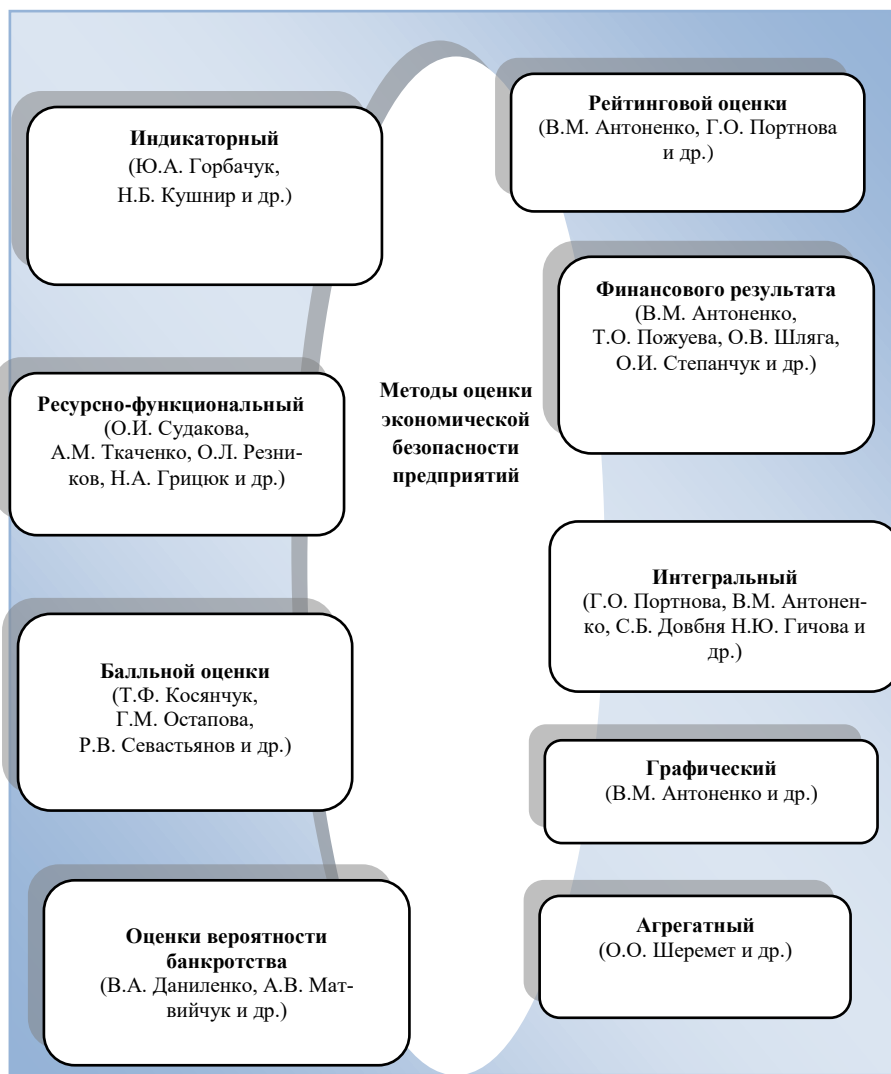

Рисунок 1. Методы оценки уровня экономической безопасности предприятия

Источник: составлено по [1-13]

Анализ литературных источников показывает, что наиболее распространенным методом оценки уровня экономической безопасности предприятия является индикаторный подход, который предполагает сравнение фактических значений показателей безопасности с предельными значениями индикаторов, то есть таких, несоблюдение которых приводит к возникновению угроз в сфере экономической безопасности [1].

Относительно данного подхода ученые А.Н. Жовна и А.Н. Молодецкая утверждают, что оценка реального состояния экономической безопасности на предприятии устанавливается по результатам сравнения фактически достигнутых показателей деятельности с их нормативным уровнем. Если доля коэффициентов, величина которых не соответствует оптимальным значениям не превышает 10% от общего количества эталонных показателей, то можно утверждать о его экономической надежности – такое состояние, когда предприятие в течение длительного времени реализует конкурентоспособную продукцию, получает прибыль, достаточную для производственного и социального развития, является ликвидным и кредитоспособным. Если доля фактически достигнутых коэффициентов, не соответствуют оптимальным значениям колеблется от 10 до 50%, то деятельность предприятия считается условно надежной. В случае, если обнаружено отрицательные отклонения более чем 50% расчетных коэффициентов, можно утверждать о финансовой ненадежности предприятия [2].

Считаем, что основными недостатками такого подхода является значительное количество индикаторов и сложность определения предельных их значений, а также не учет изменений внешней и внутренней среды. Также для предприятий проблематично определить предельные уровни индикаторов, и к тому же, они будут разными для каждого отдельного предприятия. При этом следует отметить, что простого расчета и контроля этих индикаторов явно недостаточно для обеспечения экономической безопасности предприятия.

Представители ресурсно-функционального подхода [3; 4] предлагают определить уровень экономической безопасности на основе оценки степени использования ресурсов субъектами хозяйствования по каждой функциональной составляющей, а затем определить интегральный показатель экспертным путем. При этом функциональную структуру финансовой деятельности и, соответственно, экономической безопасности предприятия определяют следующие составляющие: бюджетная; денежно-кредитная; валютная; банковская; инвестиционная; фондовая; страховая. Авторы предлагают учитывать значимость составляющих экономической безопасности.

Считаем нужным отметить, что применение только ресурсно-функционального подхода к оценке экономической безопасности предприятия в современных условиях является необоснованным, поскольку собственно безопасность трактуется как способность предприятия противостоять угрозам и обеспечивать его развитие в будущих периодах. Недостатком данного подхода также является проблематичность определения индикаторов и их пороговых значений по всем функциональным составляющим.

Ученые предлагают для практического использования также подход к оценке экономической безопасности предприятия, который основан на

оценке вероятности его банкротства. Разработано множество моделей прогнозирования банкротства предприятия, которые условно можно разделить на две группы: количественные (модель Бивера, Таффлера и Лису, модель Альтмана, универсальная дискриминационная модель, модель R) и качественные (модель Аргенти).

Большинство из этих моделей является результатом разработок ученых в условиях стабильной рыночной экономики и при наличии длительной массовой статистики (Англия, Германия, США и др.), где понятие банкротства является исторически сформированным. Эти модели не могут быть приемлемыми для отечественных предприятий, из-за различных темпов инфляции, фаз цикла, различия в фондо-, энерго- и трудоемкости производства, производительности труда, недостаточной развитости украинского фондового рынка, разного «налогового климата», что требует уточнения набора и критериальных значений показателей, их адаптации к современным условиям развития украинской экономики, поскольку их величина существенно влияет на результаты расчетов и обоснованность выводов.

Стоит отметить, что украинские ученые такие как В.А. Даниленко, А.В. Матвийчук и др. разработали также предложения по прогнозированию банкротства неплатежеспособных предприятий [5; 6]. Однако разработанные модели прогнозирования вероятности банкротства не получили всеобщего признания, поэтому их проблематично использовать для оценки уровня экономической безопасности предприятий.

В источнике [7] расчет интегральных показателей уровня финансовой безопасности предприятия предлагается осуществить путем свертывания показателей финансовой устойчивости, ликвидности и платежеспособности в единый показатель на основе нормального их значения. При этом для оценки уровня финансовой безопасности предприятия предлагается три уровня: стабильный, удовлетворительный, критический.

К недостаткам предлагаемого методического подхода к оценке финансовой безопасности предприятия, как мы считаем, следует отнести следующее:

– авторы не обосновывают, почему они приняли для расчета и оценки уровня финансовой безопасности предприятия именно показатели финансовой устойчивости, ликвидности и платежеспособности. Следует отметить, что показатели ликвидности и платежеспособности тесно взаимосвязаны, поэтому их совместное использование, может привести к необоснованным выводам;

– не указано, что такое нормальное значение показателей, используемых для расчета нормативного их значения.

Исследователи С.Б. Довбня, Н.Ю. Гичова [8] предлагают методический подход «Трехмерная диагностика уровня экономической безопасности предприятия», предусматривающий оценку уровня экономической безопасности предприятия в зависимости от временного параметра в соответствии с которым она определяется. Согласно такому методическому подходу, общий уровень экономической безопасности предприятия определяется исходя из уровня его текущей, тактической и стратегической безопасности.

Экономическая безопасность предприятия, как утверждают авторы, определяется, прежде всего, уровнем его текущей безопасности, поскольку платежеспособность является неотъемлемым условием жизнедеятельности предприятия. Значимость тактической безопасности увеличивается по мере роста финансово-экономической устойчивости предприятия.

Мы считаем, что к недостаткам рассматриваемого подхода следует отнести сложность сбора информации для расчета предлагаемых авторами показателей, а также субъективная оценка коэффициентов значимости отобранных показателей, используемых для оценки текущей, тактической, стратегической, а следовательно, и общей безопасности.

Одним из методов оценки состояния экономической безопасности может быть балльная оценка. По мнению авторов она упрощает проведение экономической диагностики, позволяет осуществлять постоянный мониторинг тех индикаторов, определяющих состояние экономической безопасности. Проведение балльной оценки предусматривает разработку шкалы по каждой составляющей с определением возможных скидок баллов при определенных обстоятельствах. Анализ этих отклонений, выявление их причин может быть основой для формирования соответствующих стратегий и программ по обеспечению стабильности функционирования предприятия [9].

При этом в основе определения класса (уровня) безопасности лежат предельные значения показателей и их рейтинг. Для анализа ученые предлагают использовать следующие показатели: коэффициент автономии; коэффициент оборачиваемости запасов; коэффициент рентабельности активов по чистой прибыли; коэффициент финансового риска; коэффициент абсолютной ликвидности. До подхода определения и оценки уровня экономической безопасности здесь необходимо дать такие замечания:

- авторы не обосновывают, почему целесообразно использовать именно такой набор показателей, их значимость в формировании безопасности предприятия;
- необоснованно нормативные значения указанных показателей;
- не учтены отраслевые особенности формирования предлагаемых показателей.

Со стратегической точки зрения для оценки уровня безопасности предприятий В.М. Антоненко [10] и Т.А. Пожуева [11] предлагают применять показатель финансового результата, которого достигает предприятие. По их мнению, использование прибыли в качестве критерия финансовой безопасности предприятия имеет следующие преимущества:

- во-первых, прибыль является интегрированным критерием эффективности его деятельности;
- во-вторых, выступает предметом финансовых интересов;
- в-третьих, она является основным источником для его стратегического развития.

Наши исследования показывают, что показатель чистой прибыли имеет ряд недостатков, а именно:

- прибыль признается после совершения продажи, а не после поступления денежных средств за отгруженную продукцию;

– в расчете прибыли не участвуют такие расходы как капитальные вложения, налоги, уплачиваемые за счет прибыли, долговые выплаты и т.д.;

– финансовые операции (например, получение и погашение ссуд, целевое финансирование) также не находят отражения в прибыли, но вызывают поступления или расходования денежных средств.

В связи с вышеизложенным считаем, что показатель потока денежных средств более реально характеризует уровень экономической безопасности предприятия, чем прибыль. Уровень экономической безопасности А.В. Шляга и А.И. Степанчук [12] предлагают определять путем сопоставления экономических результатов деятельности предприятия с их эталонным уровнем, который может быть достигнут при отсутствии всех угроз. Однако авторы не указывают, как рассчитать этот показатель. Ученые В.М. Антоненко и Г.А. Портнова [9] с целью оперативного определения уровня финансовой безопасности предприятия предлагают использовать подход, основанный на рейтинговой экспресс-оценке. Итоговая рейтинговая оценка, как считают авторы, учитывает все важнейшие показатели финансово-хозяйственной деятельности, наиболее полно характеризующие финансовую безопасность предприятия: коэффициент обеспеченности собственными средствами; коэффициент покрытия; интенсивность оборота авансированного капитала; эффективность управления предприятием; рентабельность собственного капитала. К недостаткам такого подхода, по нашему мнению, следует отнести необоснованный набор показателей.

Суть агрегатного подхода заключается в вычислении оценочных агрегатов, которые рассчитываются на основании финансовой отчетности. Самым распространенным примером использования агрегатного подхода при оценке экономической безопасности является построение балансовых моделей соответствия величины запасов источникам их формирования. Оценка осуществляется на основе анализа финансовой устойчивости предприятия, степень которой определяется исходя из достаточности оборотных средств (собственных или заемных) для осуществления производственно-сбытовой деятельности [13]. Отметим, что это очень узкий подход к оценке уровня финансовой безопасности предприятия, ведь кроме оборотных средств в финансовой деятельности предприятия задействованы собственный основной капитал, прибыль, инвестиции, ценные бумаги и др.

Заключение. Проведенный анализ методических подходов к оценке уровня экономической безопасности предприятия свидетельствует, что:

– оценка уровня экономической безопасности предприятия на основе анализа динамики одного или нескольких индикаторов не учитывает системного ее характера, а следовательно, неэффективна;

– в значительной части методов не выделяется и количественно не определяется влияние угроз на уровень финансовой безопасности. Поэтому целесообразно учитывать степень риска перехода из состояния финансовой безопасности в состояние финансового кризиса в разрезе соответствующих факторов;

– в рассмотренных подходах к оценке экономической безопасности

предприятия основное внимание уделяют оценке уровня безопасности в ретроспективном и текущем измерении, в то время как наиболее ценными являются прогнозные оценки на будущее.

Таким образом, определение научно обоснованного уровня экономической безопасности предприятия должно базироваться на формировании системы критериев перспективной оценки для каждого конкретного предприятия, исходя из специфики его финансово-хозяйственной деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Горбачук Ю.А., Кушнир Н.Б. Экономическая диагностика: Интерактивный комплекс учебно-методического обеспечения. Ровно : НУВГП, 2007. 176 с.

2. Жовна О.М. Молодецкая О.М. Оценка финансовой безопасности предприятий на основе отдельной диагностики кризисного состояния за текущий и прошлые периоды: Электронное научное фаховое издание «Эффективная экономика» Днепропетровск, 2011. №10. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w>.

3. Грицок Н.А. Методические подходы к обоснованию индикаторов оценки уровня финансовой безопасности предприятия. *Проблемы науки*. Киев, 2008. № 6. С. 31–35.

4. Судакова О.И. Экономическая диагностика банкротства предприятия. *Экономический простор*. Днепро, 2008. №14. С. 198-206.

5. Даниленко В. А. Применение моделей диагностики банкротства для оценки финансовой устойчивости промышленных предприятий Украины. *Науковий весник Академії муніципального управління. Сб. науч. трудов, серія. Економіка*. Вып 7, 2009 р. Київ. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/ekon/2009_7/09_dvaeou.pdf.

6. Матвийчук А.В. Диагностика банкротства предприятий. *Экономика Украины*. Киев, 2010. № 4. С. 20-28.

7. Рета М.В., Иванова А.О. Методические подходы к оценке уровня финансовой безопасности предприятия. *Вестник НТУ «ХПИ»*. Харьков, 2013. № 21 (994). С. 29-37.

8. Довбня С.Б., Гичова Н.Ю. Диагностика экономической безопасности предприятия как инструмент определения направлений его инновационного развития. *Экономический вестник НГУ*. Днепро, 2008. № 3. С. 36-42. – URL: http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/406/2008_3_p036-042.pdf?

9. Антоненко В.М., Портнова Г.О. Исследования, апробация и развитие. Сборник научных трудов Национального университета государственной налоговой службы Украины. Киев, 2012. №1. С. 345-355. URL: – <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/jspui/bitstream/.../25452/>.

10. Антоненко В.М. Финансовый результат как фактор влияния на финансовую безопасность предприятия. *Комунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник*. Харьков, 2012. №108. С. 350-359.

11. Пожуева Т.А. Обеспечение экономической безопасности – гарантия стабильного функционирования субъекта хозяйствования. – URL: Теоретические и практические аспекты экономики и интеллектуальной собственности: сб. научн. трудов: у 3-х т / ПДТУ. Мариуполь, 2011. Т 2. С. 222-227. <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/816/41.pdf?sequence=1>

12. Шляга О.В., Степанчук О.И. Анализ подходов к оценке уровня экономической безопасности промышленного предприятия. – URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_037

13. Шеремет А.А. Финансовый анализ: учебн. пособ. Киев : «Кондор», 2005. 196 с.

А.В. Череп¹, экономика ғылымдарының докторы, профессор,

А.В. Горбунова², ғылым кандидаты, доцент,

В.З. Бугай³, экономика ғылымдарының кандидаты,
аға ғылыми қызметкер

^{1, 2, 3} Запорожье ұлттық университеті, Киев қ., Украина

Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін сәйкестендірудің әдістемелік тәсілдерін талдау

Түйіндеме. Кәсіпорынның қауіпсіздігі оның үздіксіз, теңдестірілген және тұрақты дамуын қамтамасыз етеді, бұл қолда бар ресурстардың барлық түрлерін тиімді пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі, сонымен қатар экономикалық және қаржылық көрсеткіштердің оң динамикасында көрінеді. Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін анықтайтын көрсеткіштер жүйесі әр түрлі сипатталады, құрылымдау қиын, олардың едәуір бөлігі қажетті ақпараттық жүктемеге ие бола бермейді. Экономикалық көрсеткіштер бір-бірімен тығыз байланысты. Сондықтан олардың жүйелік анықтамасы ғана кәсіпорынға экономикалық қауіптердің объективті көрінісін бере алады. Ғылыми дереккөздерде кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігіне төнетін қатерлерді бағалаудың әртүрлі тәсілдері бар екендігі анықталды. Мұндай тәсілдердің негізгілері индикаторлық және ресурстық-функционалдық болып табылады. Бірінші тәсілдің негізгі кемшіліктері индикаторлардың едәуір саны және олардың шекті мәндерін анықтаудың күрделілігі, сондай-ақ сыртқы және ішкі ортадағы өзгерістерді ескермеу болып табылады. Қазіргі жағдайда кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін бағалауға тек ресурстық-функционалдық тәсілді қолдану негізсіз екендігі анықталды, өйткені қауіпсіздіктің өзі кәсіпорынның қауіп-қатерлерге қарсы тұру және оның болашақ кезеңдерде дамуын қамтамасыз ету қабілеті ретінде түсіндіріледі. Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігіне төнетін қатерлерді баға-лау тек экономикалық проблемалар туындаған жағдайда ғана емес, сонымен бірге оларды болжау, болдырмау, экономикалық әлеуетті тиімді және ұтымды пайдалану үшін де жүргізілуі керек екендігі негізделген. Кәсіпорынға экономикалық қауіптерді бағалау кезінде туындайтын негізгі проблемалық

мәселелер зерттеу кезеңіндегі кәсіпорынның даму тенденциялары мен заңдылықтарын анықтау, қаржы-экономикалық қыз-меттің қолайсыз учаскелерін және олардың кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігіне әсер ету дәрежесін анықтау, оны нығайту үшін пайдалануға болатын резервтерді анықтау болып табылады.

Түйінді сөздер: кәсіпорын; экономикалық қауіпсіздік; әдістемелік тәсілдер; талдау; индикаторлар; қауіп; кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін бағалау.

A.V. Cherep¹, Doctor of Economics, Professor,
A.V. Horbunova, PhD in Economics, associate professor,
V.Z. Buhai, PhD in Economics, senior research scientist
^{1, 2, 3} Zaporizhzhia national university, Kiev, Ukraine

Analysis of methodical approaches to measure enterprise`s economic security

Abstract. Business security means its continuous, balanced and sustainable development ensured by the effective application of all types of available resources, and reflected in the upward trends of economic and financial indicators. It has been proved that the system of indicators which determines enterprise`s economic security is diversified, complicatedly organized, though the variety of indicators is not always informative. Economic indicators are closely interrelated. Therefore, only their systematic definition can provide a true picture of business` economic threats. It has been identified that there are different approaches to assess threats to enterprise`s economic security in scientific literature. The main are the indicator and resource-functional approaches. It has been determined that the main disadvantages of the first approach are substantial number of indicators, difficulties to measure their marginal values, not taking into account changes of external and internal environment. It has been specified that nowadays application only of the resource-functional approach to assess business` economic security is irrational, since the security itself is defined as the ability of an enterprise to face threats and ensure its development in the future. It has been stated that it is necessary to assess threats to enterprise`s economic security not only in cases of economic hardship, but also in order to forecast, avoid, effectively and rationally use its economic capacity. The main challenges of enterprise`s economic threats assessment are to reveal trends and patterns in business development in the period under study, identify unfavorable fields of financial and economic activities and their impact on enterprise`s economic security, find out the reserves that could be used to strengthen it.

Keywords: company; economic security; methodical approaches; analysis; indicators; threat; assessment of the economic security of the enterprise.

Ғ. М. Өтепберген, магистрант
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

БАНКТЕРДЕГІ ІШКІ АУДИТТИ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Бұл зерттеу ішкі бақылау және аудит мәселелерін зерттеуге бағытталған, банк, қаржы мекемелеріндегі жұмыс көлемі мен іскерлік белсенділіктің артуына байланысты, ішкі аудит жүргізу қажеттілігіне, және оған назар аудару керек ету мақсатындағы банк мекемесін дамыту перспективалары жайында жазылатын болады. Ішкі аудит – бұл компанияның сапа менеджменті жүйесінің басшылығының бақылаудың тиімді түрі. Бұл тұжырымдама жаңа емес, бірақ соған қарамастан ішкі аудит соңғы жылдары ғана отандық ортада белсенді түрде дами бастады және өзінің танымалдылығына ие болды. Ірі компаниялар мен кәсіпорындар бұл тұжырымдаманы белсенді қолдайды, ішкі аудиторлардың қызметін кәсіпорындарды басқару функцияларын орындауға көмектесу үшін қосымша ресурстар ретінде қолданады. Маңызды фактор аудит кезінде жүргізілетін іс-шараларды жоспарлау болып табылады – бұл процедураның тиімділігі осыған байланысты. Бұл үнемі, қарқынды өсіп келе жатқан үрдіс. Жалпы, банк операцияларының және көптеген операциялардың қолдану аясындағы күрделілігі, басқа факторлармен қатар, жоғары басшылыққа барлық операцияларды толық бақылауға немесе тікелей бақылауға мүмкіндік бермейді. Осылайша, ішкі аудит мекеме саясатының және одан бөлек, барлық орнатылған бақылау жүйелерінің сақталуын, үздіксіз жұмыс жасауын қамтамасыз ету үшін, басшылық пен операторлар арасындағы алшақтықты жою үшін қолданылатын тиімді құрал ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, зерттеушіге, бақылаушыға ішкі аудит мәселелері мен банк мекемесінің даму перспективалары туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін кейбір зерттеу мәселелері анықталады.

Түйінді сөздер: аудит, банк, ішкі аудит, ішкі бақылау, ішкі аудит проблемалары, даму перспективалары.

Кіріспе. Ішкі аудит функциясы ағымдағы қызмет көрсетуде және ішкі бақылау жүйелері мен процестерін бағалауда, банктегі тәуекелдерді басқаруда шешуші рөл атқарады. Бірнеше жыл бұрын, қаржылық қызметтерді реттеуші органдар, әлемдік стандарттарды белгілеу органдары қаржы мекемелеріндегі ішкі аудиттің рөлін арттыратын, және ішкі аудит заңдарына сәйкес келетін, тиімділіктің жоғары стандарттарын белгілейтін бірқатар стандарттарды шығарды. Жақсартылған стандарттар қаржы дағдарысына дейін және оның барысында, ішкі аудит функцияларында сақталатын кемшіліктерді жою үшін қажет деп саналды. Жаңа стандарттар қолданылу әр түрлі болғанымен, олар жалпы мақсатты көздейді. Яғни: ішкі аудиттің маңыздылығын, олардың мүмкіндіктері мен әсерін арттыру секілді мақсаттарды көздейді. Ішкі аудиттің елеулі үлесін көрсету және

енгізу, қаржы жүйесінің қауіпсіз және сенімді жұмыс істеуіне септігін тигізеді.

Сараптамалық бөлім. Қазіргі банк жүйесіндегі банк құрылымының ең маңызды, өмірлік маңызды компоненттерінің бірі – дамыған немесе дамушы елдердегі ішкі бақылау жүйесі. Себебі, жүйенің тиімді және пәрменді жұмысы, банктің өзі қалағандай жұмыс істейтіндігін көрсетеді. Демек, нарықтағы инвесторлар мен басқа клиенттер осы банктің қызметтерін пайдалануды жөн көреді. Өйткені олар банктің қаржылық тұрақтылығына сенімді болады. Аудит екі нысанда жүзеге асырылады: ішкі аудит және сыртқы аудит. Олар ұйымның әл-ауқаты үшін және тиімді бақылау мен басқару үшін өте маңызды. Атап айтқанда, ішкі аудит банктерде өте маңызды [1].

Тугиман (2006) жазуларында: «Ішкі аудит – бұл ұйымдағы тәуелсіз бағалау функциясы». Оның мақсаты – ұйымның қызметін тестілеу және бағалау. Компанияда ішкі бақылау маңызды рөл атқарады деп көрсетілген.

Муляди (2008) сонымен қатар: «Ішкі бақылау – бұл комиссарлар кеңесі, басшылық және ұйымның басқа да қызметкерлері қозғаған процесс». Ол қаржылық сенімділік, оның Конституцияға сәйкестігі тұрғысынан мақсатқа жету туралы дұрыс түсінік алуға бағытталған ережелер болып табылады.

Негу жазуларында Ішкі аудит функцияларын былай сипаттады: Ішкі аудитор қаржылық есеп пен басқа да операцияларды бақылау, сапасын тексеру және бағалауға құқығы бар. Ол жедел орындаушылар арасындағы тағайындалған саясаткерлермен, жоспарлармен және рәсімдермен қарым-қатынасты тексереді. Сондай-ақ, ол шығындарды болдырмау үшін компанияның пайдаланылған активтерін және оның жауапкершілігін тексереді. Ішкі аудит, сонымен қатар компания ұсынатын бухгалтерлік жазбалардың және басқалардың дұрыстығын тексереді.

Ішкі аудит міндеттеріне байланысты персоналды, операцияларды басқаруды бағалайды. Демек, ішкі аудит функциясының маңызды міндеті – кәсіпорынның бақылау тиімділігін бақылау болып табылады [2].

Ішкі бақылау – бұл корпорация ішінде құрылымдалған жүйе. Оның мақсаты қызметтің тиімділігі мен нәтижесін арттыру болып табылады. Жүйе, қызметтің заңдар мен нормативтік актілерге сәйкестігін қамтамасыз етеді және қаржылық есептіліктің сенімділігін арттырады. Ішкі бақылау жүйесі – мекеме үшін өзінің түпкі мақсаттарына жету үшін өте маңызды.

Ішкі бақылау жүйесі банктерге қаржылық шығындарға әкелуі мүмкін ықтимал проблемаларды алдын-ала білуге және сол арқылы болашақтағы шығындардың алдын алуға немесе азайтуға мүмкіндік береді. Банктердегі банкроттықтың себептерін зерттей келе, тиімді және мүлтіксіз ішкі бақылау жүйесі, қаржылық шығындардың алдын алады деген қорытындыға келді.

«Cook et al. 1980» деректерінде: «Ішкі бақылау жүйесін тұтастай алғанда компания активтерін қолдау, бухгалтерлік есепке және басқа да операцияларға қатысты ақпарат пен есептердің дәлдігі мен дұрыстығын қамтамасыз ету, ондағы операциялардың тиімділігін арттыру функциялары бар жүйе ретінде айқындауға болады», – деп жазылған.

Банктер үшін ішкі бақылау жүйесінің негізгі мақсаты барлық банктік тәжірибелер мен операциялардың, халықаралық аудит стандарттарымен, банк заңдары мен ережелерімен және қажет болған жағдайда туындауы мүмкін мәселелерді шешу ережелерімен үйлесімділігін, үнемі бақылау болып табылады. Сонымен қатар, ішкі бақылаудың тиімді жүйесінде банктік салада қате, алаяқтық транзакциялар мен бұзушылықтар аз болады. Ішкі аудитордың тәуелсіз деңгейде болуы іс жүзінде өте қиын, өйткені басшылық жұмыс істеу жағдайларына, басқару шеңберіне және жұмыс көлеміне әсер етеді. Шын мәнінде, сыртқы аудиторға қызығушылық тудыратын салалардың бірі – ішкі аудитордың Тәуелсіздік дәрежесін бағалау. Осы тәуелсіздікке қол жеткізу үшін мыналарды ескеру қажет:

- олар үшін кәсіпорын жазбаларын, активтерін және қызметкерлерін бақылауға ешқандай шектеу болмауы;
- жоғары басшылыққа есеп беру бостандығы;
- олардың аудиторлық емес жұмысы болуы керек;
- олар объективті көзқараспен жұмыс істеуі керек.

Нәтижелер және талқылау Ішкі аудит бүгінгі таңда өз позициясын нығайтты. Фирмалар ішінде оның қызметі жақсарды. Қазіргі уақытта реттеуші органдар, аудит жөніндегі комитеттер және ішкі аудит жөніндегі басқарушы топтарды қажетті қайта құру мәні бойынша процесс аяқталды ма немесе алда одан әрі өзгерістер бар ма? – деген сұрақтар ойландырады [3].

Жаңа стандарттар ішкі аудит шеңберін және ол қол жеткізуге тиісті тиімділік стандарттарын едәуір кеңейтті. Ішкі аудит функциясын олардың кеңейтілген өкілеттіктерін қанағаттандыру үшін қайта құру және тиісті түрде жабдықтау маңызды және тұрақты өзгерістерді қажет етеді.

Басқа факторларға сүйенсек, ішкі аудитті көптеген өзгерістерді күтетінін көрсетеді. Фирмалардағы тәуекелдерді басқару модельдері айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бұл реттеуші органдардың деректері бойынша бойынша үш қорғаныс желісінің күшті және тиімді моделіне негізделген. Ағымдағы пруденциялық және реттеушілік реформалар ішкі аудитке күшті әсер етуді жалғастырады, сондай-ақ фирмалардың стратегиялары мен бизнес-модельдерінде елеулі өзгерістер әкеледі.

Ішкі аудиттегі қажетті қайта құру функцияның тәуекелдерді басқару құрылымының тұтастығына назар аударуды, жаңа әдістер мен құралдарды қолдануды, қызметкерлердің динамикалық моделін құруды және фирманың тұрақты экономикасы мен тәуекелдерді басқаруды күшейтуді талап етеді. Ішкі аудиттің жетілуі жаһандық ауқымда ерекшеленеді, және оған әсер ететін реттеуші талаптар сияқты, бұл қажетті өзгерісті одан әрі қиындатады. Сәтті трансформация өте маңызды. Тиімді Ішкі аудит, тәуекелдерді ұтымды басқарудың ажырамас бөлігі және директорлар мен атқарушы басшылыққа басқару жөніндегі өз міндеттерін орындауға мүмкіндік беретін, негізгі фактор болып табылады. Тәуекелдерді басқаруда, өткен қателіктер фирмалар мен салаларға айыппұл, есеп айырысу және бедел үшін қымбат болды. Қайта құру үшін Директорлар кеңесі мен Жоғарғы басшылықтың күшті қолдауы өте маңызды, өйткені ішкі аудит өзінің жоғарылатылған рөлін атқара алатындай батыл өзгерістер қажет [4].

Зерттеу қарсаңында, зерттеушілер елдегі бірнеше банктердің Ішкі аудит жүйелерін талдай келе отырып, мынандай тұжырымдама жасады:

1. Банктер заңдармен және ережелермен байланысты бірдей құрылымға ие болғанымен, әр банк өз құрылымына тән кейбір өзгерістер енгізгені атап өтілді. Бұл жағдай банктерге жоғарыда аталған икемделген, әрі тиімді және практикалық жүйені қамтамасыз етуге мүмкіндік береді

2. Ішкі бақылау тәсілі экономикалық, саяси, әлеуметтік және экологиялық өзгерістерден туындайтын талаптар тұрғысынан үнемі өзгеріп, жетілдіріліп отырады.

3. Ішкі бақылау қызметі уақыт өте келе банк тәжірибесінде маңызды бола бастады.

Дағдарысқа дейінгі ішкі аудиттің кемшіліктерінен кейін реттеуші органдар мен стандарттарды жасаушылар ішкі аудиттің оған байланғаннан гөрі кең рөл мен басқару шеңбері болуы керек екенін анық көрсетті. Олар мекемені басқару, тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау құрылымын қамтитын өкілеттіктер болып табылады.

Ішкі бақылау мәселесінің маңыздылығын әрдайым банк қауымдас­тығы мойындады. Тәуекелдерді азайтуға бағытталған күнделікті тәжірибе ресейлік банктерді осы немесе басқа типтегі ішкі бақылау жүйелерін құру қажеттілігін түсінуге мәжбүр етті. Тәуекелдерді басқару жүйесін нығайту және корпоративтік басқару саласындағы басқарушылық бақылау проблемалары бүкіл әлемдегі жоғары басшылықтың назарын аударуда. Корпоративтік басқару, тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау арасында тығыз байланыс бар. Тиімді корпоративтік басқару стратегияны әзірлеу сатысында тәуекелдерді есепке алуды көздейді. Тәуекелдерді бақылау, өз кезегінде, тиімді корпоративтік басқаруға негізделген. Бақылау мен тәуекел де өзара тәуелді, өйткені бақылау басшылықтың, Директорлар кеңесінің және тәуекелдерді бақылауға тартылған басқа да органдардың кез келген іс-қимылын және қойылған мақсаттарға қол жеткізу мен міндеттерді орындау ықтималдығын арттыруды білдіреді [5].

Осеннің (1994) қорытындыларына сәйкес, ішкі аудиттің тиімді функциясы үстеме шығындарды азайтады, тиімділікті арттыру жолдарын анықтайды және ықтимал шығындарға ұшырауды азайтады. Тиісті уәждемесі мен оқуы, кәсіби сертификаты бар ішкі аудит қызметінің қызметкерлері, аудит бөлімінің жеделдігі мен нәтижелілігіне өз үлесін қоса алатыны анықталды.

Lav (2004) зерттеуіндегідей Ішкі аудит менеджмент үшін тәуелсіз және объективті бағалауды қамтамасыз етеді.

Янг (2005) ішкі аудит функциялары басшылыққа бақылау шараларын бағалау, әлсіз жерлерді анықтау және жазбаларға, мүлікке және персоналға толық және шектеусіз қол жеткізу, ұсыныстар беру арқылы банктің қаржылық және операциялық мақсаттарына қол жеткізуге көмектесетінін анықтады.

Dubis et al. (2010) ішкі аудиттің өңдеу мен белгіленген мақсаттарға қол жеткізудегі тиімділігі мен пәрменділігі ұқсас тұжырымдама аясында сипатталуы мүмкін екенін анықтады. Мерзімді түрде ішкі аудиттің тиімділігі ішкі аудит процесінің бөлігі ретінде бағаланады. Ежелгі уақытта ішкі аудиторлар орта бухгалтерлік есеп басшылығына, содан кейін қаржы

директорына, содан кейін бас директорға есеп берді. Қазіргі уақытта ішкі аудиторлардың тікелей Директорлар кеңесіне, әсіресе ішкі аудитке қатысты барлық мәселелерді шешетін Директорлар кеңесінің аудит комитетіне есеп беруі маңызды.

Австралиядағы ішкі аудит функциясының тәуелсіздігін сыни тұрғыдан талдайтын Christopher et al (2009) зерттеуі бойынша, компанияның басқа функцияларына ауысуына байланысты ұзақ мерзімді ішкі аудит сирек болатындығын көрсетті. Осылайша, ішкі аудиторлардың одан әрі кәсіби қызметіне қолдаудың болмауы болжанады. Нәтижесінде біз ішкі аудитордың проблемалары мен ішкі аудит рөлінің тиімділігі арасындағы теріс байланысты болжаймыз.

Ішкі бақылаудың тиімді жүйесі, қаржы-шаруашылық қызметтің өнімділігін (тиімділігін) арттыруды, сондай-ақ тәуекелдерді бақылауды және активтер мен пассивтерді бақылауды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ, ол қаржылық, бухгалтерлік және статистикалық есептіліктің сенімділігі, толықтығы мен ашықтығын, сондай-ақ федералды заңдар мен ережелерді, банк стандарттары мен кәсіби мінез-құлық ережелерін, банктің саясаты мен қызметіне қатысты ішкі ережелерін қамтамасыз етеді. Ішкі аудиттің бірнеше мақсаттары мен принциптері бар. Ішкі аудит Банктің ішкі бақылау жүйелерінің қайталанатын мониторингінің және оның ішкі капиталды бағалау рәсімдерінің бөлігі болып табылады. Осылайша, ол басшылық пен Директорлар кеңесіне жоғарыда айтылғандай өз міндеттерін тиімді орындауға көмектеседі [6].

Әрбір банкте ішкі аудит бөлімі болуы керек, оған ол өз қызметінің көлемі мен сипатына қатысты сене алады. Шағын банктерде ішкі аудит көбінесе сырттан жүргізіледі. Банк мекемесіндегі ішкі аудит бөлімі өзі басқаратын қызмет түрлеріне тәуелсіз болуы керек, сонымен қатар күнделікті ішкі бақылау процестерінен тәуелсіз болуы керек. Осылайша, бұл бөлімнің өз қызметін объективті және бейтарап жүзеге асыратындығына кепілдік беріледі. Ішкі аудиторлардың банкпен мүдделер қақтығысы болмауы мүмкін. Әрбір банкте оның банк шеңберіндегі ережесі мен өкілеттіктерін көздейтін ішкі аудиттің формализацияланған қағидаттары болуға тиіс. Мұнда ішкі аудиторлардың жұмыс көлемі, Банктің ұйымдық құрылымындағы бүкіл бөлімнің жағдайы, басқа бақылау бөлімдерімен қарым-қатынас және т.б. жүйеленуі керек. Оның әлсіз жақтары – тексерулер тым қарапайым және формальды болды. Кез-келген әрекеттің қатаң ережелері де болды. Қолданыстағы стандарттардан кез-келген ауытқуларды анықтау қиын болды. Контроллерлердің ережелері өте белгісіз болды және белгілі бір сәтсіздіктің себептері мен салдарын сипаттамай-ақ, кейбір ережелерге тек сілтемелер ғана кірді [7].

Қорытынды. Жоғарыда келтірілген ақпараттарды қорыта келе, ішкі бақылау жүйесінің белгіленген деңгейлері аясында банкте келесі процесстер орындалуда:

– Бизнес-процестерді талдау. Бақылаудың негізгі тұстарын және олардың дұрыстығын, бақылау әдістерін анықтау үшін ішкі аудит қызметі орындайтын бизнес-процестерді талдау. Бизнес-процестер ішіндегі функциялардың реттілігін, бизнес-процестер шеңберіндегі оқиғалар мен функциялар

арасындағы қатынасты көрсететін процестер тізбегінің принципіне негізделген бизнес-процестерді талдау жүзеге асырылуда.

– Қолданыстағы бақылау процедураларын бағалау. Бизнес-процестерді талдау нәтижесінде ішкі аудит қызметі қолданыстағы бақылау тетіктерінің жеткіліктілігі мен тиімділігін бағалайды, сондай-ақ тәуекелге әкеп соқтыратын, қате бақылау рәсімдерін анықтайды.

– Бақылау процедураларын әзірлеу. Бақылау рәсімдерін әзірлеу тәуекелдің туындау ықтималдығын азайтуға және олардан болатын жағымсыз салдардың әсерін азайтуға бағытталған шаралар кешенін қалыптастыру арқылы жүзеге асырылады.

– Мониторинг жасау. Ішкі бақылау жүйесінің мониторингі – бұл қолайсыз үрдістерді анықтау, бақылау нәтижелерін талдау және ішкі басқару шешімдерін қабылдау үшін деректерді дайындау мақсатында бақылау процедураларын жүйелі түрде бақылау, оларды өзгерту, тиімді енгізу механизмі.

Банкте қабылданған және белгіленген бақылау рәсімдерінің тиімділігінің мониторингін Ішкі аудит қызметі және ішкі бақылау қызметі жүзеге асырады. Бүгінгі тұрақсыз бизнес-ортада банктік ішкі сектор күрделі бизнес міндеттерінің кең спектріне тап болады. Бұл проблемалар бәсекелестік нарықтық қысым, нормативтік талаптарға сәйкестік, сот процестері, инвесторлардың сұранысы, өзгертін технологиялар, корпоративтік басқару, іскерлік этика және есеп беру түрінде анықталады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Банктерде ішкі бақылауды ұйымдастыруға қойылатын талаптар [Электрондық ресурс]. – <http://select.by/content/view/1131/46/>. – Жариялану күні: 05.04.2015.

2. Хорохордин Д.Н., Боброва Т.Д. Ішкі аудитті ұйымдастырудың өзекті мәселелері // Ғылым аумағы, 2007. – 595-597 б.

3. Адеми Б., Аденугба А. Ішкі бақылау мен сыртқы аудиттің тиімділігі // Бизнес және қаржы жөніндегі жаһандық конференция материалы, 6(2), 2011. – 699-707 б.

4. Nayali A., Dinc Y., Sarili S., Dizman A.C., Gundogdu A. банк секторындағы Интернетті басқару жүйесінің маңыздылығы: Түркия деректері, 2013. – Б. 1-16.

5. Хери. Potret Profesi Audit Internal // Jakarta: Alfabeta, 2010. – Б.1-120.

6. Ozten C, Kargyn C. Банк саласындағы ішкі бақылау қызметі шеңберіндегі несиелік бақылау және бухгалтерлік есеп процесі // Афьон Кочатепе университетінің баспасы, 14 (2), 2012. – Б. 119-136.

7. Рэтлифф Р.Л., Реддинг К.Ф. Аудитке кіріспе: Логика, принциптер және әдістер // Альтамонте Спрингс, Флорида: ішкі аудиторлар институты, 2002. – С. 1560.

Issues of development of internal audit of banks

Abstract. This study will consider the issues of internal control and audit, the need for internal audit in connection with the increase in the volume of work and business activity in banks and financial institutions, as well as the prospects for the development of a banking institution to address them. Internal audit is an effective form of control over the company's quality management system. This concept is not new, but nevertheless, internal audit only in recent years began to actively develop in the internal environment and gained popularity. Large companies and enterprises actively support this concept, using the activities of internal auditors as additional resources to help them fulfill their enterprise management functions. An important factor is the planning of activities during the audit – the effectiveness of this procedure depends on it. This is an ever-growing trend.

In general, the complexity of banking operations and the volume of many transactions, among other factors, prevent senior management from having full or direct control over all transactions. Thus, internal audit serves as an effective tool used to ensure compliance with the institution's policy and, moreover, all installed control systems, to ensure continuity of work, to bridge the gap between management and operators. In addition, some research questions will be identified that will allow the researcher, the observer to draw conclusions about the problems of internal audit and the prospects for the development of a banking institution.

Keywords: audit, banking, internal audit, internal control, internal audit problems, development prospects.

Г.М. Утепберген, магистрант
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Вопросы развития внутреннего аудита банков

Аннотация. В данном исследовании будут рассмотрены вопросы внутреннего контроля и аудита, необходимость внутреннего аудита в связи с увеличением объема работы и деловой активности в банках и финансовых учреждениях, а также перспективы развития банковского учреждения для их решения. Внутренний аудит – эффективная форма контроля над системой менеджмента качества компании. Эта концепция не нова, но тем не менее внутренний аудит только в последние годы начал активно развиваться во внутренней среде и завоевал популярность. Крупные компании и предприятия активно поддерживают эту концепцию, используя деятельность внутренних auditors в качестве дополнительных ресурсов, помогающих им выполнять функции управления предприятием. Важным фактором является планирование мероприятий во время аудита – от этого зависит эффективность данной процедуры. Это постоянно растущая тенденция.

В целом сложность банковских операций и объем многих операций, помимо других факторов, не позволяют высшему руководству полностью или напрямую контролировать все операции. Таким образом, внутренний аудит служит эффективным инструментом, используемым для обеспечения соблюдения политики учреждения и, более того, всех установленных систем контроля, для обеспечения непрерывной работы, для устранения разрыва между руководством и операторами. Кроме того, будут определены некоторые вопросы исследования, которые позволят исследователю, наблюдателю сделать выводы о проблемах внутреннего аудита и перспективах развития банковского учреждения.

Ключевые слова. Аудит, банковское дело, внутренний аудит, внутренний контроль, проблемы внутреннего аудита, перспективы развития.

Г.К. Нургалиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а
Е.Н. Сағынбекова², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҰЙЫМНЫҢ ҚАРЖЫСЫН БАСҚАРУДАҒЫ КРЕДИТОРЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕКТЕРДІ ЕСЕПКЕ АЛУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Мақалада ұйымның қаржысын басқару кезінде дебиторлық және кредиторлық берешекті есепке алудың өзекті мәселелері қарастырылған. Берешектерді есепке алу мен бақылаудың маңыздылығы туралы қорытынды жасалды, бұл басқару шешімдеріне айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар дебиторлық және кредиторлық берешекті есепке алуды ұйымдастырумен байланысты проблемаларға арналған болып табылады. Нарықтық қатынастардың қазіргі жағдайында шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық жағдайының тұрақтылығы көбінесе дебиторлық және кредиторлық берешекті басқарудың тиімділігіне байланысты екендігінде күмән жоқ. Бухгалтерлік есеп жүйесінің басты бағыты – бұл ұйым үшін ақысыз несиенің бір түрі болып табылатын кредиторлық берешектің мөлшері. Бухгалтерлік есептің мақсаты дебиторлық берешек деңгейін кредиторлық берешек деңгейінен аспайтын деңгейге дейін төмендету болып табылады. Яғни, дебиторлық және кредиторлық берешектердің қозғалысын бақылау ерекше назар аударуды талап етеді. Қарыздың бұл түрінің пайда болуы қаражаттың жетіспеуіне және нәтижесінде ұйымның төлем қабілетсіздігіне әкелуі мүмкін. Үшінші маңызды міндет – қарыздарды уақтылы өтеуді ұйымдастыру, кідірістер мен айыппұлдарды болдырмау. Есептеудің дұрыс таңдалған түрі компанияны сәтті ұйымдастыруда шешуші рөл атқара алады. Тақырыптың өзектілігі осы мәселенің жоғары теориялық және практикалық маңыздылығымен анықталады. Автор кәсіпорынның төлем қабілеттілігін арттыру мақсатында дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысуды басқару бойынша бірқатар ұсынымдар ұсынады.

Түйінді сөздер: міндеттемелер, есеп, кредиторлық берешек, дебиторлық берешек, бақылау, бухгалтерлік есеп, аналитикалық есеп.

Кіріспе. Қазіргі қоғамдағы қарызды басқару жүйесі қарызды талдау, бақылау және бағалау әдістерінің барлық кешенін қамтиды. Қарызды тиімді басқару контрагенттермен тұрақты жұмыс жасауды, келісімшарттық жұмысты ұйымдастыруды, қарызды басқаруды, мерзімі өткен қарыз көздеріне кешенді және жүйелі көзқарасты қалыптастыруды білдіреді. Бухгалтерлік есептің мақсаттарының бірі ұйымның есеп айырысуды, ең алдымен дебиторлық және кредиторлық берешек қозғалысын жүзеге асыру кезінде тиімді бақылау жүйесін қалыптастыру болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін бухгалтерлік есеп бірқатар өзара байланысты

тапсырмаларды орындауға арналған болып табылады. Бухгалтерлік есеп жүйесінің басты бағыты – бұл ұйым үшін ақысыз несиенің бір түрі болып табылатын кредиторлық берешектің мөлшері.

Сараптамалық бөлім. Кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметінің тәжірибесін талдау, әдетте, олардың көпшілігінде дебиторлық және кредиторлық берешектер бөлігінде айтарлықтай көрсеткіштердің болуын анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты қазіргі заманғы кәсіпорын өзінің серпінді, үдемелі дамуын қамтамасыз ету мақсатында (әсіресе, егер ол нарықта жоғары бәсекелестік жағдайында жұмыс істейтін болса) экономикалық салада жеткілікті икемді саясат жүргізуге және ахуалдың барлық өзгерістеріне жедел ден қоюға тиіс екендігін даусыз факт деп тану керек.

В. Гетьманның редакциясымен жарық көрген «Қаржылық есеп» оқулығында дебиторлық берешектің құрамы және оны есепке алу ережелері ашылады. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, уақтылы ауыстыру және мерзімі өткен дебиторлық және кредиторлық берешекті есептен шығару тәртібін сақтау ұйымға табыс салығын есептеу үшін салық базасын дұрыс анықтауға мүмкіндік береді деген тұжырым жасалады [5].

Қаржы-шаруашылық қызметті жүзеге асыратын кез келген кәсіпорын өзі өндіретін өнімдер мен көрсетілетін қызметтердің өткізу нарықтарына ғана емес, сондай-ақ жинақтаушы бұйымдарды жеткізушілерге де байланысты болады. Сондықтан дебиторлық және кредиторлық берешектердің бухгалтерлік құжаттарында тиісті түрде көрініс табуы маңызды мәнге ие. Бұл берешектердің осы түрлері бойынша баланстық қалдықтар сомасының, сондай-ақ олардың әрқайсысының айналым кезеңдерінің шаруашылық жүргізуші субъектінің төлем қабілеттілігін бағалаудың объективтілігіне тікелей әсер етуімен негізделеді.

Бұдан басқа, нарықтың жаңа сегменттерін игеру, сондай-ақ игерілгендерге (оның ішінде жаңа сатып алушыларды тарту) позицияларды нығайту олармен жұмыс істеу әдістерінің тиімділігін үнемі арттыруды талап ететінін үнемі ескеру қажет. Клиенттерге несиеге тауарлардың (қызметтердің) едәуір ассортиментін ұсыну мүмкіндігі бар кәсіпорын нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады және сол арқылы серіктестер санын, сондай-ақ сәйкесінше сату көлемін арттырады. Осы тұрғыдан алғанда, өндірілетін өнімдер мен көрсетілетін қызметтерді сатудың ең танымал формалары төлемдерді кейінге қалдыру немесе бөліп төлеу негізінде сатудың әртүрлі әдістері болып табылады. Тиісінше, бухгалтерлік есепте көрсетілген кәсіпорынның дебиторлық берешегінің үлесі үнемі өсіп келеді.

Жоғарыда келтірілген себептер ақшаның көп мөлшері «бұғатталған» болып көрінетін жағдайды объективті түрде анықтайды, яғни олар коммерциялық айналымға уақытша қатыспайды және есепте дебиторлық берешек түрінде көрсетіледі. Бұл үрдіс, Е. Агеева дұрыс атап өткендей, шаруашылық жүргізуші субъектілерді дебиторлық берешекті басқару тиімділігін арттыру мәселелеріне көбірек көңіл бөлуге мәжбүр етеді [1]. Сондықтан, бір жағынан, кәсіпорын мен сатып алушылар мен жеткізушілер арасында есеп айырысуды ұйымдастыру, екінші жағынан, айналым қаражаттарының айналым аралықтарын азайтуға, сондай-ақ қолма-қол ақшаның уақтылы түсуін қамтамасыз етуге тікелей әсер етеді деген тұжы-

рым орынды және әділ болады және кәсіпорынның төлем қабілеттілігі тікелей байланысты [3].

Дебиторлық және кредиторлық берешектердің болуы шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы ақшалай есеп айырысу жүйесінің табиғи жай-күйі болып табылатыны белгілі. Бұл, басқалармен қатар, төлем жасау уақыты мен тауарға меншік құқығының ауысу сәті арасында әрдайым алшақтық бар екендігімен түсіндіріледі. Сонымен қатар, төлемдердің кешіктірілуі, өкінішке орай, басқа «субъективті» себептерге байланысты болуы мүмкін. Мұның бәрі кейбір жағдайларда және белгілі бір жағдайларда несие ұйымдарынан қосымша қаражат алу қажеттілігіне, кейде тіпті банкроттыққа әкелуі мүмкін. Демек, кәсіпорынның кредиторлық және дебиторлық берешек көрсеткіштерінің өзгеруін бақылау мәні сөзсіз үлкен. Бақылаудың осы түрінің көмегімен есеп сапасы мен есептіліктің сенімділігі қамтамасыз етіліп қана қоймайды, сонымен қатар қаржы және кәсіпкерлік қызмет саласындағы шаруашылық жүргізуші субъектінің қолда бар резервтері анықталады (жұмылдырылады) [4].

Дебиторлық және кредиторлық берешектерді есепке алуды ұйымдастыру жөніндегі іс-шараларды іске асыру практикасын талдау мақсатында осы жұмыс шеңберінде «СтройКонтракт» ЖШС қаржы-шаруашылық қызметі пайдаланылды. Қолданыстағы заңнамаға және жергілікті нормативтік-құқықтық актілерге сәйкес бухгалтерлік есепті жүргізу функцияларын бас бухгалтер басқаратын кәсіпорынның бухгалтериясы жүзеге асырады. Бас бухгалтер лауазымдық нұсқаулыққа сәйкес іс-шараларды жүзеге асырады:

Бухгалтерлік есепті жүргізу, есеп саясатын қалыптастыру бойынша, сондай-ақ кәсіпорынның өзі де, оның серіктестері де ақшалай міндеттемелердің орындалуын бақылауды жүзеге асырады. Ол сондай-ақ кәсіпорын басшылығына және сыртқы ұйымдарға уақтылы және тиісті түрде ресімделген бухгалтерлік және салықтық есептілікті ұсынуға міндетті. «СтройКонтракт» ЖШС бухгалтерлік есебі «ІС: Кәсіпорын» – «Элит. Құрылыс» және «І С: кәсіпорын» – «Еңбекақы және Кадрлық бөлім». «Строй Контракт» ЖШС-де бухгалтерлік есепті қамтамасыз ету үшін бастапқы есеп құжаттамасының бірыңғай нысандарына толық сәйкес келетін бес формалы құжаттар қолданылады. Бухгалтерлік есепті жүргізу тәртібін регламенттейтін негізгі құжаттардың бірі салық және бухгалтерлік есепті жүргізу тәртібі, оның ішінде контрагенттермен есеп айырысу тәртібі белгіленетін есеп саясаты болып табылады. Дебиторлармен және креди-торлармен есеп айырысуды ұйымдастыру және жүргізу бухгалтериядан кәсіпорынның құрылымдық бөлімшелерімен де, сыртқы контрагенттермен де тұрақты өзара әрекеттесуді талап етеді. «СтройКонтракт» ЖШС ақылы қызмет көрсетеді. Қызметтің осы түрін көрсету негізінен өтеулі қызмет көрсету шарттарымен ресімделеді. Тиісінше, контрагенттермен есеп айырысу тұтастай шарт бойынша немесе жеке төлем-есеп айырысу құжаттары бойынша жүргізіледі. Әрбір нақты жағдайда есеп айырысуды жүзеге асыру тәсілі тиісті шартпен айқындалады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Әдетте шартта көрсетілген қызметтер белгілі бір уақыт аралығында көрсетіледі. Осыған байланысты

қызметтердің өзіндік құнын қалыптастыру кезінде есепті кезеңде кәсіпорын шеккен шығыстар көрсетілген қызметтерді тапсыру-қабылдау актісіне қол қойылған шарттар мен жұмыстар әлі жүргізіліп жатқан шарттар арасында бөлінеді. Дебиторлық және кредиторлық берешек міндеттеме сияқты ұғыммен тығыз байланысты. Міндеттеме бір тарап екінші тараптың пайдасына белгілі бір әрекеттер жасауға міндеттенетін қатынастардың болуын болжайды. Дебиторлық және кредиторлық берешек, жоғарыда айтылғандай, тиісті міндеттемелердің пайда болу сәтінің олар бойынша төлемдерді жүзеге асыру күнімен сәйкес келмеуі нәтижесінде пайда болады. Сонымен қатар, «СтройКонтракт» ЖШС-де барлық қарыздар екі түрге бөлінеді: ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді. Демек, «СтройКонтракт» ЖШС-дағы дебиторлық және кредиторлық берешекті есепке алудың негізгі міндеттері:

- ұйымның барлық қарыздарын берешектің нақты түрлеріне бөлу, есеп айырысу операциялары бойынша ақша қаражатының қозғалысын жедел есепке алу;

- аванстар, сақтандыру, наразылықтар және есеп айырысудың басқа да түрлері бойынша есептеулермен негізделген өтелмеген дебиторлық және кредиторлық берешектердің құрамы мен көлемдерін айқындау;

- кәсіпорын қызметкерлерімен материалдық-жауапты және есеп беретін тұлғалармен есеп айырысулар бойынша өтелмеген дебиторлық және кредиторлық берешектердің көлемдерін айқындау;

- өтелмеген дебиторлық және кредиторлық берешектердің көлемдерін айқындау, сондай-ақ есеп айырысу құжаттарын уақтылы анықтау, кәсіпорынның контрагенттері немесе кәсіпорынның өзі уақтылы төлемеген, оның ішінде өтелмеген коммерциялық және шетелдік кредиттер.

Бақылаудың осы түрін жүзеге асыру шеңберінде кәсіпорынның басшылығы мен меншік иелері жүйелі және тұрақты жүргізетін барлық іс-шаралар оларға тиісті субъектінің қаржылық-экономикалық және шаруашылық қызметінің осы саласындағы кемшіліктер туралы ақпаратты уақтылы алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл іс-шаралар кәсіпорынның материалдық және ақшалай ресурстарын пайдаланудың нақты жағдайы мен нәтижелерін, бухгалтерлік және салықтық есепке алу мен есептіліктің жай-күйін объективті бағалауға мүмкіндік береді. Жоғарыда көрсетілген себептерге байланысты дебиторлық және кредиторлық берешектердің динамикасына бақылауды жүзеге асыру есеп айырысу-төлем тәртібін нығайту үшін объективті түрде қажет және, тиісінше, кредиторлық және дебиторлық берешектердің айналымын бақылаудың маңызды факторы болып табылады.

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын арттыру үшін «СтройКонтракт» ЖШС айналым активтерінің жалпы көлеміндегі дебиторлық берешек үлесінің одан әрі өсуін тоқтатуға бағытталған шаралар кешенін жүргізу қажет. Олай болмаған жағдайда, орын алған жағдай мынадай қаржылық көрсеткіштердің төмендеуіне алып келуі мүмкін: ресурстар айналымы; сыртқы факторлардың әсері салдарынан тоқтап қалу; кредиторлар алдындағы тиісті төлемдік міндеттемелер [6].

Кез-келген коммерциялық ұйымның негізгі мақсаты пайда табу болып табылатындығы пікірталас тудырмайды. Сондықтан Қаржы-шаруашылық

қызмет саласында бақылау функцияларын жүзеге асыратын кәсіпорын басшылығы мен оның қызметтерінің алдында әрқашан дебиторлық және кредиторлық берешектерді азайту міндеті тұр, өйткені олардың ең болмағанда біреуінің жоғары деңгейі кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығына теріс әсер етуі мүмкін [2]. Демек, қазіргі заманғы бухгалтерлік есеп жүйесі дебиторлық және кредиторлық берешек көрсеткіштерін бағалауды да, ақшаны пайдаланудың жоғары тиімділігіне қол жеткізуге ықпал ететін талдау әдістерінің жиынтығын да қамтуы керек.

Жоғарыда келтірілген талдауды қорытындылай келе, «СтройКон-тракт» ЖШС басшылығына, дебиторлық және кредиторлық берешекті бас-қару және есепке алу тиімділігін арттыру аясында келесі ұсыныстарды беруге болады.

1) дебиторлық және кредиторлық берешектермен жұмыс істеу үшін жұмыс тобын құру және оған есеп айырысу тәртібінің жай-күйін жүйелі бақылау жөніндегі міндеттерді жүктеу қажет, оның ішінде-кәсіпорын қызметтерін сатып алушылармен есеп айырысуды тұрақты түрде салыстыру бойынша.

2) кәсіпорында бар бөгде ұйымдармен есептеулер жүйесіне егжей-тегжейлі талдау жүргізу және оның негізінде есептеулердің түрлері мен жүргізу тәртібі бөлігінде неғұрлым жетілдірілген модельдерін әзірлеу.

3) дебиторлық және кредиторлық берешектер арасындағы арақатынасқа тұрақты, жүйелі бақылауды жүзеге асыруға міндетті.

4) дебиторлық және кредиторлық берешек айналымын тұрақты түрде бақылау, сондай-ақ мерзімі өткен берешектер бойынша есеп айырысу жағдайы.

5) нақты берушілер мен сатып алушылар бойынша, сондай-ақ берешектің пайда болу мерзімдері немесе оларды өтеу мерзімдері бойынша дебиторлық және кредиторлық берешектердің құрамы мен құрылымына жүйелі түрде талдау жүргізуге міндетті.

Қорытынды. Қорытындылай келе, кәсіпорын басшылығы жоспарлау тактикасы мен стратегиясын әзірлеген және енгізген, сондай-ақ қаржы-шаруашылық қызметті басқару жүйесінің басқа да негізгі элементтерін тиісінше пайдаланған жағдайда, кәсіпорын өндіріс (қызмет көрсету) көлемінің негізгі үлесін сақтап қана қоймай, өзінің шаруашылық қызметінің қаржылық нәтижелерін жақсартуға да жақсы мүмкіндіктерге ие болатынын атап өтуге болады. Сонымен қатар дебиторлық және кредиторлық берешектерді басқару жүйесінің маңызды бөлігі оларды есепке алу, талдау және бақылау процестері екенін атап өткен жөн. Кәсіпорын аталған берешектердің мөлшерін басқару процесіне әсер етуі үшін оның барлық экономикалық процестер туралы толық ақпараты болуы керек. Мұндай ақпаратты қалыптастыру есеп айырысуды басқарудың үш маңызды функциясы дебиторлармен және кредиторлармен өзара іс-қимыл жасаған кезде ғана мүмкін болады, атап айтқанда есепке алу, талдау және бақылау. Бұл кәсіпорынның жай-күйін тек қаржылық жағынан ғана емес, сонымен қатар тиімді стратегиялық және тактикалық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Агеева Е. Правильный выбор должников // Консультант. 2013. – № 5. – Б. 24-28.
3. Барышникова Е.В. Учет дебиторской и кредиторской задолженностей в «1С: Бухгалтерии 7.7» // БУХ.1С. 2011. – № 12. – Б. 6-9.
4. Коптелов А., Беркович В. Как построить эффективную систему внутреннего контроля // Риск-менеджмент. – 2012. – № 5-6.
5. Тепляков А.Б. Взаиморасчёты коммерческих организаций. – М.: ГроссМедиа: РОСБУХ, 2015. – 309 б.
6. Финансовый учет / Под ред. В.Г. Гетьмана. – М.: Финансы и статистика, 2009. – Б. 128.
7. Парушина Н.В. Анализ дебиторской и кредиторской задолженности // Бухгалтерский учёт. – 2012. – № 2. Б. 54-60.

G.K. Nurgaliyeva¹, Acting Professor, candidate of economic sciences

E.N. Sagynbekova², undergraduate

^{1,2} Kazakh National University named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

Current issues of accounting for accounts payable and accounts receivable in the financial management of the organization

Abstract. The article considers topical issues of accounting for accounts receivable and accounts payable in the financial management of the organization. There was a conclusion that the importance of accounting and control of debt is a significant influence on management decisions. It is also intended for decision-making tasks related to the organization of accounts receivable and accounts payable. Undoubtedly, in the current conditions of market relations, the stability of the financial position of the business entity depends largely on the effectiveness of management of accounts receivable and accounts payable. The main direction of the accounting system is the size of the creditor's debt, which is the form of free credit for the organization. The purpose of accounting is to reduce the level of accounts receivable to the level that does not exceed the level of accounts payable. That is, control over the movement of accounts receivable and accounts payable requires special attention. The appearance of such a kind of debt can lead to a shortage of funds and, as a result, the insolvency of the organization. The third important task is to organize timely repayment of debts in order to avoid delays and penalties. Properly selected type of calculation can play a key role in the successful organization of the company. The relevance of the topic is determined by the high theoretical and practical significance of this issue. The author offers a number of recommendations for the settlement of accounts with debtors and creditors with the aim of increasing the solvency of the enterprise.

Keywords: obligation, accounting, accounts payable, accounts receivable, control, accounting, analytical accounting.

Г.К. Нургалиева¹, и.о профессора, кандидат экономических наук

Е.Н. Сагынбекова², магистрант

^{1, 2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Актуальные вопросы учета кредиторской и дебиторской задолженности в финансовом управлении организации

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы учета дебиторской и кредиторской задолженности в финансовом управлении организации. Был сделан вывод о том, что важность учета и контроля долга оказывает значительное влияние на управленческие решения. Также он предназначен для решения задач, связанных с организацией учета дебиторской и кредиторской задолженности. Несомненно, что в текущих условиях рыночных отношений стабильность финансового положения хозяйствующего субъекта во многом зависит от эффективности управления дебиторской и кредиторской задолженностью. Основным направлением системы бухгалтерского учета является размер кредиторской задолженности, которая является формой бесплатного кредита для организации. Целью бухгалтерского учета является снижение уровня дебиторской задолженности до уровня, не превышающего уровень кредиторской задолженности. То есть контроль за движением дебиторской и кредиторской задолженности требует особого внимания. Появление такого вида долга может привести к недостатку средств и, как следствие, неплатежеспособности организации. Третья важная задача – организовать своевременное погашение долгов, чтобы избежать задержек и штрафных санкций. Правильно подобранный вид расчета может сыграть ключевую роль в успешной организации компании. Актуальность темы определяется высокой теоретической и практической значимостью данного вопроса. Автор предлагает ряд рекомендаций по ведению расчетов с дебиторами и кредиторами с целью повышения платежеспособности предприятия.

Ключевые слова: обязательства, бухгалтерский учет, кредиторская задолженность, дебиторская задолженность, контроль, бухгалтерский учет, аналитический учет.

А.Ж. Беккулиева, магистрант
әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қаласы,
Қазақстан

ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙДА КӘСІПОРЫНДАРДА БАСҚАРУ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Түйіндеме. Әлемдік пандемияға байланысты тиімді жұмыс істеу үшін әр кәсіпорын бәсекеге қабілеттіліктің қажетті деңгейін сақтауы керек. Бұған тек жоғары сапалы менеджмент пен кәсіпорынның қаржылық ағындарын тиімді бақылау арқылы қол жеткізуге болады. Өндірістік қызметті басқарудың тиімділігі кәсіпорынның құрылымдық бөлімшелерінің, қызметтерінің, бөлімдерінің қызметі туралы ақпаратпен қамтамасыз етіледі. Басқару есебі дұрыс басқару шешімдерін қабылдау үшін кәсіпорын ішіндегі басқарудың әртүрлі деңгейлерінің басшылары үшін осындай ақпаратты қалыптастырады. Басқару есебінің мазмұны басқару мақсаттарымен анықталады, ол ішкі бөлімшелер басшыларының мүдделері мен мақсаттарына байланысты әкімшіліктің шешімімен өзгертілуі мүмкін. Мақалада бухгалтерлік есеп түрлерінің айырмашылықтары, басқару есебі жүйесінің элементтері қарастырылған. Кәсіпорында басқарушылық есеп жүйесін құрудың негізгі кезеңдері ұсынылған.

Қазіргі жағдайда кәсіпкерлік қызметті басқару қысқа уақыт аралығында бизнестің жай-күйін нақты талдауды қамтиды. Кәсіпкерлік белсенділік кірістілікті арттыруға және шығындарды азайтуға, өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмендеу себептерін анықтауға, сондай-ақ нарықты жаулап алу мүмкіндіктеріне байланысты мәселелерді шешеді.

Алайда, талдау нәтижесін бухгалтерлік технологияларды, бизнес-жоспарлауды, кірістер мен шығыстарды басқаруды жетілдіруге бағытталған арнайы алгоритмдер мен модельдерді пайдаланбай алу мүмкін емес. Кәсіпкерлік белсенділіктің өсуіне ықпал ететін факторлардың бірі – жаңа нарықтарға шығу, инновациялық өнімдер мен қызметтерді құру процесін жүзеге асыруға бағытталған тиімді басқару есебінің болуы.

Басқарушылық есеп кәсіпорын қызметін басқару мақсатында қолданылатын ерекше құрал бола отырып, қабылданатын басқарушылық шешімдердің сапасы мен уақтылығын жақсартады, қызмет нәтижесін барынша арттырады және тәуекелдерді барынша азайтады. Демек, басқарудың тиімді жүйесі кәсіпкерлік белсенділіктің өсуіне, ұйымның нарықтағы позициясын нығайтуға және кеңейтуге ықпал етеді.

Түйінді сөздер: басқару есебі, қаржылық жағдай, салық, бухгалтерлік есеп, шығындар, калькуляция.

Кіріспе. Пайда алу кез-келген кәсіпорынның тікелей мақсаты болып табылады, бірақ қоғамның қазіргі заманғы қажеттіліктеріне сәйкес келетін және сатылатын өнімдер (жұмыстар немесе қызметтер) өндірілген жағ-

дайда ғана пайда табуға болады. Бұл жағдайда ресурстарды оңтайлы бөлу қажет. Сондықтан бухгалтерлік есеп пен қаржы кәсіпорынның сәтті жұмысының негізін құрайды.

Сараптамалық бөлім. Басқару есебі жүйесі әр түрлі процедуралардан тұрады, олар ұйымның шаруашылық қызметі барысында басқару мақсаттарына байланысты өзгеруі мүмкін. Осыған қарамастан, олар белгілі бір нақты қағидаларға сәйкес келуі керек, оған сәйкес басқару есебі жүйесінің жұмыс істеуі мен жетілдірілуі жүзеге асырылады, олардың негізгілері:

- 1) есепке алудың үздіксіздігі;
- 2) бірыңғай өлшем бірліктерін жоспарлау және есепке алу үшін пайдалану;
- 3) басқару үшін бастапқы және аралық ақпаратты сабақтастық және бірнеше рет пайдалану;
- 4) басқару деңгейлері арасындағы коммуникациялық байланыстардың негізі ретінде ішкі есептілік көрсеткіштерін қалыптастыру;
- 5) басқарудың бюджеттік (сметалық) әдісін қолдану;
- 6) толықтығы мен аналитикалық;
- 7) мерзімділік;
- 8) мақсаттылық;
- 9) жеделділік;
- 10) жеткіліктілік;
- 11) атаулылық;
- 12) икемділік;
- 13) рұқсатсыз кіруден қорғау және құпиялылық [1].

Нәтижелер мен талқылаулар. Кәсіпорынның бірыңғай есепке алу жүйесі үш ішкі жүйеден тұрады: бухгалтерлік қаржылық есеп, басқарушылық есеп және салықтық есеп. Есептің бұл түрлері бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Олардың салыстырмалы сипаттамалары 1-кестеде келтірілген.

Басқарушылық, қаржылық және салықтық есептердің айырмашылықтарына қарамастан, олар бастапқы бухгалтерлік деректердің сабақтастығы мен кешенді қолданылуы, нормалар мен стандарттардың бірлігі, сондай-ақ нормативтік-анықтамалық ақпарат және бухгалтерлік есептің бір түрін басқалардың көрсеткіштерімен толықтыру негізінде бір-бірімен тамаша өзара әрекеттеседі.

Кәсіпорында басқару есебінің жүйесін енгізу мүмкіндік береді:

- бизнесті дамыту стратегиясын айқындау, мақсаттарды тұжырымдау және оларға қол жеткізу жолдарын әзірлеу;
- қаржылық және қаржылық емес ақпаратты жинау, шоғырландыру және талдау жүйесін құру, ол проблемаларды тезірек білдіреді;
- кәсіпорынның ақша қаражатын басқарудың тиімділігін арттыру;
- құрылымдық бөлімшелер арасында өзара қарым-қатынас жүйесін құру, кәсіпорында ішкі бақылаудың тиімді көп сатылы жүйесін ұйымдастыру;
- оларды оңтайландыру үшін шығындарды басқару жүйесін құру;
- бюджеттеу жүйесін енгізу;
- негізделген стратегиялық және жедел басқару шешімдері.

Кесте 1 – Басқару, салық және бухгалтерлік есептің салыстырмалы сипаттамасы

Көрсеткіш	Бухгалтерлік есеп	Салықтық есеп	Басқарушылық есеп
Есеп жүргізудің міндеттілігі	Міндетті. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес деректерді қажетті нысанда және жоғары дәлдікпен жинау қажет		Міндетті емес. Толығымен кәсіпорын басшылығының шешіміне байланысты
Есеп жүргізу мақсаты	Шаруашылық операцияларды көрсету және қаржылық есептерді жасау	Салық салуды түзету мақсатында фискалды органдарға ақпарат қалыптастыру	Мақсатқа жетуге жауапты менеджерлерге ақпарат беру
Ақпаратты пайдаланушылар	Басқарушы құрам, акционерлер, мүдделі пайдаланушылар	Фискалды органдар, аудиторлар	Әр түрлі деңгейдегі басшылық құрам мен менеджерлер
Әдістемелік базис	Бухгалтерлік есеп баланстық тендеуге негізделген Активтер = Капитал + Міндеттемелер	Есепке алу кірістер мен экономикалық негізделген шығыстарды салыстыруға құрылады	Кірістер мен шығыстарды салыстыру
Уақытқа байланыстыру	Есепті күнгі кәсіпорынның қаржылық жағдайын көрсетеді		Есепті күнге және болашаққа кәсіпорынның жай-күйін көрсетеді
Ақпарат түрі	Қаржылық құжаттар құндық мәнде	Қосылған құн салығы бойынша декларация	Құндық және заттай мәндегі ақпарат
Ақпараттың дәлдік дәрежесі	Дәл және уақтылы ақпарат қажет		Шамамен бағалауды қолдануға рұқсат етіледі
Есептілік мерзімділігі	Заңмен белгіленген		Кәсіпорын есептілікті жасау кезеңділігін дербес таңдайды
Есептілік объектісі	Ұйым біртұтас ұйым ретінде		Жалпы ұйым немесе оның бөлімшелері, жауапкершілік орталықтары
Есепке алуды жүргізудің дұрыстығы үшін жауапкершілік	Ұйым ҚР заңнамасына сәйкес есептік ақпараттың дұрыстығына жауапты болады		Ақпаратты ұсынуға жауапты қызметкер басшылық алдында жауапты болады
Пайдаланушылардың талаптары	Қаржылық есептер салыстыру және салыстыру үшін жалпы қабылданған нормалар бойынша жасалады деген кепілдіктер	Қолданыстағы заңнамаға сәйкес салық декларацияларында көрсетілген ақпараттың дұрыстығы	Шешім қабылдау үшін басшылықтың қалауы бойынша ережелер мен нормалар бойынша есеп жүргізу
Ескертпе. Автормен құрастырылған			

Басқару есебін ұйымдастыру формаларының әртүрлілігі экономикалық, ұйымдастырушылық, құқықтық және техникалық және технологиялық факторлардың үйлесімінің әртүрлілігін анықтайды.

Кәсіпорында басқару есебінің жүйесін құру және енгізу кәсіпорынның ұзақ мерзімді даму мақсаттарына, оның стратегиясына, ішкі ақпаратты пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктеріне және т.б. байланысты:

- ұйым қызметін нормативтік-құқықтық реттеудің ерекшеліктері;
- қызмет сипаты (өндірістік сала, сауда, жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету);
- қызмет (операциялар) ауқымы;

- ұйымдық құрылым (жеке кәсіпорын, шоғырландырылған топ және т. б.);
- қызметтің ішкі стандарттары (корпоративтік басқару стандарттары, сапа стандарттары);
- басқару мақсаттары үшін ақпараттық қамтамасыз ету жүйелерінің болуы және сипаттамалары (мысалы, үлкен дерекқорларды құруға және интеграцияланған дерекқорды басқаруға мүмкіндік беретін бағдарламалық жасақтама). Басқарушылық есеп жүйесін әзірлеу және енгізу кәсіпорынға өндіріс, капитал, еңбек ресурстарын және ең бастысы басқару қабілеттерін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Кесте 2 – Кәсіпорындағы басқару есебінің даму кезеңдері

	1 кезең	2 кезең	3 кезең	4 кезең
Есеп және бақылау	Қоймадағы тауар қалдықтары, дебиторлық берешек, кредиторлық берешек, шығындардың негізгі баптарының мөлшері, жалпы компанияның қаржылық нәтижесі, ақша қаражатының қозғалысы туралы тұрақты түрде сенімді ақпарат алу	Бөлімшелер мен тауарлар топтары бойынша компанияның қаржылық нәтижесі туралы ақпаратты тұрақты түрде алу	Негізгі қаржылық нормативтер жүйесін әзірлеу. Сыртқы қаржылық көрсеткіштердің мәндері туралы ақпаратты тұрақты түрде алу	Көрсеткіштер мәндерінің нормативтерден ауытқу шамасы, сыни мәндерден асатын ауытқу себептері туралы тұрақты түрде сенімді ақпарат алу
Талдау	-	Есепті кезең бойынша абсолюттік көрсеткіштердің серпінін, қорлардың айналымдылығын, айналымның рентабельділігін, шығындар құрылымының өзгеруін бағалауды дайындау	Компанияның қаржылық жағдайын, жедел басқару шешімдерінің нұсқаларын, қысқа мерзімді инвестициялау бойынша шешімдердің нұсқаларын бағалауды дайындау	Ұзақ мерзімді инвестициялық шешімдердің нұсқаларын бағалауды дайындау
Жоспарлау	-	-	Компанияның бас бюджетін үнемі дайындау. Бизнес жоспарлау жүйесін енгізу	Компанияның қаржылық стратегиясын әзірлеу
Ескертпе. Автормен құрастырылған [3]				

Басқару есебінің функциялары тұрғысынан кәсіпорында басқару есебінің дамуының негізгі кезеңдері ұсынылған (кесте 2). Басқарушылық есепті дамытудың әр кезеңіндегі негізгі міндеттерді анықтау кәсіпорын менеджментін жедел және сенімді ақпаратпен қамтамасыз ететін басқарушылық есептің тиімді жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Басқару есебінің тиімді жүйесі келесі элементтерді қамтуы керек:

- жауапкершілік орталықтары (аймақтары);
- бақыланатын көрсеткіштер;

- басқарушылық есептің алғашқы құжаттары;
- деректерді топтастыруға арналған есепке алу регистрлері;
- басқарушылық есептілік нысандары;
- ақпаратты жинау, өңдеу және пайдаланушыларға ұсыну процедуралары.

Басқару есебі жүйесі барлық құрылымдық бірліктерді қамтуы керек және қаржы бөлімімен шектелмеуі керек. Әрбір қызметкер орындалған жұмыс туралы ақпаратты енгізу және өзінің функционалдық міндеттерін орындау үшін қажетті ақпаратты алу үшін басқарушылық есеп жүйесіне қатысуы керек. Оң нәтижелерге қол жеткізу үшін 3-кестеде көрсетілген басқарушылық есеп жүргізудің кезеңде ұсынады. Ұсынылып отырған алгоритм менеджменттің барлық сұраныстары мен талаптарын ескеруге, сондай-ақ кәсіпорынның жұмыс істеуінің сыртқы және ішкі ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Кесте 3 – Басқару есебі жүйесін құру кезеңдері

1-кезең	Кәсіпорынның қаржылық құрылымын анықтау
2-кезең	Басқарушылық есептілікті әзірлеу
3-кезең	Басқарушылық есептің жіктеуіштері мен кодификаторларын әзірлеу
4-кезең	Шығындарды басқарушылық есепке алу және өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау әдістерін әзірлеу
5-кезең	Шоттардың басқару жоспарын және типтік шаруашылық операциялардың модельдерін әзірлеу
6-кезең	Ішкі ережелер мен нұсқаулықтарды әзірлеу
7-кезең	Кәсіпорындарға ұйымдық өзгерістер жүргізу
Ескертпе. Автормен құрастырылған [3]	

Бірінші кезеңде кімнің не үшін жауап беретінін және қандай мәліметтер беруге болатындығын нақты түсіну қажет. Бұл қаржылық жауапкершілік орталықтарының иерархиялық жүйесі болып табылатын кәсіпорынның қаржылық құрылымын құрудың негізі. Шетелдік ғалымдардың еңбектерінде жауапкершілік орталықтары әр түрлі жолмен анықталды.

Жауапкершілік орталықтары бойынша бухгалтерлік есеп тұжырымдамасын алғаш рет Джон Хиггинс 1952 ж. енгізген болатын. Ол жауапкершілік орталықтары туралы есеп – бұл шығындар жиналып, белгілі бір басқару деңгейлеріндегі есептерде көрінетін етіп ұйым қайта қарастыратын бухгалтерлік есеп жүйесі деп жазды.

Автор қаржылық жауапкершілік орталығы – менеджері белгілі бір операциялар шеңберіне жауап беретін ұйымның сегменті деп санайды. Менеджердің лауазымы неғұрлым жоғары болса, оның міндеттері мен бағыныштыларының ауқымы неғұрлым кең және, тиісінше, жауапкершілік орталығы көбірек болады [4].

Екінші кезеңде басқарушылық есеп берудің формаларын дамыту қажет. Жұмыс тиімділігін есептеу үшін бірқатар индикаторларды әзірлеп, оларды әр жауапкершілік орталығына тағайындау қажет. Сонымен қатар, шешім қабылдау үшін қажетті ақпаратты ұсынуға мүмкіндігінше ыңғайлы және көрнекі болатын есеп нысандарын әзірлеу.

Үшінші кезеңде басқарушылық есептің жіктеуіштері мен кодификаторларының жүйесін жасау қажет.

4-кесте – Шығындарды есепке алу және өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау әдістері

Шығындарды есепке алу әдістері	Есеп түрі	Мазмұны
Есепке алу объектілеріне қарай	Экономикалық элементтер бойынша шығындарды есепке алу (амортизация, материалдық шығыстар және т. б.)	Ол кәсіпорын үшін ресурстар түріне шығындарды дәлірек есептеу үшін қолданылады
	Пайда болу орындары бойынша шығындарды есепке алу	Шығындар құрылымдық бөлімшелер бойынша топтастырылады. Құрылымдық бөлімшелердің ресурстарына қажеттілікті анықтау, бақылау көрсеткіштерін анықтау үшін қолданылады
	Калькуляция баптары бойынша шығындарды есепке алу	Шығындар шығыстардың белгілі бір баптары бойынша бөлінеді. Ол шығындар баптары тұрғысынан өнім түрлерінің жоспарлы және нақты құнын есептеу үшін қолданылады
	Өнімнің түрі бойынша шығындарды есепке алу	Шығындар тікелей және жанама болып бөлінеді. Өнім түрінің өзіндік құнын есептеу үшін қолданылады
	Кезең бойынша шығындарды есепке алу	Экономикалық мәніне байланысты шығындарды біркелкі және объективті бөлу үшін қолданылады
Шығындардың өзіндік құнға қосылуының толықтығына байланысты	Толық өзіндік құнды калькуляциялаумен шығындарды есепке алу.	Шығындар шығарылған өнім түрлері бойынша бөлінеді. Өнім ассортименті мен баға саясаты бойынша шешім қабылдау үшін қолданылады
	Қысқартылған өзіндік құнды калькуляциялаумен шығындарды есепке алу	Шығындар тұрақты және ауыспалы болып бөлінеді. Өнімді қосымша шығару, оның кірістілігін есептеу және т.б. туралы қысқа мерзімді шешімдер қабылдау үшін қолданылады
Шығындарды басқару интерпретациясына байланысты	Шығындарды нақты өзіндік құны бойынша есепке алу	Шығындар туралы ең объективті ақпарат береді. Кемшілігі – шығындарды жедел басқару және шығындарды уақтылы анықтау немесе үнемдеу мүмкіндігі жоқ.
	Нормативтік өзіндік құн бойынша шығындарды есепке алу	Шығындар стандарттарын қолдану. Дисперсиялық басқарудың тиімділігін бағалау, тауарлық-материалдық құндылықтарды бағалауды жеңілдету мүмкіндігін ұсынады
	Жоспарлық өзіндік құн бойынша шығындарды есепке алу	Жоспарланған шығындар есебі. Кәсіпорын ұмтылатын жоспарланған деңгейді көрсетеді.
Ескертпе. Автормен құрастырылған [6]		

Жіктеуіштер жүйесі бухгалтерлік есеп объектісін оны кәсіпорындағы өндірістік процестің барлық қатысушылары бірыңғай түсінуі үшін сипаттайды. Олардың қажеттіліктеріне сүйене отырып, әр кәсіпорын өзіне қажет жіктеуіштердің санын дербес анықтайды. Қазақстандық кәсіпорындарда келесі жіктеуіштер жиі қолданылады:

- өндірілетін өнімнің, көрсетілетін жұмыстардың және қызметтердің түрлері;
- табыс түрлері;
- қаржылық жауапкершілік орталықтары;
- шығындардың пайда болу орындары;
- шығындардың түрлері (экономикалық элементтері);
- калькуляция баптары;

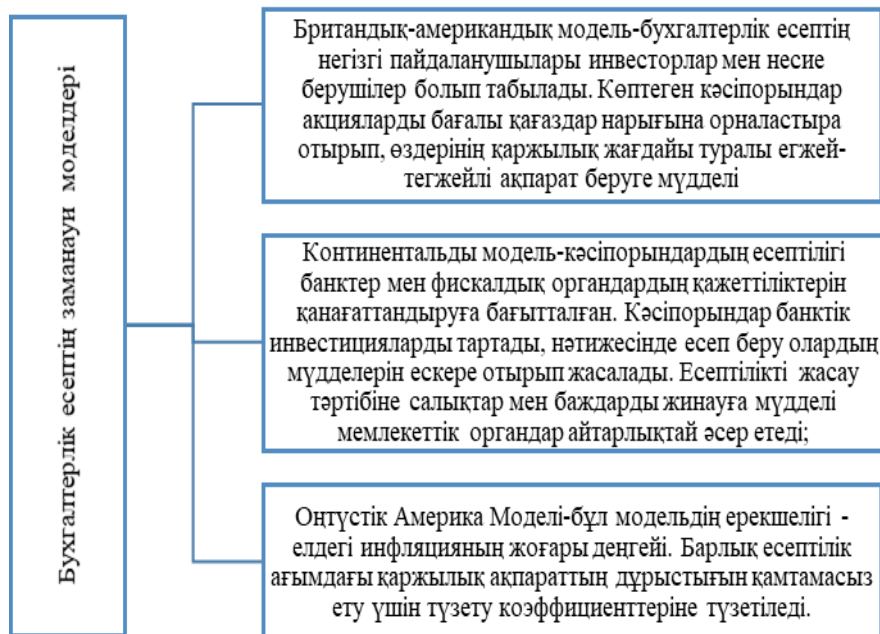

- активтердің түрлері;
- міндеттемелердің түрлері;
- меншікті капиталдың түрлері;
- жобалар;
- инвестициялар бағыттары;
- негізгі және қосалқы бизнес-процестер;
- клиенттердің түрлері;
- қызметкерлер санаты.

Төртінші кезеңде шығындарды басқару және өнімнің өзіндік құнын есептеу әдістері жасалады. Әрбір кәсіпорын өзінің ерекшеліктерін ескере отырып, шығындарды есепке алу әдістерін дербес таңдайды. Көбінесе бір кәсіпорында толық және егжей-тегжейлі ақпарат алу үшін шығындарды есепке алудың бірнеше түрі қолданылады. Жалпы алғанда, шығындарды есепке алу әдістері 4-кестеде келтірілген.

Бесінші кезеңде басқарушылық шоттар жоспары және типтік экономикалық операциялардың модельдері жасалады. Бухгалтерлік есеп жүйесін қалыптастыруға әсер ететін факторлар бір-бірімен байланысты болғандықтан, әлеуметтік-экономикалық жағдайлары ұқсас елдерде бухгалтерлік есеп принциптері көп. Бухгалтерлік есеп модельдерінің ең көп таралған жіктелуі құқықтық жүйеге және инфляциялық процестердің әртүрлі әсеріне негізделген.

Қазіргі тәжірибеде бухгалтерлік есептің үш моделін бөлуге болады (1-суретте көрсетілген) [4].

Сурет 1. Бухгалтерлік есептің үш заманауи моделі

Британдық-американдық модельдегі басқару есебі қаржылық есептің ішіндегі жеке блок болып табылады немесе онымен толық біріктірілген. Басқарушылық есептің континентальды моделі бар елдерде екі шот жоспары – қаржылық және басқарушылық есеп қолданылады және олардың арасындағы өзара байланыс арнайы шот-экрандар арқылы жүзеге асырылады.

Басқарушылық есеп шоттарының дұрыс жасалған жұмыс жоспары кәсіпорынның жағдайы туралы сапалы және жедел ақпарат береді. Ол негізгі есеп саясаты болып табылады. Шоттардың жұмыс жоспарын құру кәсіпорындағы шығындарды басқарудың таңдалған объектілеріне, атап айтқанда теміржол операторларына байланысты.

Келесі кезеңде кәсіпорында басқару есебін жүргізуді реттейтін ішкі ережелер мен нұсқаулықтар жасалады.

Менеджерлер үшін ақпараттың мазмұны ғана емес, оны жеткізу әдістері, есеп беру нысандары, дұрыс құрастырылған ақпарат та маңызды. Ішкі есептілік нақты нәтижелерді, олардың мақсаттан ауытқуын, бар кемшіліктерді анықтауды, басқарушылық шешімдердің оңтайлы нұсқаларын таңдауды жылдам шолуды және бағалауды қамтамасыз етуі керек. Бірқатар мәселелерді шешу үшін ақпарат алуға мүмкіндік беретін есеп беру оңай емес. Қанағаттанарлық нәтижелерге тек менеджерлердің, бухгалтерлердің, экономистердің, жоспарлаушылардың және т. б. бірлескен күшжігерімен қол жеткізуге болады.

Соңғы кезеңде кәсіпорында ұйымдастырушылық өзгерістер жүзеге асырылады.

Басқарушылық есепке алу жүйесін енгізер алдында оны жүргізу қалай ұйымдастырылатынын анықтау қажет. Басқару есебі бірқатар шарттарды қанағаттандыратын кәсіпорын бөлімшесімен айналысуы керек:

- ақпараттандырудың жоғары деңгейі;
- жоғары білікті кадрлар құрамы;
- заманауи әдістемелік қамтамасыз ету [5].

Қорытынды. Басқару есебін жүргізу әртүрлі тәсілдермен ұйымдастырылуы мүмкін. Біріншіден, кәсіпорында басқару есебі қаржылық-экономикалық қызметте жүргізілуі мүмкін, ол кәсіпорынның есептілігін қалыптастыру үшін жиналған ақпаратты жинайды және талдайды. Екіншіден, жоғары білікті құрам болған жағдайда ақпараттық-талдау орталығы басқарушылық есеппен айналыса алады.

Ұйымдастырудың неғұрлым күрделі тәсілі – бұл әр қызметтің ішінде ақпараттық-талдау орталығы басқарушылық есеппен айналысатын әдіс. Бұл нұсқада тұтастай алғанда кәсіпорын бойынша басқарушылық есептілікті қалыптастыру қиынға соғады. Ұйымдастырудың төртінші тәсілін үлкен филиалдық желісі және ұсынылатын жұмыстардың (қызметтердің) кең номенклатурасы бар ірі кәсіпорындар пайдаланады. Бұл жағдайда әрбір қызмет есепке алу объектілеріне байланысты белгілі бір өкілеттіктер мен жауапкершілікті белгілейді. Әрбір қызмет өзінің құзыретіне кіретін есептіліктің бір бөлігін ғана қалыптастырады.

Қызметкерлер мен қызметтердің басқару есебін жүргізу бойынша жауапкершілігі мен өкілеттіктері кәсіпорынның келесі ұйымдастыру құжаттарында анықталған:

- даму тұжырымдамасы туралы ереже;
  - қызмет (бөлім) туралы ережелер;
  - сапа саласындағы мақсаттарды анықтау туралы ереже;
  - ұйымдық құрылым туралы ереже;
  - сапа жөніндегі нұсқаулық және құжатталған рәсімдер;
  - процесс карталары;
  - лауазымдық нұсқаулықтар;
  - ұйымдастырушылық-өкімдік құжаттар (бұйрықтар, өкімдер, басшылықтың тапсырмалары);
  - қызметкерлерді ынталандыру жүйесі туралы ереже
- Әрбір кәсіпорын басқару есебі жүйесін енгізу кезінде бірқатар проблемаларға тап болады. Ең жиі кездесетінін бөліп алайық:
- қаржылық жауапкершілік орталықтарының басшылары қызметтердің немесе құрылымдық бөлімшелердің қызметі туралы ақпаратты уақтылы ұсынбайды;
  - кәсіпорында бірыңғай ақпараттық желі, құжат айналымының тиімді жүйесі, міндеттер мен жауапкершіліктердің нақты бөлінуі жоқ;
  - қызметкерлердің қажетсіз деп санайтын нәрсені істеуге және қосымша есептер шығаруға дайын болмауы;
  - басқару, бухгалтерлік және салық есебі саласында жоғары білікті кадрлардың болмауы;
  - қаржылық бухгалтерлер мен басқарушы бухгалтерлердің бәсекелестігі.

Алайда, егер сіз кәсіпорында басқарушылық есеп жүйесін енгізу қажеттілігі, оның негізгі артықшылықтары мен мүмкіндіктері туралы түсіндіру жұмыстарын жүргізсеңіз, барлық осы қиындықтарды жеңуге болады. Сонымен бірге кәсіпорынның даму мақсаттары мен перспективаларын нақты тұжырымдау, ұйымдық құрылымды әзірлеу, әдістемелік құжаттармен қамтамасыз ету, ақпараттандыру деңгейін арттыру және басқару қызметкерлерін ынталандыру жүйесін енгізу қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мансуров П.М. Управленческий учет: Учебное пособие. Ульяновск: УлГТУ, 2010.
2. Барабанов А. Международные стандарты финансовой отчетности: обзор. URL: <http://www.cfin.ru/ias/overview-1.shtml>
3. Хорнгрен Ч., Фостер Д., Друри Ш. Управленческий учет / пер. с англ. СПб: Питер, 2008.
4. Мурынов А.А., Романенко А.В., Барина И.Л. Постановка и реструктуризация управленческого учета в организации. URL: <http://www.cfin.ru/management/practice/alt2002/upr-5.shtml>.
5. Керимов В.Э. Бухгалтерский управленческий учет : учебник. – 6-е изд. – М. : Дашков и К, 2008.
6. Drury C. Management and Cost Accounting. – the 8th ed. – Cengage Learning (Emea) Ltd, 2000.

A. Zh. Bekkuliyeva, master's student
al-Farabi Kazakh national university, Almaty, Kazakhstan

Organization of management accounting at enterprises in modern conditions

Abstract. To work effectively in connection with the global pandemic, each enterprise must maintain the necessary level of competitiveness. This can be achieved only through quality management and effective control of the financial flows of the enterprise. The effectiveness of the management of production activities is provided by information about the activities of structural divisions, services, departments of the enterprise. Management accounting generates such information for managers of various levels of management within the enterprise to make the right management decisions. The content of management accounting is determined by the objectives of management, which can be changed by the decision of the administration depending on the interests and goals of the heads of internal divisions. The article discusses the differences in the types of accounting, elements of the management accounting system. The main stages of building a management accounting system at the enterprise are presented. Business management in modern conditions involves a clear analysis of the state of business in a short period of time. Entrepreneurial activity solves issues related to increasing profitability and reducing costs, identifying the causes of declining competitiveness of products, as well as opportunities to conquer the market. However, the result of the analysis cannot be obtained without the use of special algorithms and models aimed at improving accounting technologies, business planning, income and expense management. One of the factors contributing to the growth of entrepreneurial activity is the availability of effective management accounting aimed at implementing the process of entering new markets, creating innovative products and services. Management accounting, being a unique tool used to manage the company's activities, improves the quality and timeliness of management decisions, maximizes the result of activities and minimizes risks. Consequently, an effective management system contributes to the growth of entrepreneurial activity, strengthening and expanding the position of the organization in the market.

Keywords: Management accounting, financial situation, taxes, accounting, expenses, calculation.

А.Ж. Беккулиева, магистрант
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби

Организация управленческого учета на предприятиях в современных условиях

Аннотация. Для эффективной работы в связи с мировой пандемией каждое предприятие должно поддерживать необходимый уровень конкурентоспособности. Этого можно добиться только за счет качественного менеджмента и эффективного контроля финансовых потоков предприятия. Эффективность управления производственной деятельностью обеспечивается информацией о деятельности структурных подразделений, служб, отделов предприятия. Управленческий учет формирует такую информацию для руководителей различных уровней управления внутри предприятия для принятия правильных управленческих решений. Содержание управленческого учета определяется целями управления, которое может быть изменено решением администрации в зависимости от интересов и целей руководителей внутренних подразделений. В статье рассмотрены различия видов бухгалтерского учета, элементы системы управленческого учета. Представлены основные этапы построения системы управленческого учета на предприятии.

Управление предпринимательской деятельностью в современных условиях предполагает четкий анализ состояния бизнеса за короткий промежуток времени. Предпринимательская деятельность решает вопросы, связанные с повышением доходности и сокращением издержек, выявлением причин снижения конкурентоспособности продукции, а также возможностями завоевания рынка. Однако результат анализа невозможно получить без использования специальных алгоритмов и моделей, направленных на совершенствование бухгалтерских технологий, бизнес-планирования, управления доходами и расходами. Одним из факторов, способствующих росту предпринимательской активности, является наличие эффективного управленческого учета, направленного на осуществление процесса выхода на новые рынки, создания инновационных продуктов и услуг. Управленческий учет, являясь уникальным инструментом, используемым в целях управления деятельностью предприятия, улучшает качество и своевременность принимаемых управленческих решений, максимизирует результат деятельности и минимизирует риски. Следовательно, эффективная система управления способствует росту предпринимательской активности, укреплению и расширению позиций организации на рынке.

Ключевые слова: Управленческий учет, финансовое положение, налоги, бухгалтерский учет, расходы, калькуляция.

А.К. Омарова¹, кандидат экономических наук, доцент
А.Ш. Давлатов², магистрант
^{1, 2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ОРГАНИЗАЦИИ, ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается понятие «финансовый ресурс» предприятия и эффективные методы и способы управления финансовыми ресурсами организации на основе принципов системности и комплексности. В статье рассмотрены источники формирования и использования финансовых ресурсов предприятий и основные направления пути совершенствования формирования и использования финансовых ресурсов предприятий в современных условиях. Исследованы основные характеристика и подходы определения финансовых ресурсов предприятия. Рассмотрена степень изученности проблемы темы. Даны основные направления использования и использования финансовых ресурсов на основе данных АО «Национальная компания» КазМунайГаз». На основе теоретических и практических данных разработано предложение по совершенствованию формирования и использования финансовых ресурсов предприятий в современных условиях.

Ключевые слова: финансы предприятий, финансовые ресурсы, структура финансовых ресурсов, нераспределённая прибыль, оборотные средств и другие.

Введение. В 2020 г. мир столкнулся с пандемией COVID-19. Пандемия сильно повлияла не только на здоровье человека, но и на экономику всех стран, в том числе экономику Казахстана. Каким образом должны управляться финансы в этой ситуации – это вопросы, которые требуют решения не только от каждого предприятия, но и от отраслей экономики в целом. Сегодня пандемия еще не уменьшилась. Она с каждым днем имеет тенденцию к широкому распространению, поэтому ее влияние на отраслей экономики в целом, а также на предприятия в частности существует. Не только предприятия, но и государство принимают меры по максимальному повышению эффективности формирования и использования финансовых ресурсов для преодоления этого кризиса [1].

Экспериментальная часть. Начнем с основ: финансовые ресурсы – это денежные средства, имеющиеся в распоряжении предприятия и предназначенные для осуществления текущих затрат и затрат по расширенному воспроизводству, для выполнения финансовых обязательств и экономического стимулирования работающих. Финансовые ресурсы направляются также на содержание и развитие объектов непроизводственной сферы, потребление, накопление, в специальные резервные фонды и др. [2].

Финансовые ресурсы организации – это часть денежных средств в форме доходов и внешних поступлений, предназначенных для выполнения финансовых обязательств и осуществления затрат по обеспечению расширенного воспроизводства. Все финансовые ресурсы фирмы как внутренние, так и внешние в зависимости от времени, в течение которого они находятся в распоряжении фирмы, делятся на краткосрочные (до одного года) и долгосрочные (свыше одного года). Это деление достаточно условно, а масштаб временных интервалов зависит от финансового законодательства конкретной страны, правил ведения финансовой отчетности, национальных традиций [3].

В реальной жизни в денежной форме капитал фирмы продолжительное время оставаться не может, поскольку он должен зарабатывать новые доходы. Пребывая в денежной форме в виде остатков денежных средств в кассе фирмы либо на ее расчетном счете в банке они не приносят доходов фирме или почти не приносят. Превращение капитала из денежной формы в производительную называется финансированием.

Принято различать две формы финансирования: внешнее и внутреннее. Такое деление обусловлено жесткой связью между формами финансовых ресурсов и капитала фирмы с процессом финансирования. Характеристика видов финансирования представлена в таблице 1.

Таблица 1. Структура источников финансирования предприятия

Виды финансирования	Внешнее финансирование	Внутреннее финансирование
Финансирование на основе собственного капитала	1. Финансирование на основе вкладов и долевого участия (например, выпуск акций, привлечение новых пайщиков)	2. Финансирование за счет прибыли после налогообложения (самофинансирование в узком смысле)
Финансирование на основе заемного капитала	3. Кредитное финансирование (например, на основе займов, ссуд, банковских кредитов, кредитов поставщиков)	4. Заемный капитал, формируемый на основе доходов от продаж – отчисления в резервные фонды (на пенсии, выплаты компенсаций, на уплату налогов)
Смешанное финансирование на основе собственного и заемного капитала	5. Выпуск облигаций, которые можно обменять на акции, опционные займы, ссуды на основе предоставления права участия в прибыли, выпуск привилегированных акций	6. Особые позиции, содержащие часть резервов (т.е. не облагаемые пока налогом отчисления)
Примечание: составлено автором на основе информации [4]		

Первоначальное формирование финансовых ресурсов происходит в момент учреждения субъекта бизнеса, когда образуется уставный фонд. Его источниками: взносы частных лиц, отраслевые финансовые ресурсы (при сохранении отраслевых структур), долгосрочный кредит, бюджетные средства. Использование финансовых ресурсов предприятия должно строиться таким образом, чтобы предприятие было в состоянии осуществлять производственную деятельность,

- выполнять свои обязательства перед партнерами по бизнесу;
- своевременно осуществлять платежи в бюджет и внебюджетные фонды;
- возвращать в полном объеме и в установленные сроки заемные финансовые ресурсы;

– осуществлять возобновление и расширение своей деятельности.

АО «Национальная компания» КазМунайГаз» является ведущей вертикально-интегрированной нефтегазовой компанией Казахстана. КМГ управляет активами по всему производственному циклу от разведки и добычи углеводородов до транспортировки, переработки и предоставления сервисных услуг. Компания основана в 2002 году и представляет интересы Республики Казахстан в нефтегазовой отрасли страны.

В рамках общего анализа формирования и использования финансовых ресурсов, целесообразно провести анализ финансового состояния. Этот вид анализа позволяет дополнить и более детально рассмотреть результаты деятельности АО «Национальная компания» КазМунайГаз».

Акционерами АО НК «КазМунайГаз» являются Акционерное общество «Фонд национального благосостояния «Самрук-Қазына» (90,42%) и Национальный банк Республики Казахстан (9,58%). Национальная компания обеспечивает 25% добычи нефти и газоконденсата в стране, а также 15% добычи природного и попутного газа. По ее магистральным трубопроводам транспортируется 56% нефти и 77% газа Казахстана. Доля от объема переработки нефти на НПЗ Казахстана составляет 81%. В 2020 году АО НК «КазМунайГаз» добыло 21 752 тыс. тонн нефти и 8 191 млн м³ попутного и природного газа. Транспортировка нефти составила 73 171 тыс. тонн, а транспортировка газа 86 590 млн м³. На НПЗ переработано 18 077 тыс. тонн нефти. АО НК «КазМунайГаз» относится к числу крупнейших работодателей с численностью персонала более 60 тыс. человек.

Результаты и обсуждения. Низкоуглеродное развитие прочно входит в мировую политическую, инвестиционную и торговую повестку дня. Это способствует тому, что об энергопереходе вынуждены думать не только угольные электростанции, но и нефтегазовые предприятия. Учитывая важность климатической повестки и ужесточения углеродного регулирования, КазМунайГаз выработал четкое понимание по стратегии низкоуглеродного развития Компании, изложенной в соответствующей Программе. Программа определяет единую основу низкоуглеродного развития как неотъемлемую составляющую корпоративного управления и систематизирует деятельность Компании в области снижения углеродного следа.

Основная цель – заключается в определении климатических амбиций КМГ, систематизации основных подходов и мер в области снижения углеродного следа через анализ имеющегося потенциала, определение ключевых направлений развития и повышение уровня готовности.

1. Суммы указаны в долларах США для удобства по среднему обменному курсу за соответствующий период (средние курсы за 2020 и 2019 годы составляют 413,46 и 382,87 тенге / долл. США соответственно; курсы на конец года – на 31 декабря 2020 года и 31 декабря 2019 года – составляют 420,91 и 382,59 тенге / долл. США соответственно).

2. Источник: S&P Global Platts.

3. EBITDA = выручка плюс доля в доходах совместных предприятий и ассоциированных компаний, нетто, минус себестоимость покупной нефти, газа, нефтепродуктов и прочих материалов, минус производственные расходы, минус общие и административные расходы, минус расходы по транспортировке и реализации, минус налоги, кроме подоходного налога.

4. Свободный денежный поток = денежный поток, полученный от операционной деятельности (за вычетом чистого движения предоплаты по договору поставки нефти ТШО), минус приобретение основных средств, нематериальных активов, инвестиционной недвижимости и разведочных и оценочных активов, плюс поступления по займу, ранее предоставленному Каспийскому Трубопроводному Консорциуму.

5. Чистый долг = долгосрочные займы плюс текущие займы, минус денежные средства и их эквиваленты, минус краткосрочные банковские вклады, минус долгосрочные банковские вклады. Гарантии выданные не включены в расчет.

6. Общий долг = долгосрочные займы плюс текущие займы. Гарантии выданные не включены в расчет.

Учитывая страновые амбиции и ожидания, КМГ ставит для себя цель по сокращению выбросов углекислого газа на 15% к 2031 году от уровня выбросов 2019 года или 1,6 млн тонн CO₂.

Для достижения поставленной цели КМГ планирует усилить деятельность по энергоэффективности и энергосбережению, а также нарастить потенциал использования ВИЭ в своих технологических целях. Кроме указанных мероприятий КМГ определил дополнительные меры декарбонизации, которые могут быть перспективными в долгосрочной стратегии низкоуглеродного развития Компании. К ним относятся:

- реализация проектов в области улавливания, хранения и утилизации углерода (CCUS);
- развитие водородной энергетики;
- лесоклиматические проекты.

Компания будет реализовывать пилотные проекты по данным направлениям в целях наращивания компетенций и собственного потенциала для последующего масштабирования, в случае возникновения благоприятных условий. Данные проекты могут обеспечить дополнительное сокращение выбросов парниковых газов Компании в долгосрочной перспективе. Программа низкоуглеродного развития КМГ на 2022-2031 годы утверждена Советом директоров Компании.

Со стороны предприятий, кроме получения пакетов кредитной поддержки от государства, предприятиям необходимо самим найти способы улучшения своей финансовой устойчивости, рентабельности и платежеспособности. Все связано с изменением формы деятельности предприятия. Предприятия переориентируют продажи с внешнего рынка на внутренние. Кроме этого, предприятия развивают производство и продажу розничных продуктов с длительным сроком хранения. Чтобы достичь цели – сбалансировать денежный поток между доходами и расходами – предприятиям необходимо расставить приоритеты в решении проблем с ликвидностью, начиная с переоценки эффективности их текущего прогноза денежных потоков. Предприятиям также необходимо ужесточить финансовый контроль, когда принципы «нормальный бизнес» больше не актуальны, например, обеспечение своевременных платежей от клиентов или установление приоритетов платежей поставщикам.

Проведенное теоретическое исследование и оценка финансового состояния предприятия АО НК «КазМунайГаз» позволили нам сделать сле-

дующие выводы и предложения для повышения эффективности формирования и использования финансовых ресурсов предприятий:

В зависимости от состояния этой конъюнктуры возрастает или снижается стоимость заемного капитала, привлекаемого из различных источников. При существенном возрастании этой стоимости прогнозируемый дифференциал финансового левеиджа может достичь отрицательного значения (при котором использование заемного капитала приведет к убыточной операционной деятельности создаваемого предприятия).

В условиях низких ставок налога на прибыль или намечаемого использования создаваемым предприятием налоговых льгот по прибыли, разница в стоимости собственного и заемного формируемого капитала снижается. Это связано с тем, что эффект налогового корректора при использовании заемных средств уменьшается. В этих условиях более предпочтительным является формирование капитала создаваемого предприятия за счет собственных источников. В то же время при высокой ставке налогообложения прибыли существенно повышается эффективность привлечения капитала из заемных источников.

Неприятие высоких уровней рисков формирует консервативный подход учредителей к финансированию создания нового предприятия, при котором его основу составляет собственный капитал. И наоборот, стремление получить в будущем высокую прибыль на вкладываемый собственный капитал, невзирая на высокий уровень риска нарушения финансовой устойчивости создаваемого предприятия, формирует агрессивный подход к финансированию нового бизнеса, при котором заемный капитал используется в процессе создания предприятия в максимально возможном размере. Этот фактор определяет обычно пропорции формирования собственного капитала в акционерном обществе. Он характеризует пропорции в объеме подписки на акции, приобретаемые его учредителями и прочими инвесторами (акционерами).

Заключение. Эффективность использования финансовых ресурсов влияет на финансовую устойчивость предприятия, его ликвидность, платежеспособность, деловую активность и рентабельность. Финансовая устойчивость предприятия оценивается как «нормальная», но более глубокий ее анализ на основе относительных показателей выявляет низкую обеспеченность предприятия собственными средствами для финансирования запасов и затрат [5]. Это подтверждает анализ ликвидности и платежеспособности. Платежеспособность предприятия очень низкая и не подлежит восстановлению до норматива в ближайшее время. Уровень деловой активности довольно высок в силу специфики продажи фармацевтических изделий, связанной с небольшим сроком коммерческого цикла. Но динамика показателей деловой активности говорит о снижении оборачиваемости, а следовательно уменьшении прибыли предприятия. Однако, эту тенденцию опровергает высокий уровень показателей рентабельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Legeadespreactivitateasiintreprindere: LegeaRMN 845-XII от 03.01.92 – MonitoruloficialN 2/33 din 28.02.1994 с последующими изменениями и дополнениями.
2. Лычагин М. В. Корпоративные финансы: Учебное пособие для бакалавров, обучающихся по направлению «Экономика». 2-е изд., перераб. и доп. / М-во образования и науки Рос. Федерации, Новосиб. гос. ун-т, Экон. фак.
3. Жиянова Н.Э., Таджибекова Д.Б. Пути совершенствования формирования и использования финансовых ресурсов субъектов бизнеса в современных условиях - Science and Education, 2021 № 5
4. Белолипецкий В.Г., Финансы фирмы/ Белолипецкий В.Г. – Москва: ИНФРА-М.
5. Ионова, А. Ф. Финансовый менеджмент: учеб. пособие для вузов / А. Ф. Ионова, Н. Н. Селезнева. – М.: Проспект, 2010. – 494 с.

А.К. Омарова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

А.Ш. Давлатов², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан

Ұйымның қаржылық ресурсы, оларды пайдалану тиімділігін арттыру жолдары

Аннотация. Мақалада кәсіпорынның «қаржы ресурсы» түсінігі және ұйымның қаржылық ресурстарын жүйелілік пен күрделілік принциптері негізінде басқарудың тиімді әдістері мен әдістері қарастырылады. Мақалада кәсіпорындардың қаржылық ресурстарын қалыптастыру және пайдалану көздері және қазіргі жағдайда кәсіпорындардың қаржылық ресурстарын қалыптастыру мен пайдалануды жетілдіру жолдарының негізгі бағыттары қарастырылады. Кәсіпорынның қаржылық ресурстарын анықтаудың негізгі сипаттамалары мен тәсілдері зерттелді. Тақырып мәселесінің зерттелу дәрежесі қарастырылады. Қаржы ресурстарын пайдалану мен пайдаланудың негізгі бағыттары «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясы» АҚ мәліметтері негізінде берілген. Теориялық және практикалық мәліметтер негізінде қазіргі жағдайда кәсіпорындардың қаржылық ресурстарын қалыптастыру мен пайдалануды жақсарту бойынша ұсыныс әзірленді.

Түйінді сөздер: кәсіпорын қаржысы, қаржы ресурстары, қаржы ресурстарының құрылымы, бөлінбеген пайда, айналым қаражаты және т.б.

A.K. Omarova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting professor

A.Sh. Davlatov², Master's student

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Financial resources of the organization, ways to increase the efficiency of their use

Abstract. The article discusses the concept of "financial resource" of an enterprise and effective methods and methods of managing the financial resources of an organization on the basis of the principles of consistency and complexity. The article discusses the sources of formation and use of financial resources of enterprises and the main directions of ways to improve the formation and use of financial resources of enterprises in modern conditions. The main characteristics and approaches to determining the financial resources of an enterprise have been investigated. The degree of study of the problem of the topic is considered. The main directions of the use and use of financial resources are given on the basis of the data of the National Company KazMunayGas JSC. On the basis of theoretical and practical data, a proposal has been developed to improve the formation and use of financial resources of enterprises in modern conditions.

Keywords: enterprise finance, financial resources, structure of financial resources, retained earnings, working capital and others.

М.Б. Байдаулетов, кандидат экономических наук, старший преподаватель
М.Ч. Сейдаханов, магистрант
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СФЕРЕ СТРОИТЕЛЬСТВА

Аннотация: В данной статье рассмотрены основные принципы и правила ведения бухгалтерского учета в строительстве с точки зрения нормативных документов Республики Казахстан. В отличие от других производств, в строительстве имеются большие остатки незавершенного производства, которые образуются вследствие продолжительности производственного процесса и одновременного ведения работ на многих объектах. Налоговый и бухгалтерский учет в строительных организациях имеет свою специфику. Основной организационной формой производства работ в капитальном строительстве является подрядный способ. По характеру договорных отношений с заказчиком строительные организации подразделяются на генподрядные и субподрядные. В зависимости от длительности производственных связей с генподрядчиками различают постоянные и мобильные субподрядные (специализированные) фирмы. Постоянные, как правило, имеют длительные производственные связи. Такие организации создаются в составе крупных строительных фирм для выполнения периодически резко возрастающих объемов работ в отдельных регионах республики. По охвату стадий «жизненного цикла» создания конечной продукции строительства строительные организации делятся: на выполняющие строительные или монтажные работы; проектно-строительные фирмы; научные проектно-строительные фирмы; организации, объединяющие все работы и производство строительных материалов, конструкций. Для строительства характерно сочетание нескольких видов деятельности. Производственная деятельность строительных организаций состоит: из основного производства, куда относятся строительные монтажные работы, капитальный ремонт зданий и сооружений; подсобно-вспомогательных производств; обслуживающих производств и хозяйств. Классификация производств по назначению вызывает необходимость раздельно учитывать затраты основного и вспомогательного производств, подразделений социальной сферы.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, заказчики, подрядчики, давальческие материалы, плановая себестоимость, сметная себестоимость, фактическая себестоимость, услуги генподряда, титульные здания и сооружения, нетитульные здания и сооружения.

Введение. В бухгалтерском учете используются счета раздела 8 «Счета производственного учета» подразделов 8110 «Основное производство»,

8310 «Вспомогательные производства», 8410 «Накладные расходы» Типового плана счетов бухгалтерского учета. Для анализа и контроля уровня затрат их группируют по строительным участкам, отдельным подразделениям, видам работ и операциям.

Учет доходов от основной деятельности у организаций, для которых основным видом деятельности является строительство, ведется на счетах подраздела 6000 «Доход от реализации продукции и оказания услуг». В соответствии с МСФО (IAS) 11 «Договоры на строительство», одной из главных задач бухгалтерского учета по строительной деятельности является достоверное определение доходов и затрат по каждому отчетному периоду. В связи с характером деятельности, осуществляемой по договорам на строительство, дата начала такой деятельности и дата ее завершения, как правило, приходится на разные отчетные периоды. Таким образом, основной задачей учета договоров на строительство является распределение выручки и затрат, связанных с договором, по отчетным периодам, в которых проводятся строительные работы. Договор на строительство – договор, специально заключаемый с целью строительства актива или группы активов, которые тесно взаимосвязаны или взаимозависимы по конструкции, технологии и функциям или по конечному назначению или использованию. Виды договоров:

1) Договор с фиксированной ценой – договор на строительство, согласно которому подрядчик соглашается на фиксированную договорную цену или фиксированную ставку за единицу выполненной работы, которые в некоторых случаях могут меняться с учетом условий о пересмотре стоимости. Например, компания заключила договор на строительство железной дороги, цена договора – 500 миллионов тенге.

2) Договор «Затраты плюс» – договор на строительство, согласно которому подрядчику возмещаются допустимые или иным образом определенные затраты плюс процент от суммы таких затрат или фиксированная сумма вознаграждения. Например, компания заключила договор на строительство железной дороги, застройщику возмещаются затраты по согласованным статьям плюс вознаграждение в размере 25 %. Признание выручки и учет затрат по договорам строительного подряда Выручка по договору включает:

– первоначальную сумму выручки, согласованную в договоре, и – суммы отклонений от условий договора по работам, компенсаций и поощрительных платежей (в той степени, в которой является вероятным, что они могут привести к изменениям выручки и их величина может быть надежно оценена).

Выручка по договору оценивается по справедливой стоимости полученного или подлежащего получению возмещения. На оценку выручки по договору влияет неопределенность различного характера, которая зависит от результата будущих событий. Зачастую такие оценки должны пересматриваться по мере наступления событий или устранения неопределенности. Таким образом, сумма выручки по договору может увеличиваться или уменьшаться от одного периода к другому. Выручку по договору можно выразить в виде формулы:

Выручка по договору на строительство = Первоначально согласованная сумма выручки +/- Отклонения + Компенсации + Поощрительные платежи.

Отклонение по работам представляет собой указание заказчика по изменению объема работ, которые должны быть выполнены по договору. Отклонение по работам может привести к увеличению или уменьшению выручки по договору. Примеры отклонений по работам включают изменение спецификаций или конструкции актива и изменение срока действия договора. Отклонение по работам включается в выручку по договору, если: – является вероятным, что заказчик одобрит данное отклонение по работам и сумму выручки, возникающей в связи с данным отклонением по работам; – сумма выручки может быть надежно оценена. Компенсацией является сумма, которую подрядчик рассчитывает получить от заказчика или другой стороны в качестве возмещения затрат, которые не были включены в цену договора. Компенсация может быть обусловлена, например, задержкой со стороны заказчика, ошибками в спецификациях или конструкции, а также спорными отклонениями по работам [1].

Оценка сумм выручки, возникающих в связи с компенсациями, подвержена высокой степени неопределенности и часто зависит от результата переговоров. Таким образом, компенсации включаются в выручку по договору, только если: – переговоры достигли продвинутой стадии, на которой является вероятным, что заказчик согласится с компенсацией, и – сумма, которую заказчик, вероятно, признает, может быть надежно оценена. Например, компания-застройщик заключила договор на строительство жилого комплекса и должна была по срокам приступить к отделке фасада. Однако для выполнения этих работ заказчик должен был поставить специальный отделочный материал. Поставка данного материала задерживается зарубежным контрагентом. Отсутствие отделочного материала приводит к срыву сроков и, соответственно, может быть основанием для получения компенсации. Поощрительные платежи представляют собой дополнительные суммы, уплачиваемые подрядчику, если предусмотренные стандарты выполнения работ выполняются или превышаются. Например, договор может предусматривать поощрительный платеж подрядчику за досрочное выполнение договора. Поощрительные платежи включаются в выручку по договору, если: – договор находится в достаточно продвинутой стадии, такой, что достижение или превышение предусмотренных договором норм является вероятным, и – сумма поощрительных платежей может быть надежно оценена. Например, компания является подрядчиком на строительство моста.

В случае завершения строительства ранее запланированных сроков подрядная организация получит бонус. Для надежной оценки результатов требуется надежная оценка стадии завершенности, будущих затрат и собираемости сумм по выставленным счетам. Если договор охватывает ряд активов, то строительство каждого из них должно учитываться как отдельный договор, если: 1) на строительство каждого актива были представлены отдельные проекты; 2) по каждому активу велись отдельные переговоры, а подрядчик и заказчик имели возможность принять или отклонить часть договора, относящуюся к каждому активу; 3) выручка и затра-

ты по каждому активу могут быть определены. Группа договоров, независимо от того, заключены ли они с одним заказчиком или с несколькими, должна рассматриваться как единый договор на строительство, если: 1) группа договоров заключена в качестве единого пакета; 2) договоры столь тесно взаимосвязаны, что они фактически представляют собой часть единого проекта с общей нормой прибыли; 3) договоры выполняются одновременно или в непрерывной последовательности. Субъект должен анализировать и при необходимости пересматривать расчетные оценки дохода и затрат по мере выполнения операции по оказанию услуг или договора на строительство [2].

Затраты по договору содержат расходы, относимые на договор за период с даты его подписания до полного завершения работ. В зависимости от способов включения в себестоимость они делятся на прямые, накладные и прочие затраты. Прямые затраты непосредственно связаны с выполнением строительных работ. Они изменяются прямо пропорционально объему выполняемых работ и включают в себя: – затраты на материалы, использованные в строительстве: Д-т 8111 «Сырье и материалы для основного производства»

К-т 1310 «Сырье и материалы»;

– заработную плату работников, осуществляющих строительные работы на участке:

Д-т 8112 «Оплата труда производственных рабочих»,

К-т 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда»;

– начисленный социальный налог и социальные отчисления от заработной платы работников:

Д-т 8113 «Отчисления от оплаты труда производственных рабочих»,

К-т 3150 «Социальный налог», 3210 «Обязательства по социальному страхованию»;

– затраты по аренде основных средств, используемых для выполнения работ на участке:

Д-т 8115 «Прочие расходы основного производства»,

К-т 3360 «Краткосрочная задолженность по аренде», 4150 «Долгосрочная задолженность по аренде»;

– возможные оцененные затраты по исправлению брака и гарантийные работы, включая предполагаемые гарантийные обязательства:

Д-т 8115 «Прочие расходы основного производства»,

К-т 8410 «Накладные расходы» субсчет «Брак в производстве»;

– затраты по удовлетворению претензий третьих сторон:

Д-т 8115 «Прочие расходы основного производства»,

К-т 3410 «Краткосрочные гарантийные обязательства»,

4210 «Долгосрочные гарантийные обязательства». Далее определяется себестоимость выполненных строительного-монтажных работ (далее – СМР):

Д-т 8110 «Основное производство»,

К-т 8111 «Сырье и материалы для основного производства», 8112 «Оплата труда производственных рабочих», 8113 «Отчисления от оплаты труда производственных рабочих», 8114 «Накладные расходы основного производства», 8115 «Прочие расходы основного производства» [3].

Затем согласно акту приемки выполненных работ списывается себестоимость готовой продукции (работ, услуг):

Д-т 7010 «Себестоимость готовой продукции и оказанных услуг»,

К-т 8110 «Основное производство». Затраты могут быть снижены посредством побочных доходов, не включаемых в договор строительного подряда (поступления от продажи излишка материалов или использованных основных средств по окончании работ). Накладные расходы – затраты, связанные с деятельностью строительной организации в целом и которые не могут быть отнесены непосредственно на определенный объект учета, а также могут быть распределены по договорам строительного подряда. Для учета накладных расходов в строительстве применяются счета подраздела 8400 «Накладные расходы». По своему характеру их подразделяют на следующие группы: 1. Расходы на обслуживание работников строительства:

– дополнительная заработная плата рабочих основного производства СМР: Д-т 8412 «Оплата труда работников, относимая на общие производственные накладные расходы», К-т 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда»; – сумма отчислений: Д-т 8413 «Отчисления от оплаты труда, относимые на общие производственные накладные расходы», К-т 3150 «Социальный налог», 3210 «Обязательства по социальному страхованию»; – амортизация основных средств, используемых за время выполнения работ по строительству: Д-т 8415 «Амортизация и обесценение основных средств, относимая на общие накладные расходы», К-т 2420 «Амортизация основных средств», 2431 «Убыток от обесценения основных средств»; – амортизация нематериальных активов, используемых за время выполнения работ по строительству; Д-т 8415/1 «Амортизация и обесценение основных средств и нематериальных активов, относимая на общие накладные расходы», К-т 2740 «Амортизация прочих нематериальных активов».

Расходы на организацию работ на строительных площадках:

– амортизационные отчисления (или арендная плата в части амортизационных отчислений), расходы на текущий ремонт и перемещение собственных и арендуемых основных средств:

Д-т 8415 «Амортизация и обесценение основных средств, относимая на общие накладные расходы»,

К-т 2421–2424 «Амортизация и обесценение основных средств»,

Д-т 8417 «Арендная плата за производственные активы»,

К-т 3360 «Краткосрочная задолженность по аренде»,

Д-т 8414 «Ремонт основных средств, относимый на расходы периода»,

К-т 3390 «Прочая краткосрочная кредиторская задолженность»;

– отчисления в резервы на возведение временных зданий и сооружений:

Д-т 8414 «Ремонт основных средств, относимый на расходы периода»,

К-т 3390 «Прочая краткосрочная кредиторская задолженность» субсчет «Ремонтный фонд»;

– износ и расходы, связанные с ремонтом, содержанием и разборкой временных сооружений, приспособлений и устройств:

Д-т 8415 «Амортизация и обесценение основных средств, относимая на общие накладные расходы»,

К-т 2424 «Амортизация и обесценение прочих основных средств»;

– содержание пожарной и сторожевой охраны:

Д-т 8418 «Прочие общие производственные накладные расходы»,

К-т 3390 «Прочая краткосрочная кредиторская задолженность»,

– расходы по нормативным работам и рационализации производства:

Д-т 8412 «Оплата труда работников, относимая на общие производственные накладные расходы»,

К-т 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда»,

Д-т 8413 «Отчисления от оплаты труда, относимые на общие производственные накладные расходы»,

К-т 3150 «Социальный налог», 3210 «Обязательства по социальному страхованию»,

Д-т 8418 «Прочие общие производственные накладные расходы»,

К-т 3390 «Прочая краткосрочная кредиторская задолженность»;

– расходы по геодезическим работам, осуществляемым при производстве СМР:

Д-т 8412 «Оплата труда работников, относимая на общие производственные накладные расходы»,

К-т 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда»,

Д-т 8413 «Отчисления от оплаты труда, относимые на общие производственные накладные расходы»,

К-т 3150 «Социальный налог», 3210 «Обязательства по социальному страхованию»,

Д-т 8411 «Материалы, относимые на накладные расходы»,

К-т 1310 «Сырье и материалы»,

Д-т 8414 «Ремонт основных средств, относимый на расходы периода»,

К-т 3390 «Прочая краткосрочная кредиторская задолженность» субсчет

– расходы по перебазированию линейных строительных организаций и их подразделений в пределах стройки (за исключением расходов по перемещению строительных машин и механизмов, учтенных в стоимости машиномен, а также расходов по перебазированию строительно-монтажных организаций на другие стройки): Д-т 8412 «Оплата труда работников, относимая на общие производственные накладные расходы», К-т 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда», Д-т 8413 «Отчисления от оплаты труда, относимые на общие производственные накладные расходы», К-т 3150 «Социальный налог», 3210 «Обязательства по социальному страхованию» [4].

Согласно МСФО (IAS) 2 «Запасы», себестоимость запасов должна включать все затраты на приобретение, переработку и прочие затраты, понесенные для того, чтобы обеспечить их текущее местонахождение и состояние. В затраты на приобретение запасов включают цену покупки, импортные пошлины и прочие налоги (кроме тех, которые впоследствии возмещаются компании налоговыми органами), транспортные, транспортно-экспедиторские и другие расходы, непосредственно относимые на приобретение готовой продукции, материалов и услуг. Торговые уценки,

скидки и прочие аналогичные статьи подлежат вычету при определении затрат на приобретение. Затраты, из которых складывается себестоимость СМР, принято группировать в соответствии с их экономическим содержанием по следующим элементам:

- материальные затраты;
- затраты на оплату труда;
- отчисления;
- амортизация и обесценение средств;
- прочие затраты.

В себестоимости строительной продукции по элементу «Материальные затраты» отражается стоимость приобретенных со стороны сырья и материалов, строительных конструкций и деталей, топлива, электроэнергии и других видов материальных ресурсов, а также работ и услуг производственного характера, выполненных сторонними производствами. Стоимость материальных ресурсов, отражаемая по элементу «Материальные затраты», формируется исходя из цен их приобретения, наценок и комиссионных вознаграждений, уплаченных снабженческим и посредническим организациям, таможенных пошлин на ввоз и других, прочих расходов, связанных с приобретением.

Оценка себестоимости товарно-материальных запасов (ТМЗ), согласно МСФО (IAS) 2, может производиться одним из следующих методов:

– *специфической идентификации* – рассчитывается себестоимость единицы ТМЗ, которые обычно не являются взаимозаменяемыми и предназначены для специальных проектов или заказов;

– *средневзвешенной стоимости* – рассчитывается себестоимость единицы ТМЗ определением средней стоимости подобных единиц, имеющих на начало отчетного периода и приобретенных в течение данного периода. Среднее значение может рассчитываться периодически или по мере получения каждой дополнительной поставки в зависимости от условий работы компании;

– *ФИФО* (метод оценки по ценам первых покупок) предполагает, что ТМЗ, закупленные первыми, будут проданы первыми, и, соответственно, ТМЗ, остающиеся в остатке в конце периода, были позже приобретены или произведены [5].

Учет финансовых результатов от сдачи СМР определяется на счете 5610 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)». В дебет этого счета относятся расходы, то есть фактическая себестоимость затрат на строительномонтажные работы, а также стоимость работ, выполняемых субподрядными субъектами по предъявленным ими счетам. По кредиту счета 5610 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)» отражается договорная стоимость законченных объектов или работ, выполненных по договорам подряда и субподряда, определенных по документам, служащим основанием для расчетов между заказчиками и подрядчиками или субподрядчиками.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баймуханова С.Б. Қаржылық есеп. Алматы, 2017. – 24 с.
2. Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ. Москва, 2016. – 104 с.
3. Лацинская Н.В. Бухгалтерлік (қаржылық) есептілік. Москва.
4. Акимова Е.В. Учет в строительстве, 2015. – 288 с.
5. Анохина Е.В., Бухарева А.Ю., Бойкова М.П. Строительство при участии органов власти. Учет и налогообложение, 2016, 216 с.

М.Б. Байдаулетов¹, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

М.Ч. Сейдаханов², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Құрылыс саласындағы бухгалтерлік есеп ерекшеліктері

Түйіндеме. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының нормативтік құжаттары тұрғысынан құрылыста бухгалтерлік есеп жүргізудің негізгі қағидаттары мен ережелері қарастырылған. Басқа өндірістерден айырмашылығы, құрылыста аяқталмаған өндірістің үлкен қалдықтары бар, олар өндірістік процестің ұзақтығына және көптеген объектілерде бір уақытта жұмыс істеуге байланысты қалыптасады. Құрылыс ұйымдарындағы салық және бухгалтерлік есептің өзіндік ерекшелігі бар. Күрделі құрылыстағы жұмыс өндірісінің негізгі ұйымдастырушылық нысаны мердігерлік әдіс болып табылады. Тапсырыс берушімен шарттық қатынастардың сипаты бойынша құрылыс-монтаждау ұйымдары бас мердігерлік және қосалқы мердігерлік болып бөлінеді. Бас мердігерлермен өндірістік байланыстардың ұзақтығына байланысты тұрақты және мобильді қосалқы мердігерлік (мамандандырылған) фирмалар бөлінеді. Тұрақты, әдетте, ұзақ өндірістік байланыстарға ие. Құрылыстың түпкілікті өнімін құрудың «өмірлік циклінің» кезеңдерін қамту бойынша құрылыс-монтаж ұйымдары: құрылыс немесе монтаждау жұмыстарын орындайтын; жобалау-құрылыс фирмалары; ғылыми жобалау-құрылыс фирмалары; барлық жұмыстар мен құрылыс материалдары, конструкциялары өндірісін біріктіретін ұйымдар болып бөлінеді. Құрылыс бірнеше қызмет түрлерінің үйлесімімен сипатталады. Құрылыс ұйымдарының өндірістік қызметі негізгі өндірістен тұрады, оған құрылыс-монтаждау жұмыстары, ғимараттар мен құрылыстарды күрделі жөндеу жатады; қосалқы-қосалқы өндірістер; қызмет көрсететін өндірістер мен шаруашылықтар. Өндірістің мақсаты бойынша жіктеу негізгі және қосалқы өндірістердің, әлеуметтік сала бөлімшелерінің шығындарын бөлек ескеру қажеттілігін тудырады.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, тапсырыс берушілер, мердігерлер, материалдар, жоспарлы өзіндік құн, сметалық өзіндік құн, нақты өзіндік құн, бас мердігерлік қызметтер, титулдық ғимараттар және құрылыстар, тұрғын емес ғимараттар мен құрылыстар.

M.B. Bidauletov¹, candidate of economic sciences, senior lecturer

M.Ch. Seidakhanov², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh national University, Almaty, Kazakhstan

Features of accounting in the field of construction

Abstract. This article discusses the basic principles and rules of accounting in construction from the point of view of regulatory documents of the Republic of Kazakhstan. Unlike other industries, there are large remnants of work in progress in construction, which are formed due to the duration of the production process and the simultaneous conduct of work at many facilities. Tax and accounting in construction organizations has its own specifics. The main organizational form of work in capital construction is the contracting method. By the nature of contractual relations with the customer, construction and installation organizations are divided into general contractors and subcontractors. Depending on the duration of production relations with general contractors, permanent and mobile subcontracting (specialized) firms are distinguished. Permanent, as a rule, have long-term production ties. Mobile have the character of a mobile formation. Such organizations are created as part of large construction firms to perform periodically sharply increasing volumes of work in certain regions of the republic.

Unlike other industries, there are large remnants of work in progress in construction, which are formed due to the duration of the production process and the simultaneous conduct of work at many facilities. Tax and accounting in construction organizations has its own specifics. According to the scope of the stages of the "life cycle" of the creation of the final products of construction, construction and installation organizations are divided into: those performing construction or installation work; design and construction firms; scientific design and construction firms; organizations that combine all work and production of building materials, structures. Construction is characterized by a combination of several types of activities. The production activity of construction organizations consists of: the main production, which includes construction and installation work, major repairs of buildings and structures; auxiliary and auxiliary industries; service industries and farms (social sphere). Classification of productions by purpose makes it necessary to separately take into account the costs of the main and auxiliary productions, divisions of the social sphere.

Keywords: accounting, customers, contractors, toll materials, planned cost, estimated cost, actual cost, general contractor services, title buildings and structures, non-title buildings and structures.

А.З. Нұрмағамбетова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, PhD докторы
Ж.С. Карабаева², экономика ғылымдарының магистрі
^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

ХАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫ САПАЛЫ БІЛІМНЕН БАСТАЛАДЫ

Қазіргі қоғамда сапалы білімнің маңызы үнемі өсіп келеді, қоғамның рухани, мәдени және адамгершілік әлеуеті оның дамуымен байланысты.

Білім сапасы білім беру мақсаты мен стратегиясымен тығыз байланысты. Біз бүгін қажетті білім беру сапасын қалай қамтамасыз ете аламыз? Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 7 қазандағы № 670 Жарлығымен бекітілген Ұлттық жобалар тізбесі негізінде «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын алға тарта аламыз.

Біріккен Ұлттар Ұйымының білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі бөлімшенің 2007 жылы әзірленген сауаттылықты болжаудың жаһандық моделіне негізделген ұлттық бағалаулардан тұратын ересек тұрғындарының сауаттылығы туралы мәліметтер бойынша (ЮНЕСКО) Қазақстан Республикасы халқының сауаттылығы бойынша 20 мемлекеттің ішінде 16-орында (1 кесте).

1-кесте. 2019 ж. есеп бойынша тұрғындардың сауаттылық деңгейі

Орын	Мемлекет	Сауаттылық деңгейі
0	 Ватикан	100
1	 Люксембург	100 ^[2]
1	 Лихтенштейн	100
1	 Норвегия	100
1	 Гренландия	100 ^[2]
1	 Испания	100 ^[3]
8	 Латвия	99,9 ^[3]
9	 Барбадос	99,8 ^[4]
9	 Литва	99,8 ^[3]
9	 Армения	99,8 ^[3]
9	 Украина	99,8 ^[3]
9	 Польша	99,8 ^[3]
9	 Эстония	99,8 ^[3]
9	 Грузия	99,8 ^[3]
9	 Таджикистан	99,8 ^[3]
9	 Қазақстан	99,8 ^[3]

Ескерту: [1] деректері негізінде жасалған

Сауаттылық деңгейі жоғары көптеген елдер сауаттылықтың жоғары деңгейіне жеткеннен кейін сауаттылық статистикасын жинауды тоқтатты. Адами даму индексі (Ади) есептеу кезінде мұндай елдердегі сауаттылық деңгейі 99,0%-ға тең деп қабылданады. Сауаттылық туралы мәліметтерді жинау кезінде көбінесе сауатты адамдардың санын бағалау әдістемесін елдер әр түрлі анықтайды. Кейбір елдер білім беру сатыларының аяқталуы туралы мәліметтерді бағалау үшін пайдаланады, бірақ жылдық оқу курсы аяқтауды өлшеу әдістері әртүрлі болуы мүмкін. Бұл ақпаратқа негізделі отырып Қазақстан халқы сауат ашуда үнемі басты назарда ұстап келе жатқанын айтуға болады. Осыған сәйкес халық арасынан білім алу формасы да және оны үнемі жаңартып отыру қажеттілігінің маңыздылығы да басты орынға шығуда.

Дәстүрлі білім беру стратегиясы өсіп келе жатқан адамның жалпы және арнайы қабілеттерінің дамуына кедергі келтіреді. Тәжірибе көрсеткендей, «білім сапасы» ұғымы білім беру жүйесінде әр түрлі түсініледі: оқушылардың ата-аналары оны даралықтың дамуымен, балаларының одан әрі білім алу жетістігімен санайды, оқушылардың өздері үшін, ең алдымен, жағымды климат, оқу орындарында жайлылық дегенді білдіреді; оқытушылар оқу материалдарымен қамтамасыз етілгендігімен, жұмыс жағдайларымен, сондай-ақ білім алушылардың өздерінің белсенді өмірлік ұстанымдарымен атап өтеді.

Сапалы білім алу және білім беру процесінде тұлғаның дамуы үшін мыналарды жасау қажет:

Белсенді білім алушылар болып табылу, олар әлеуметтік өзара іс-қимыл негізінде өз түсініктерін қалыптастырады, сондықтан коллаборативтік ортаны, яғни ынтымақтастық ортасын құру қажет.

Сабақ барысында әлеуметтік өзара әрекеттесу оқытуда маңызды рөл атқарады. «Оқытушы – оқушы» және «оқушы мен оқушы» жағдайындағы қарым-қатынас мағынаны құру мен түсінуді дамытудың маңызды бөлігін құрайды.

Ассоциативті оқыту дәл көбейтуге және түсінуге әкеледі.

Диалог әдісін қолданыңыз: талқылау, пікірталас, ынтымақтастық, бірлескен білім құру.

Аудиторияда «оқытуды» оқыту үшін білім беру ортасын құру.

Оқу процесінің пайдасын анықтайтын негізгі факторлар:

- 1) білім алушының оқу процесін түсіну;
- 2) нені үйрету керектігін түсіну;
- 3) оқу процесін қалай құрылымдау туралы түсінік;
- 4) оқытудың тиімділігін қалай бағалауға болады.

Білім алушылардың алған ақпаратты ұстап қалуының орташа пайызы – 5 % – дәріс; 10 % – оқу; 20 % – аудио – визуалды байланыс; 30 % – көрсету; 50 % – талқылау; 75 % – тәжірибе; 90 % – білім беру.

Білім алушылардың назарын ұстап тұру мақсатында педагог процестің жеткілікті дәрежеде күрделі және алуан түрлі болуын қадағалауы қажет.

Білім беру сапасының проблемасы адамның сапа проблемасымен, оның қоғамның прогрессивті даму факторы ретінде әлеуметтік зияткерлікті қалыптастыратын білім беру жүйесіндегі озық дамуымен тығыз байланысты.

Педагог оқушыларға алған білімдерін қорытындылауға, рефлексия мен өз идеяларын ойлауға көмектеседі. Бұл кез-келген пәнді оқытуда терең білім береді, студенттерге ыңғайлы оқу үшін кері байланыс пен ынталандыру қажет.

Халқымыздың сауатты болуы бұл еліміздің болашағының жарқын болуы!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. <https://www.akorda.kz/kz/ulttyk-zhobalar-tizbesin-bekitu-turaly>
2. Ақанбаева С.К. Качественное образование – проблемы и пути решения //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2014. – № 8-4. – С. 134-135; URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=5721> (дата обращения: 17.12.2021).
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_уровню_грамотности

А.С. Асилова¹, экономика ғылымдарының кандидаты
Ж.С. Карабаева², экономика ғылымдарының магистрі
^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

АҚПАРАТ ДӘУІРІНДЕГІ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯ

Білім саласындағы бәсекелестік Қазақстандық жоғыры оқу орындарын үнемі даму үстінде болу керектігін айқындайды. Бұл өз кезегінде оқу үрдісіне өзгелердің алды болу үшін түрлі жаңа форматтағы оқу тәсілдерді, түрлі озық техниканы қарқынды енгізумен көрініс тауып келеді. Заманына қарай адамы демекші, кәзіргі жас буын психоллогиясымен кеңестік жастар психологиясы мүлдем екі бөлек. Яғни, совет дәуірінде қолданылып келген жалпақ тілмен айтқанда «кнут и пряник», яғни «алдымен талап етіп, артынан марапатын беру» тәсілі, кейінгі келген жас буынға қолдануға келмейді. Бұл жағдайда, бала кішкентайынан сын көтере білмей өскен бала психологиясы морт сынып кетеді де теріс нәтиже беруі мүмкін. Соған сәйкес оларға қолданылған білім беру методикасы да сәйкесінше бір біріне келмейді. Нарықтық бағытпен дамыған мемлекеттерден алынған кредиттік білім беру жүйесімен оқу процесінде негізгі жүктемені студентке, яғни барынша өз күшімен еңбектеніп, өз қалауымен тандау жасауға бағытталған десек, советтік жүйе үлкен жүктемені ұстаздарға беретін болған.

Ақпарат (лат. informatio – түсіндіру, мазмұндау) ұғымы күнделікті өмірден бастап техникалық салада пайдаланылатын көп мағыналы ұғым. Жалпы алғанда бұл ұғым шектеу, байланыс, бақылау, форма, инструкция, білім, мағына, құрылым, бейнелеу, сезіну тағы басқа ұғымдармен тығыз байланысты. Көп адам бұл жайлы Білім дәуірі немесе білім қоғамы тудырған Ақпарат дәуірі туралы айта бастады; ақпараттық қоғам, ақпараттық технологиялар, тіпті информатика, ақпарат ғылымы және компьютер ғылымы назарға көп түсуде. Қазір пән мұғалімдерінен тек өз бағдарламалары негізінде сабақ берумен шектелмей, өз пәніне деген қызығушылықты ояту үшін студенттің көңілдерін пәндеріне аударудың түрлі тәсілдерін барынша қолдануға мүмкіндік берілуде, соның ішінде ақпаратты барынша қызықты етіп жеткізе білу тәсілдеріне назар аударылууда. Бұл жағдайда әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінде инновациялық жаңалықтарды оқу процесіне қарқынды, әрі уақытылы енгізіп отыруды басты бағыты етіп алған оқу орында видеодәрістердің орны ерекше. Білім бағдарламасына МООК құрастыру немес өзге дамыған елдердің үздік университеттерінің бағдарламаларын негізге алып, өз пәндеріне енгізу студенттердің жаңа дәріс пен жаңа әдістерді қызыға меңгерулерінен көруге болады. Білім сапасын көтеру мақсатында дәрістерге сол тақырыпта қызмет атқаратын қонақтарды шақыру да студенттердің оқу процесіне деген қызығушылықтарын арттыруда. Универ жүйесі негізінде тапсырмаларды электронды нұсқада алып, бірден оны антиплагиатқа тексере алу мүмкіндігі де, ұстаздардың сапасын көтеру мақсатында шетелдік онлайн-семинарды қарқынды жүргізу, кампусқа жүргізілген жөнделу жұмыстары, әр аудиторияға орнатылған пректорлар мен жаңа ашылған «Мәңгілік ел» архитектурасы және т.б., барлығы түптеп келгенде студенттердің барынша өздерін кампуста ыңғайлы сезінуге барлық жағдайлар жасалып келуде.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ахметкалиева Э.М., Муллагаяова Г.С., Инновации в сфере образования. <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsii-v-sfere-obrazovaniya-1/viewer> – 2021.
2. Уикипедия ашық энциклопедиясы. <https://kk.wikipedia.org> – 2021.
3. ҚазҰУ мүмкіндіктер мекені! https://www.youtube.com/watch?v=X_jbt9lcs0c. – 2021.
4. ҚазҰУ-да «Мәңгілік Ел» сағат стеласы бой көтерді <https://youtu.be/k7CasYNf-Vg> – 2021.

Авторлар туралы мәлімет

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Байдаулетов М.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Барышева С.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Беккулиева А.Ж. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бугай В.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға ғылыми қызметкер, Запорожье ұлттық университеті, Киев қ., Украина

Горбунова А.В. – ғылым кандидаты, доцент, Запорожье ұлттық университеті, Киев қ., Украина

Давлатов А.Ш. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Джанишанло Р.Е. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Дүзелбай А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жауылбаева А.М. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жунусали А.А. – магистрант, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Қарабаева Ж.С. – экономика ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Касымова М.Ш. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Қуатбекова А.Е. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нурғалиева Г.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нурмагамбетова А.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Омарова А.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Өтепберген Ф.М. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Рысбекова А.К. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сағынбекова Е.Н. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сейдаханов М.Ч. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Серқали А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сұлтанбеков Г.З. – магистр, аға оқытушы, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Уалиева Б.Б. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Череп А.В. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Запорожье ұлттық университеті, Киев қ., Украина

Сведения об авторах

Асилова А.С. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Байдаулетов М.Б. – кандидат экономических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Барышева С.К. – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Беккулиева А.Ж. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Бугай В.З. – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, Запорожский национальный университет, г. Киев, Украина

Горбунова А.В. – кандидат наук, доцент, Запорожский национальный университет, г. Киев, Украина

Давлатов А.Ш. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Джанишанло Р.Е. – доктор экономических наук, профессор, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Дүзелбай А. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Жауылбаева А.М. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Жунусали А.А. – магистрант, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Карабаева Ж.С. – магистр экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Касымова М.Ш. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Қуатбекова А.Е. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Нурғалиева Г.К. – кандидат экономических наук, и.о. профессора, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Нурмагамбетова А.З. – кандидат экономических наук, доктор PhD, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Омарова А.К. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Өтенберген Ф.М. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Рысбекова А.К. – докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сағынбекова Е.Н. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сейдаханов М.Ч. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Серқали А. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сұлтанбеков Г.З. – магистр, старший преподаватель, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Уалиева Б.Б. – докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Череп А.В. – доктор экономических наук, профессор, Запорожский национальный университет, г. Киев, Украина

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Алиев Мурат Капбарович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адамбекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Казахстан

Тлеужанова Данагуль Амангелдиновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Валентина Бондаренко – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева, Россия

Дюлгерова Нина – д.э.н., профессор, Варнерский Свободный университет имени Чернорица Храбра, Республика Варна

Темирханов Еркнат Уакбаевич – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденович (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Шамуратова Назгуль Балабаевна – доктор делового администрирования, Институт экономических исследований, Нур-Султан, Казахстан

Жамкеева Махаббат Кангожиевна – доктор PhD, Центр исследований, анализа и оценки эффективности, Нур-Султан, Казахстан

Петр Хайек – доктор PhD, Европейский институт прикладных наук и менеджмента, Прага, Чехия

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;

- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;

- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);

- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;

- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.